

אין זו אגדה |
הרצל: דברים לזכרו

בעריכת

מעוז עזריהו | אנטון ברקובסקי

אין זו אגדה הרצל: דברים לזכרו

בעריכת:

מעוז עזריהו ואנטון ברקובסקי

מוסד הרצל
לחקר הציונות
אוניברסיטת חיפה

Maoz Azaryahu
Herzl: In Memoriam

מסת"ב: 978-965-92974-9-8 ISBN:

©

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט
בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא
מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול
בספר זה אסור בהחלט, אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו"ל.

נדפס בישראל, תשפ"ה – 2024
עיצוב, סידור, עימוד והדפסה: א. אורן הפקות דפוס בע"מ

לזכרו של הרי זסלר
נאמן מורשת הרצל

תוכן העניינים

009	מבוא: אגדת הרצל
029	העיתונות הכללית ע"ד הרצל
032	י"ל ברוכוביץ: על קבר הרצל
035	זאב ז'בוטינסקי: דוקטור הרצל
038	הלל צייטלין: תיאודור הרצל
041	ל"י: אחרי חמש שנים
051	חיים הררי: ליום מותו של הרצל אל תגידו כי מת
054	מכס נורדוי: תיאודור הרצל
056	בעל-מחשבות: תיאודור הרצל רַעֲהֵילָדִים
059	יוסף קלזונר: מן הלאומיות אל האנושיות
065	כ' בתמוז
067	י.ג.: "מדינת היהודים" ו"אלטנוילנד"
071	מיכה יוסף ברדיצ'בסקי: על דבר תיאודור הרצל
073	ברל כצנלסון: אל הרצל
075	ר' בנימין: ליום פטירתו
076	ז. דויד: לזכרו
077	חיים קופלר: האישיות והאומה
079	משה כהן: אכן רוח אלוהים...
083	כ' בתמוז
085	איש יהודה: ביום הרצל
088	מ.ד.: ביום הרצל

090	אליהו לבנון: לזכר הרצל
093	ברל כצנלסון: הרצל לדור
098	ש. גורליק: שלושים שנה אחרי מות הרצל
102	ברל כצנלסון: יום הרצל
104	י. ל. ברור: אגדת הרצל
110	כ' בתמוז
111	ל: כ' בתמוז
113	י. רובין: לאור ירושתו המבוזזת של הרצל
118	פרץ ברנשטיין: לזיכרונו של הרצל
123	ד. קמחי: אהבתנו להרצל
126	יוחנן באדר: מדינה ושלטון
130	מאיר גרוסמן: חלום שהתגשם
133	יצחק גרינבוים: "היום הנחתי את המסד למדינת היהודים"
	רוברט וואלטש: זמנו של תיאודור הרצל
140	באספקלריה של המאה ה-20
148	נחום גולדמן: מקץ יובל
157	הרצל
160	תיאודור התלגי: תיאודור הרצל – חמישים למותו
163	ניצחוננו של הרצל
165	דוד בן-גוריון: יובל משנה
171	יוסף ימבור: החלום על הרצל
173	פנחס הלר: מהו הרצל לאומה העברית?
176	הלל דנציג: דמוקרטיה ותיאוקרטיה ב"מדינת היהודים"
179	נור: חזון הרצל

מבוא: אגדת הרצל

009

ב־2024 מלאו 120 שנה למותו של הרצל. ציון יובל להולדתו או למותו של אדם גדול הוא מנהג מקובל. בעברית המונח יובל מציין תקופה של חמישים שנה, אבל הוא משמש באופן כללי גם ציון חגיגי למספר שנים עגולות לקיומו של דבר מה. שנת היובל מדגישה את חשיבותו המיוחדת של האירוע ההיסטורי שהיא מציינת במונחים של מחויבות לזכור ולהזכיר אותו. השנה מציינים 200 שנה למותו של המשורר הלורד ביירון ו־100 שנים לפרסום הספר **הר הקסמים** של תומס מאן, ואלו הן שתי דוגמאות בלבד משפע היובלות המרכיבים את לוח השנה של 2024. ככלל, ציון 120 שנה לאירוע אינו דבר שבשגרה, אם כי הוא אפשרי כמובן. עם זאת, במסורת היהודית יש למספר 120 משמעות מיוחדת: הביטוי "עד 120" הוא ברכה לאריכות חיים, שסופה המוות הבלתי נמנע, אף אם בגיל מופלג. מקור הברכה הוא מקראי. בסיפור הבריאה מבטיח אלוהים: "לא־יָדוֹן רוּחִי בְּאָדָם לְעֹלָם בְּשֶׁגֶם הוּא בְּשׂוֹר וְהָיוּ יָמָיו מְאֹה וְעֲשָׂרִים שָׁנָה" (**בראשית** ו' ג'). משה רבנו חי 120 שנה: "וּמִשָּׁה בְּן־מְאֹה וְעֲשָׂרִים שָׁנָה בָּמָתוֹ" (**דברים** ל"ד, ז').

הרצל מת צעיר, בן 44 שנה בלבד. אולם מותו של הרצל לא היה סופו של סיפור חייו. לרגל קבורתו בירושלים באוגוסט 1949 הכריז יוסף שפרינצק, יושב ראש הכנסת הראשון וממלא מקום נשיא המדינה החולה: "הרצל חי וקיים"¹. כפי שהספר שלפנינו מראה, אכן הרצל חי – אמנם לא בגופו אלא בדְּבָרָיִם לזכרו, המנסחים את קיומו של האב המייסד של התנועה הציונית וחווה מדינת היהודים במונחים של חיי הנצח השמורים לגיבורים. למילה 'דבר' בעברית כמה משמעויות: דְּבָר הוא מה שנאמר, או מה שנכתב: "אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל כָּל יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן" (**דברים** א', א'). דְּבָר הוא גם משהו מוחשי – אם עצם פיזי או יש שקיים בעולם וניתן לדבר

עליו: "עֲתָה אֵין לִי כָלוּם בְּעוֹלָם – / אֵין לִי דְבָר" (חיים נחמן ביאליק, "הַכְּנִיָסִינִי תַחַת פְּנֵיךָ"). הַדְּבָרִים המאכלסים ספר זה לציון 120 שנה למותו של הרצל הם מאמרים, שהתפרסמו בעיתונות העברית לרגל כ' בתמוז, הוא יום מותו, ומובאים באופן כרונולוגי לפי תאריך הופעתם,² ולצידם תיעוד חזותי של אזכורים שמשלבים את זכרו של הרצל במארג הזמן־מרחב של התרבות הציונית ב(ארץ)ישראל. הַדְּבָרִים המתועדים בספר זה יוצרים סליל כפול של הנצחות ציבוריות. לצד המאמרים המבקשים לשרטט במילים את דמות־דיוקנו של החווה ולנסח את הרלוונטיות הנמשכת שלו להווה ולעתיד המפעל הציוני, נפרשים לעיני הקוראים מבעים חזותיים נבחרים של הנצחת שמו ודיוקנו.

בנוגע למאמרים, האסופה שלפנינו שונה מאסופות קודמות בכך שאין המדובר בפרסום מחודש של כתבי הרצל המובאים לפני הקוראים החפצים ללמוד את תורתו,³ ברוח הדברים שכתב ברל כצנלסון במבוא לחוברת חזון הרצל שראתה אור בספריית המרכז לנוער בתל אביב ב־1934, לציון 30 שנה למותו של הרצל:

ספר קטן מלוקט זה רוצה לשמש מבוא לידיעת הרצל. הוא איננו בא, כמובן, במקום לימוד יסודי ומקיף של הרצל לפי עזבונו הספרותי, הציוני והכללי. ספר קטן זה אינו מתכוון אלא לפתוח אשנב לחזון הרצל, להכרת דמותו, פעלו ומשנתו. במקום לספר על הרצל בחרתי לתת את הרצל עצמו, בתמציתו, בנאמנות למקור, בצורה מרוכזת ומכוונת.

כמו כן אין המדובר בחיבורים מקוריים שנכתבו במיוחד לצורך הוצאה מחודשת של כתבי הרצל. המסות והמאמרים באסופה זאת נכתבו על הרצל על ידי כותבים שונים ובזמנים שונים. באופן שבו הם מציירים את דמותו הם מספקים לא רק מידע ותובנות על הרצל האיש והמנהיג, אלא גם מידע רב־ערך על האופן שבו השתקפה דמותו בתודעת הכותבים בפרט ובני הדור בכלל. מבחינה זאת מאמרים אלה הם התגלמותה של אגדת הרצל.

*

בפתח ספרו **על גיבורים, עבודת גיבורים, ומידת הגבורה בדברי הימים**, שראה אור ב־1841 ותורגם לעברית ב־1920, כותב הוגה הדעות הסקוטי תומס קרלייל:

כל מה שאנו רואים עשוי וקיים בעולם הוא בעיקרו התוצאה המוחשית החיצונית, ההוצאה הממשית אל הפעל וההגשמה של המחשבות אשר פעמו בלב האנשים הגדולים, אשר שלחו על־פני תבל ארצה. נוכל לומר בצדק, כי נשמת דברי ימי העולם כולם היא דברי ימי האנשים האלה.⁴

011

ובהמשך הוא מוסיף:

אין להתבונן אל אדם גדול אפילו במקצת מבלי להנות ממנו תושייה. הוא מקור חיים ואורה, אשר קרבתו נעימה ומשיבת נפש. הוא האור המאיר, אשר האיר חשכת תבל.

תומס קרלייל פיתח את התאוריה של "האדם הדגול" (Great Man), שלפיה הגיבורים, יחידים יוצאי דופן, הם המעצבים את ההיסטוריה. גישה רומנטית זו לפילוסופיה של ההיסטוריה מהדהדת את כוח המשיכה שיש לסיפורים הנטוויים סביב דמויות היסטוריות. הדבר מתבטא בתפקיד המרכזי שמיוחס לגיבורים כמעצבי ההיסטוריה האנושית, כמו בסיפורי האבות בספר **בראשית**, בסיפור יציאת מצרים בספר **שמות**, או בפואמה האפית "אֵינְאִיס", שכתב וירגיליוס בעת שלטונו של אוגוסטוס. כיום, מקבלת תופעה זו ביטוי בפופולריות של ביוגרפיות היסטוריות של סופרים, ציירים, מדינאים ומצביאים ושל סרטי קולנוע וסדרות טלוויזיה המוקדשות לאישים בולטים, כמו אלכסנדר הגדול, איינשטיין, או לדמויות מפתח בפנתאון הרשע האנושי כהיטלר וסטלין.

שש ההרצאות שנשא קרלייל וקובצו בספרו רב־השפעה, מתמקדות בקטגוריות של גיבורים: הגיבור כאל, כנביא, כמשורר, ככהן דת, כאיש ספרות וכמלך. לאיזו קטגוריה ניתן לשייך את הרצל? הרצל היה סופר,

עיתונאי ומחזאי, אך הוא נעשה מושא להערצה בקרב המוני העם היהודי בעקבות כתיבתו הפובליציסטית ועבודתו הפוליטית. בלשון עכשווית, הרצל היה אב מייסד: מי שפעולתו היא בגדר בריאה המבשרת התחלה חדשה. קרלייל אינו מייחד קטגוריה נפרדת לאב המייסד, אך חשיבותו של האב המייסד כגיבור בהיסטוריה של עמים ושל ישויות מדיניות היא מובהקת. הערים שנוסדו בתקופת ההתיישבות היוונית באזור הים התיכון הקפידו על פולחן האב המייסד של המושבה. פולחן האב המייסד מבטא אישור מתמיד של המחויבות למפעל, שיזם והניע האב המייסד. בתקופה המודרנית נעשה פולחן האב המייסד למרכיב מכונן של הליטורגיה הלאומית של מדינות לאומיות חדשות ובמאה ה-20 גם של משטרים מהפכניים. לקטגוריה זו של אבות מייסדים שייכים ג'ורג' וושינגטון בארה"ב, ביסמרק בגרמניה, תומס מסריק בצ'כוסלובקיה, לנין בברית המועצות, מאו צה טונג בסין ומקאריוס בקפריסין.

הרצל הוא האב המייסד של הציונות המדינית שראשיתה בספרו **מדינת היהודים**, שראה אור ב-1896, ובניסוח תוכנית בזל, שאימץ הקונגרס הציוני הראשון ב-1897. במאמר רווי בפאתוס של אובדן ואבל, שכתב ראובן בריינין מיד לאחר מות הרצל, הוא מתייחס ל"אותו הרצל שהתעלה לבן אלמוות, אותו הרצל אשר ברא את הציונות המדינית"⁵. על פי בריינין, שכתב את הביוגרפיה הראשונה של המנהיג, הרצל הוא גיבור מתוקף הבריאה שברא. בשלב זה של התפתחות השפה העברית עדיין לא נעשה שימוש במונח "אב מייסד", אך זו כוונת הדברים.⁶ כבר בשלב מוקדם זה של הציונות המדינית, היו מי שהרחיקו ראות וראו את פעולת הייסוד לא רק במונחי הקמת תנועה פוליטית, אלא גם במונחי המטרה שניסח הרצל בספרו **מדינת היהודים**. כחצי שנה לאחר פרסום הספר כבר תואר הרצל כ"מחולל רעיון יסוד 'ממשלת היהודים'." וכמה חודשים מאוחר נכתב בהתפעמות: "אחד הניצנים היפים אשר העלתה לנו השנה שעברה היא הצעת הד"ר הרצל בדבר יסוד 'מדינת היהודים'."⁸

כאן מתבקשת תשובה לשאלה כיצד ראה הרצל את עצמו. ידוע שבשלהי המאה ה-19, במקביל לפעילותו הציונית, הוא גילה עניין בדמותו של משה. הוא לא היה היחיד. בראשית המאה ה-20 פרסם אחד העם את המסה "משה", בה טען כי גיבורי ההיסטוריה אינן "בריות מוחשיות" אלא "ציורים דמיוניים".⁹ בשפה עדכנית, אחד העם הבחין בין הדמות ההיסטורית

(מה שהוא מכנה "אמת ארכיאולוגית") ובין הדמות המיתית (מה שהוא מכנה "האמת ההיסטורית"). בשנות ה-30 של המאה העשרים הופיע משה כגיבורה של האופרה, שכתב המלחין ארנולד שנברג, וכנושאו של ספר הגות פרובוקטיבי על מקור המונותאיזם, שכתב זיגמונד פרויד.¹⁰ אין זה המקום לדון בעניין שגילו אחד העם, ארנולד שנברג וזיגמונד פרויד בדמותו של משה. אולם באשר להרצל ניתן לשער שבהקשר של פעילותו הציונית, דמות הגיבור כגואל עמו היא שמשכה את ליבו: משה שמוציא את עמו משעבוד לגאולה ומנהיג אותו במסע לארץ המובטחת, שאלה לא זכה להיכנס. ביומנו כתב הרצל:

013

פתאום בקעה ועלתה בי מחשבה לכתוב דרמה מקראית: "משה". המצבים במצרים. המלחמה כלפי פנים וכלפי חוץ. היציאה, המדבר, מות משה. אני מתארו לי כאדם גדול, אמיץ החיים, שגיאי כוח ורב ההומור. הדרמה, כשהוא נשבר בפנים ובכל זאת עומד זקוף על ידי רצונו. הוא המנהיג באשר אין הוא רוצה להיות המנהיג. הכול נשמעים לו, מפני שאין לו מאוויים אישיים. לא המטרה היא לו העיקר, כי אם ההליכה, החינוך על ידי מסעות.

מערכה א': שיבת משה מצרימה. הירידה של בני ישראל, משה נרגז ומעורר אותם.

מערכה ב': קרח.

מערכה ג': עגל הזהב.

מערכה ד': מרים.

מערכה ה': מות משה.

סמלי ראוהו במדבר: ארון העדות ואחד כך – עצמות יוסף בראש המסע. משה המזדקן מכיר תמיד מחדש את קרח, את העגל: תמיד אותם פני הפנים של העבדים. הוא מתעייף על ידי כל התופעות הללו, ובכל זאת שומה עליו למשוך אותם תמיד הלאה בכוחות משותפים.

זו הטרגדיה של המנהיג הישר, שאינו בא להתעות את בני האדם.¹¹

בעיני מי שנשבו בקסמו ובברק רעיונותיו, הרצל לא היה רק הוגה דעות ומנהיג, אלא מושיע: "כי קם מושיע לישראל, איש כביר כוח וכישרון, איש רב העליליה הד"ר הרצל".¹² זיקתו של הרצל למשה הגואל את עמו נרמזת בספרו **אלטנוילנד**, שבו מסופר כי התאטרון הלאומי מציג את "המחזה התנ"כי 'משה'", שעליו נכתב כי "זו יצירה נעלה עד מאוד". ייתכן שהרצל, שהרהר באפשרות לכתוב מחזה בשם **משה**, השתעשע באפשרות הנרמזת כי ההצגה המועלית בתאטרון הלאומי היא פרי עטו. האופרה הנזכרת בספר, לעומת זאת, היא **שבת צבי**, יצירה שעליה נכתב כי "זאת היצירה המוסיקאלית היהודית הנאה ביותר בשנים האחרונות". המשותף בין 'משה' ל'שבת צבי' הוא דמות הגיבור המושיע את עמו ואילו ההבדל ביניהם טמון, כמובן, בהבחנה בין נביא אמת כמשה, שעליו נכתב "וְלֹא-קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל, כְּמֹשֶׁה" (**דברים** ל"ד, י') לבין משיח שקר כשבת צבי, שהתגלה כמקסם שווא וככישלון צורב. המתח המשיחי, שליווה את ראשית הציונות המדינית, בא לידי ביטוי גם בכך שהיו מי שראו בהרצל משיח, או למצער משיח בן יוסף, שאחריו יבוא משיח בן דוד.¹³ העמדת **משה** בתאטרון הלאומי ו**שבת צבי** באופרה זה מול זה מדגישה את המודעות של הרצל לניגוד הקוטבי בין השניים. העלאת **משה** בתאטרון הלאומי היא עדות להצלחת מפעל הגאולה שהרצל הוביל, בעוד שהאופרה

שבת צבי מדגישה עד כמה הרצל הצליח במקום ששבת צבי נכשל בו. האפשרות לשייך את משה לקטגוריה של גיבור כנביא, כפי שהציע קרלייל, היא מפתה. משה ללא ספק היה נביא, אם כי קרלייל העדיף לעסוק בנושא באמצעות דמותו של מוחמד. התפקיד ההיסטורי של גואל העם היה משותף למשה ולהרצל. אלוהים התגלה למשה והטיל עליו את המשימה: "וְעַתָּה

לְכֹהֵן, וְאֶשְׁלַחְךָ אֶל־פְּרָעָה; וְהוֹצֵא אֶת־עַמִּי בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל, מִמִּצְרָיִם." (שמות ג', י'). ההתגלות של הרצל הייתה פנימית, תוצאה של גילוי עצמי, שהיה כרוך בתחושת ייעוד שניזונה מתעצומות נפש. הנביא הוא מי שמביא את דבר האל. יש מקום להניח כי קרלייל לא היה משייך את הרצל לקטגוריה של הגיבור כנביא, אלא שלא רק הרצל עצמו ראה את הזיקה בינו לבין משה. גם בני דורו, במיוחד לאחר מותו, העניקו לו את התואר "חווה", שבלשון התנ"ך הוא תואר מקביל לנביא ולרואה. בתקופה קדומה המילה "רואה" הייתה מילה נרדפת לנביא: "כִּי לְנָבִיא הַיּוֹם יִקְרָא לְפָנָיו הַרְאָה." (שמואל א' ט', ט'). על גֵּד הַנְּבִיא נֹאמֵר כִּי הִיא חוּזָה דוּד: "וְדַבְרֵי־יְהוָה, הִיא אֶל־גֵּד הַנְּבִיא, חֲזֵה דָוָד, לֵאמֹר" (שמואל ב' כ"ד, י"א). אמציה, כהן המקדש בבית אל, מגרש את עמוס שבא מיהודה להינבא שם: "וַיֹּאמֶר אֲמַצְיָה אֶל עָמוֹס חֲזֵה לָךְ בְּרַח לָךְ אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה וְאֶכְלֶה שָׁם לֶחֶם וְשָׁם תִּנְבְּא: " (עמוס ז', י"ב). במקרא המילים "רואה", "נביא" ו"חווה" הן נרדפות: "וְדַבְרֵי דָוִד הַמֶּלֶךְ הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרֹנִים הֵנָּם פְּתוּבִים עַל דַּבְרֵי שְׁמוּאֵל הָרִאָה וְעַל דַּבְרֵי נְתָן הַנְּבִיא וְעַל דַּבְרֵי גֵד הַחֲזֵה" (דברי הימים א' כ"ט, כ"ט).

כמראה נבואי, החזון הוא תמונת עתיד שמיועדת להנחות את ההתנהלות בהווה. החווה הוא בעל החזון המתווך אותו לשומעיו או לקוראיו. במשמעות זו המילה "חזון" מופיעה עשר פעמים במקרא. להלן ארבעה ממופעי המילה במקרא:

"חֲזוֹן יִשְׁעִיהוּ בֶן אֲמוּץ אֲשֶׁר חָזָה עַל יְהוּדָה וַיְרוּשְׁלָם בְּיָמֵי עֲזִיָּהוּ יוֹתָם אָחֻז יַחְזִקֶיהוּ מַלְכֵי יְהוּדָה" (ישעיהו א', א');
 "בֶּן אֲדָם הִנֵּה בֵּית יִשְׂרָאֵל אֹמְרִים הַחֲזוֹן אֲשֶׁר הוּא חָזָה לְיָמִים רַבִּים וְלָעֵתִים רְחוֹקוֹת הוּא נִבְּא" (יחזקאל י"ב, כ"ז);
 "וְדַבְרֹתַי עַל הַנְּבִיאִים וְאֲנֹכִי חֲזוֹן הַרְבִּיתִי וּבִיד הַנְּבִיאִים אֲדַמָּה" (הושע י"ב, י"א).

"וַיַּעֲנֵנִי ה' וַיֹּאמֶר כְּתֹב חֲזוֹן וּבְאֵר עַל הַלְּחֹת לְמַעַן יְרוּץ קוֹרֵא בּוֹ. כִּי עוֹד חֲזוֹן לְמוֹעֵד וַיִּפַּח לִקְצֵי וְלֹא יִכְנָב אִם יִתְמַהְמַה חֲכֵה לּוֹ כִּי בֹא יָבֵא לֹא יֵאָחֵר" (חבקוק ב', ב'-ג')

בהקשר המודרני של השימוש במילה זו, החזון אינו תוצאה של התגלות אלוהית אלא ביטוי לכוח שכלו של היחיד המסוגל להרחיק ראות ולצפות

את העתיד להתרחש. ייחודו של החוזה, הוא בעל החזון, מתבטא בכך שהוא מקדים את בני זמנו, שאינם מסוגלים לראות את הנולד. החוזה ניחן בכושר התבוננות וביכולת להבחין במה שמשגב מהבנתם של בני דורו. בעוד שהחוזה הוא נביא אמת, נביא השקר הוא מתחזה. כפי שניתן ללמוד מהעיתונות העברית של התקופה, ההתייחסות לרעיונותיו של הרצל במונחים של חזון ואליו כאל חוזה נשזרה בשיח הציוני כבר בשלב מוקדם. ביולי 1896, חמישה חודשים לאחר שהספר **מדינת היהודים** ראה אור, נכתב **בהמגיד**: "כי עוד מעט! כי עוד חזון למועד לעסוק ביסוד מלכות ישראל משאת נפשו..."¹⁴ ו**בהמליץ** הוא תואר כ"חזון אשר לא נראה מיום גלות יהודה מעל אדמתו".¹⁵ הרצל היה "הסופר חוזה חזיונות וסופר דרמטורגי".¹⁶ מאמר שטען לזכות הפשרה בפוליטיקה הציונית, הציג את הניגוד שבין "רעיון החוזה ובין האמת המרה".¹⁷

בשלב זה, החזון הופיע בספר **מדינת היהודים**, שראה אור ב-1896, ותורגם לפעולה מדינית בתוכנית בזל שהתקבלה בקונגרס הציוני כשנה לאחר הופעת הספר. לאחר פרסום **אלטנוילנד** ב-1902, נוצק חזונו של הרצל בתבנית של אוטופיה, המתוארכת בעתיד וממוקמת במרחב הארץ-ישראלי. בתגובה לביקורתו של אחד העם על **אלטנוילנד** כתב שמריהו לוי ב-1903: "כל מי שיודע את השקפותיו של מנהיג הציונים יודע בוודאי, כי מעולם לא עלה על דעתו להופיע בתור חוזה ומצייר את התמונה העתידה של התפתחות עמנו הרוחנית לעתיד לבוא".¹⁸ אלא שמכלל לאו ניתן ללמוד הן התואר "חוזה" הופיע עוד בחייו של הרצל ולאחר מותו התקבע בשיח הציוני, וכבר חודשים ספורים לאחר מותו נכתב עליו: "הרצל היה חוזה, ובדבריו היותר מעשיים והיותר פשוטים ישנם פניני שירה, והמעתיקים רואים לפנייהם פרוזה".¹⁹ עם הזמן גבר הפאתוס. ב-1930 תואר מחבר הספר **מדינת היהודים** כ"איש הדמיון, משורר ממריא שחקים, חוזה מדיני, בעל מעוף נשר ואיש מעשי מן החיים".²⁰ טרם הכרזת המדינה במאי 1948 נעשה בעיתונות שימוש מתועד בתואר "חוזה המדינה" פעמיים בלבד. בפעם הראשונה לרגל יום הזיכרון להרצל ב-1933, כשהוכתר בתואר "חוזה המדינה היהודית";²¹ ובינואר 1948 הוא כונה "חוזה המדינה העברית".²² הביטוי "חוזה המדינה", ללא פירוט, הופיע רק לאחר הקמת מדינת ישראל. התייעוד הראשון לשימוש בביטוי הוא מתחילת יוני 1948, כשלושה שבועות לאחר ההכרזה על כינונה מחדש של עצמאות ישראל.²³ כתואר

מקובל ברטוריקה הנמלצת של הזיכרון, נעשה "חווה המדינה" מטבע לשון שגור.

*

זכרו של הרצל כרוך בקשר בל יינתק באמירה מלאה ההשראה, המופיעה בסוף ספרו **אלטנוילנד**: "אם תרצו, אין זו אגדה". שאלת הקשר בין המציאות הנפרשת בין דפי הספר לבין מדינת ישראל, כפי שהיא קיימת במציאות, העסיקה ומעסיקה פרשנים ובעלי דעה, המבקשים להתחקות על היחסים המורכבים בין החזון להגשמתו, בין החזוי למצוי ובין החווה לאלו שמכריזים על נאמנות לחזונו. מדינת ישראל נולדה בצילו של חזון, דבר שמתיר תחושה מתמדת של פער בין המציאות, כפי שהיא נחווית, לבין המציאות כפי שהייתה צריכה ואולי אפילו יכולה הייתה להיות. קיומה של מדינת ישראל הוא הביטוי המובהק לכך ש"אין זו אגדה", על כל המשתמע מכך. גורלה של ישראל הוא לחיות עם ואת החזון. המציאות, על צלליה ופגמיה, שאותם פורשים ומבכים מדי יום הפרשנים ובעלי הדעה, היא בעת ובעונה אחת הן הגשמתו והן ניגודו של החזון.

די היה ברצון לפעולה כדי להבטיח ש"אין זו אגדה", אך בה בעת הֶעֱצִים הביטוי אגדה אחרת: אגדת הרצל. כבר ב-1927 היה מי שהבחין כי "יעברו עידנים והרצל ההיסטורי, הריאלי, אולי כבר ימוש זכרו מלבנו; ואילו הרצל שבאגדה, יצוד דמיונו של העם, הוא יתעלה ויתעלה..."²⁴ בפועל, "אם תרצו" פירושו היה גם טיפוחה של אגדת הרצל ככוח מניע של החזון המתממש במציאות. במבעיה השונים, אגדת הרצל אינה אלא מכלול הווריאציות על נושא הגיבור, המטיל את צל הענק שלו על המפעל הציוני כולו, על שלל זרמיו האידאולוגיים, ומגלם בדמותו, באמרותיו ובמעשיו "את הרעיון אשר קבצנו הנה, רעיון הגאולה השלמה"²⁵. ביטויי ההערצה ומבעי ההשגבה, שהיו חלק בלתי נפרד מאגדת הרצל, יצרו מתח מתמיד בין הדמות ההיסטורית לדמות המיתית, בין החווה כביטוי של מחויבות לעם ולאומה לבין המתחזים הנשבעים בשמו לשווא, בין המציאות האפשרית לאפשרות המציאותית.

ברל כצנלסון, שטען ב-1925 ש"אולם צריך כי שמו ייזכה, שיפיעים אותנו"²⁶, חשש מהאפשרות כי הרצל ההיסטורי ייעלם בערפילי האגדה: "אך יש לחשוש שהדור הבא לא ידע את הרצל בלתי אם כשם, כסיסמה,

פדגל, לכל היוותר כאגדה נאה.²⁷ אגדת הרצל הופיעה בווריאציות שונות בעיתונות העברית, בדרך כלל לרגל כ' בתמוז, יום השנה למותו. בגרסאות היוותר מליציות שלה הייתה אגדת הרצל רווייה בפאתוס האופייני לפולחן אישיות של מנהיג דגול. לדוגמה הדברים שראו אור בהארץ ב-1944:

[...] והנה באה האגדה האחרונה המשיחית ונרקמה ככל האגדות הרחוקות ההן, שסיפרו על גואל, שקם מרחוק מהיכלי מלכים, ויצא לראות בסבלות עמו; התלקח בייסוריו וניעור לגאולה מתוך הקריאה הגדולה, שבאה תמיד מתוך הסנה הבוער באש... ובאש זו המוארה ראינו את דמותו, והנה היא מופלאה כל-כך. ובכל בית ובית מקשטים את הכתלים בדמות זו, המופלאה, שהייתה כמנבאת מתוך עצמה ומוכיחה בלשון ברורה ואומרת: כלום לחינם נשלחה דמות זו לישראל בימי צרה ועוני אלה? כלום אין זה הגואל האמיתי; האמיתי לאחר הגואלים הבלתי-אמיתיים (הללו, שנקראו כתולדותינו בשם משיח-השקר), ששייב את כבודו לעמו, ושייב אותו לארץ-הבחירה? [...]²⁸

*

בדיון על הגיבורים ופולחן הגיבורים טוען תומס קרלייל כי "לא רק בגיבור יש חפץ לנו, כי אם גם בעולם הראוי לו". עולם הראוי לגיבור הוא עולם שמקבל את הגיבור; ניתן לפתח את הטענה לתובנה שהגיבור אינו קיים בנפרד מהעולם אלא מתקיים ככזה באמצעות ההכרה בו כגיבור: גיבור הוא זה שהעולם מכיר בו ככזה. ההכרה הזאת באה לידי ביטוי בסגידה לגיבור שנוצקת בתבנית הסממנים התרבותיים של פולחן הגיבור. ביסוסה של אגדת הרצל היה כרוך בקונוניציה של הרצל כגיבור לאומי. התהליך החל לאחר שהתפרסם ספרו **מדינת היהודים** והואץ עם כינוסם הסדיר של הקונגרסים הציוניים, המשמשים כבית נבחרים לפעילי התחייה הלאומית. מחד היה הרעיון שפילח את תודעת התקופה בניסוח פשוט וממצה של רעיון המדינה היהודית, מאידך הייתה הופעתו של מנהיג בשד ודם שגילם בכתביו, באישיותו ובפעולותיו את מהלך הגאולה הנכסף.

הקנוניזציה באמצעות פולחן הגיבור (או בלשון מוקדמת: עבודת הגיבור) באה לידי ביטוי בהנכחתו ובהאדרת דמותו של הגיבור בתרבות. בעידן שלפני הופעת התקשורת הדיגיטלית, הקנוניזציה הייתה מוגבלת בביטוייה בעיקר למאמרים בעיתונות הכתובה ולמוזכרות שהיו חלק מהתרבות העממית ומהגרפיקה השימושית. התהליך החל מיד לאחר הופעת הספר **מדינת היהודים** בפברואר 1896. מאמרים על הספר הפיצו בעיתונות העברית את שמו של הרצל בקרב הציבור הרחב ודיווחים על הקונגרסים הציוניים בעיתונות העברית והכללית מיקדו את תשומת הלב בדמותו של הרצל וברעיונותיו. ב-1898 הפיצו ראשי 'חובבי ציון' בגליציה לוח שנה ביידיש עם תמונות מנהיגים ציוניים, בהם סמולנסקי, פינסקה, בירנבוים, שפירא והרצל. ייתכן שזו הפעם הראשונה שבה זכתה תמונת דיוקנו של הרצל למעמד של אייקון ציוני.²⁹ הכללת תמונת דיוקנו של הרצל בלוח השנה הייתה ביטוי חד-משמעי של הכרה בהרצל כחבר בכיר בפנתאון הציוני. ב-1901 צייר אפרים משה ליליין את התמונה המפורסמת של הרצל, המשקיף על נהר הריין ממרפסת מלון "שלושת המלכים" בבזל. תמונה זו הוצגה בקונגרס הציוני שהתכנס ב-1901 והפכה לאייקון ציוני מוכר ושגור: הרצל בפרופיל. ב-1908 צייר ליליין את הרצל כבן דמותו של משה המקראי.

לאחר מות הרצל נוצקה הקנוניזציה שלו בתבניות הנצחה, שנועדו לבטא את תחושת ההערצה למנהיג ולשמר את זכרו. על תחושת ההלם עם היוודע

דבר מותו של הרצל סיפר ראובן בריינין בדברים שכתב ימים ספורים לאחר מכן: "לא יכולתי להשלים עם הרעיון כי הרצל מת".³⁰ הוא הוסיף: "הרגשתי שעם מותו של הרצל מתה תקופה שלמה", שהייתה "טבועה בחותם אישיותו של המנהיג המנוח". פעילות ההנצחה הענפה, שהחלה מיד לאחר מות הרצל, ביטאה את המחויבות לזכרו ואת התחושה שיש

³⁰ הצפירה, 25 באוגוסט 1904, עמ' 4

הצפירה, 25 באוגוסט 1904, עמ' 4

020

לשמר את מורשתו. ההערצה הרבה שזכה לה ברחוב היהודי הניעה יוזמות הנצחה שכללו גם היבטים מסחריים.

יוזמות ההנצחה היו מגוונות, ביניהן בלטו הנצחה ספרותית, איקונוגרפית, טקסטית וטופונימית. שבועות ספורים לאחר מותו של הרצל הופיעה מודעה של בית עסק בוויילנה, שהציע למכירה "תמונת הרצל בפורמט קטן שניתן לשאת על החזה לזכר עולם"³¹. דפוסי הנצחה עממית, שנפוצו ברחבי העולם הציוני, כללו רפרודוקציות של תמונת הרצל שנתלו בבתים פרטיים וכרטיסי שנה טובה שנשאו את דיוקנו. ב-1909 הנפיקה הקרן הקיימת לישראל בפעם הראשונה את בול הרצל. בבול נראה הרצל בפרופיל, על המרפסת, כשהוא משקיף לעבר חומות ירושלים ומגדל דוד. הכתובת בתחתית הבול: "אם אשכח ירושלים תשכח ימיני". כביטוי של הנצחה ממלכתית, דיוקנו של הרצל הופיע גם על בולים שהנפיקה מדינת ישראל. הראשון שבהם, שהציג את הרצל בפרופיל, הונפק ב-1954, היא שנת החמישים למותו של הרצל. דמותו הופיעה על שטר כסף בערך נקוב של 100 לירות, שהונפק ב-1969. היה זה השטר הראשון של מדינת ישראל שהנציח דיוקן של אישיות היסטורית. הבחירה בהרצל כאישיות הראשונה, שדיוקנה הופיע על שטר כסף, סימנה באופן ברור את מקומו הנשגב בפנתאון הלאומי של מדינת ישראל.

כחודש לאחר מות הרצל הופיעה בהצפירה הודעה על פרסום הפיליטונים של הרצל בתרגומו לעברית של דוד פרישמן בעשר חוברות שעתידות היו לצאת מדי חודש.³² במאמר ביקורת, שראה אור כחודשיים לאחר מותו של הרצל, קבע המחבר כי "מות הד"ר הרצל נתן עניין למו"לים רבים להתעסק בו. מחברות שונות כבר יצאו לאור בכל השפות המתהלכות בין אחינו,

המכילות תולדותיו ומאמרי הספד"³³. המבקר התלונן כי לא התפרסמה עדיין אף "מחברת" אחת, "שתתן לנו תמונה שלמה מחיי האדם הכי גדול בעמנו". הוא שלח חיצו ביקורת קטלניים אל חוברת-מזכרת להרצל, שראתה אור בוורשה לאחר מסע פרסום "צעקני", התלונן על איכות המאמרים, אבל שיבח את "הציורים היפים" של מנהיגי הציונות שהתפרסמו בחוברת. המבקר ביקש לשבח גם את 'בני ציון' בוורשה על כוונתם להוציא לאור בעברית את כל כתביו הציוניים של הרצל בסדר כרונולוגי, "וכך יתנו את האפשרות לראות בהם את דמות דיוקנו הגדולה והמאירה של מנהיג הציונים ואת כל אופני הסתכלותו בעברית". לכך הוסיף וכתב: "ספר כזה יהיה ראוי באמת להימצא על שולחן כל ציוני חושב, למען ישים עינו בהם לפרקים ולא ישכח את הדברים שאינם רשאים לשכוח לעולם"³⁴, וציין לשבח את הציונים בביאליסטוק, שביקשו להוציא את כתביו הציוניים של הרצל בתרגום לרוסית. כמו כן, עמד הכותב על חשיבותה של פעולת התרגום ותרומתה להפצת הרעיון הציוני:

שני התרגומים יחד, בעברית וברוסית, יהיו למזכרת חשובה למנהיג הציונים ולדעותיו ולמחשבותיו ויועילו הרבה, כפי שיש לקוות, לתעמולה הציונית המדינית בטהרתה.³⁵

במלאת שנה למותו של הרצל, פרסם הנויה פרייה פרסה הווינאי עלון מיוחד לזכרו של אחד מבחירי כותביו. בספר תואר הרצל כסופר וכאדם, ללא כל אזכור ליהדותו ולפעילותו בשדה הציונות.³⁶ יום השנה נקבע לפי הלוח הלועזי: 3 ביולי 1904. העיתונות העברית, לעומת זאת, הקדישה ביום השנה העברי, הוא כ' בתמוז, מקום נרחב לזכרו:

אחד החוזים הגדולים קיווה ליום אשר יבוא האדם והכהן, פילוסוף, אמן-יוצר, גיבור-גואל, חוזה חזיונות ורואה עתידות. מה שהיה תקוות החוזה אותו ראינו עין בעין בגיבור המת, בתיאודור הרצל.³⁷

כ' בתמוז, יום השנה למותו של הרצל, היה ליום הזיכרון הראשון שנקבע בלוח השנה של התנועה הציונית. לא נדרשה הכרעה מוסדית: יצירתה של

המסורת הייתה בגדר המובן מאליו, כדבר שיש לעשות וכמנהג שיש לשמה. לרגל יום השנה למותו הופיעו מאמרים לזכרו ונדפסו דברים שכתב. דפי העיתונות שימשו כך להפצת תורת הרצל בקרב המוני הקוראים. לרגל יום השנה למותו נערכו אירועים, שאורגנו על ידי ארגונים ציוניים, מקומות יישוב, מועדונים ותנועות נוער; בתי הספר היו בדרך כלל סגורים בגלל חופשת הקיץ.

ב-1933 הכריז ארגון עובדי הצה"ר ובית"ר על כ' בתמוז כעל יום שבתון לאומי. בכ"א בתמוז תרצ"ד (יולי 1934) נפטר חיים נחמן ביאליק. בשנים שלאחר מכן ציינו כ' בתמוז וכ"א בתמוז במשולב לזכר הרצל וביאליק – החוזה והמשורר (הלאומי) – והעיתונות העברית פרסמה מאמרי הערכה

וחלקים מיצירותיהם אלו לצד אלו. לאחר הקמת המדינה נוצקו האירועים, שנערכו ביום השנה למותו של הרצל בדפוסים ממלכתיים, ששיאם היה בטקס הזיכרון הממלכתי שהתקיים בנוכחות מנהיגי המדינה לנוכח קברו בהר הרצל שבירושלים. גם שנת החמישים למותו ב-1954 וגם שנת המאה להולדתו של הרצל ב-1960 הוכרזו כ"שנת הרצל".

נוכחותו הבולטת של הרצל בנוף היא בראש ובראשונה ביטוי להנצחה הטופונומית של הרצל. ההנצחה הטופונומית של אישיות היסטורית מיועדת להעניק לה שם עולם באמצעות קריאת מקום – יישוב, רחוב, תוואי נוף – על שמו. יתרון ההנצחה הטופונומית הוא בשילוב שמו של הגיבור בשפת הנוף וכך גם בשגרת חיי היום-יום.

זמן קצר לאחר מותו של הרצל עלה על סדר היום הציוני רעיון נטיעת יער לזכרו של הרצל בארץ ישראל. היה זה מפעל הייעור הראשון שנעשה כמחווה של הנצחה שמית בנוף של הקרן הקיימת לישראל. נטיעת היער על שמו של הרצל הייתה הנצחה חיה שביקשה לשזור את זכר החווה במפעל כיבוש השממה ותחיית הארץ באמצעות תרומות ייעודיות. המטרה המקורית הייתה לנטוע לכל הפחות 10,000 עצים.³⁸ הכוונה הייתה לנטוע את היער בקרבת המושבה עקרון, משני צידי מסילת הרכבת המחברת את יפו עם ירושלים. באספה שנערכה בקלן בספטמבר 1906 התברר כי סכום הכסף שאספו למטרה זאת ציוני גרמניה היה רחוק מהנדרש.³⁹ לקראת יום השנה השלישי למותו של הרצל, ב-1907, הציע הוועד המרכזי של ההסתדרות הציונית ברוסיה לעשות את יום הזיכרון "ליום של קבוץ תרומות לטעת 'יער הרצל', היער שצריך להינטע בארץ מולדתנו ולשאת עליו את שם מנהגנו המנוח".⁴⁰

מפעל נטיעת יער הרצל נעשה בחסות הקרן הקיימת לישראל. מהתחלה צנועה התרחב מפעל נטיעת היער ותפס מקום בולט בפעילות הקרן הקיימת. ימי השנה למות הרצל הוקדשו לקידום מפעל יער הרצל באמצעות גיוס תרומות לנטיעת עצים. לרגל יום השנה העשירי למותו של הרצל הודיעה הקרן הקיימת כי עד כה ניטעו 90,000 עצים:

להרצל החי הצבנו מצבת זיכרון ביער חי. ביער הרצל תובע
תודתנו הנצחית. בכוח הגידול של האילן המכיר רק את העתיד
אנו מוצאים את הסמל של כוח הגידול של רוח הרצל.⁴¹

לאחר מותו של ביאליק בכ"א תמוז תרצ"ד (1934) התגבש הדגם לפיו "ימי הזיכרון להרצל וביאליק מוקדשים להחייאת הרי ארצנו השוממים בנטיעת יערות לזכרם".⁴² בשלב זה, מה שהחל כנטיעת יער הרצל נעשה מפעל כלל-ארצי שקידמה הקרן הקיימת לישראל באמצעות גיוס תרומות, כאשר בכ' התמוז התבצע מה שהיה ל"מפעל גיוס הכספים המסורתי באמצעות הפצת הסרט" – הסרט שניתן לתורמים ותורמות שענידתו העידה על מחויבות באמצעות תרומה.⁴³

ימים ספורים לאחר מותו של הרצל התווה אליעזר בן יהודה קווים להנצחתו העתידית בארץ ישראל וביניהם הציע:

לבנות ע"ש הרצל שכונה גדולה עבריה, עיר שכל תושביה ידברו בה עברית, שבכל חוצותיה תשמע רק הלשון העברית, שבחנויותיה ובכל בתי העסקים ידברו רק עברית. ובעיר העברית הזו יכוננו ע"ש ד"ר הרצל בית ספר תיכון עברי ואחר, אם יהיה אפשר, בית מדרש עליון עברי... דיבור עברי ועיר עבריה בירושלים עם בית ספר עברי והכל ע"ש הרצל – זה יהיה לע"ע זיכרון שיגשים את תכונתו הלאומית של יוצר הציונות המדינית.⁴⁴

בית הספר התיכון שהגה בן יהודה נפתח שנתיים מאוחר יותר ביפו. הוא נקרא 'הרצליה' לזכרו של הרצל. ב-1907 החליטה המושבה נס ציונה לקרוא לרחוב הראשי, שבו נמצאו מוסדות הציבור, בשם "רחוב תל אביב, לזכרו של הרצל".⁴⁵ הקשר היה ספרותי: ב-1902 יצא לאור תרגומו של סוקולוב לאלטנווילנד של הרצל. השם שבחר סוקולוב היה "תל אביב". השכונה העברית, שהציע בן יהודה לזכרו של הרצל, נבנתה בשולי יפו. בקיץ 1909 החל הדיון בשמה של השכונה החדשה. מנחם שינקין קבע כי השם שייבחר צריך להטביע בשכונה את "חותם התחייה שהוא הסיבה העיקרית להתהוותה".⁴⁶ הפתרון המתבקש היה לקבוע שם שיציב "יד ושם לד"ר הרצל".⁴⁷ שינקין הציע לשכונה החדשה את השם "תל אביב", כשם העברי שבחר סוקולוב כתרגום ל"אלטנווילנד". אחרים הציעו את השם "הרצליה", אך השם כבר ניתן לגימנסיה שהעתיקה את משכנה מיפו לשכונה החדשה. בהצבעה שנערכה באספה הכללית, נבחר השם "תל אביב" ברוב של 25 קולות. השם "הרצליה" זכה בשישה קולות בלבד.

השם "הרצליה" הוענק למלון בחיפה שבו נחוג במאי 1910 יום הולדתו ה-50 של הרצל.⁴⁸ ב-1913 החליטה עיריית ברוקלין לקרוא רחוב על שם הרצל.⁴⁹ ב-1924 הוענק השם "הרצליה" למושבה חדשה שנבנתה מצפון לתל אביב. שמו של הרצל ניתן לרחוב ראשי בהדה, היא השכונה העברית בחיפה. בקיץ 1949 נקבר הרצל בירושלים בפסגת ההר, שנקרא בהתאמה הר הרצל. הטקס נערך באוגוסט 1949. קבורתו מחדש של הרצל בירושלים הייתה מחווה של כבוד לחוזה המדינה. אירועי הבאת הארון מווינה וטקס ההלוויה היו חגיגת ניצחון ומעין אקורד סיום למלחמת העצמאות, שאפשרה את כינונה של מדינת היהודים. הרחוב הראשי המוביל להר הרצל נקרא בשם דרך הרצל. בתקופת המנדט לא התירו הבריטים לקרוא רחוב בעיר הבירה של המנדט על שם האב המייסד של הציונות המדינית. לאחר הקמת המדינה נקראו רחובות על שמו של הרצל כמעט בכל היישובים בעלי המעמד העירוני בישראל. יוצאים מכלל זה היו ערד וכרמיאל, שתי ערים חדשות שנוסדו בשנות השישים וביקשו להימנע מהנצחת אישים בשלטי הרחובות שלהם. גם מודיעין, שנוסדה בשנות ה-90, לא הנציחה את הרצל בשלטי רחובותיה. ב-2001 הסבה עיריית בני ברק את חלקו העיקרי של רחוב הרצל על שם הרב שך. על שמו של הרצל נותר קטע רחוב קצר מצפון לדרך ז'בוטינסקי. מופעיו של הרצל בנוף הם אלמנטים קבועים במרחב, שההתייחסות אליהם בדיבור ובכתב היא פעולה של הנצחה. מעבר לכך, הנצחתו של הרצל בתרבות הציונית מתבצעת באמצעות מהדורות חדשות של כתביו, הצגות ואופרה שהוקדשו לדמותו, ואלפי אזכורים של שמו ורעיונותיו בעיתונות הכתובה, האלקטרונית והדיגיטלית המעידים על הרלוונטיות שלו ושל חזונו בשיח הציבורי ועל חשיבותו בדיון על ההיסטוריה היהודית ועל משמעות מדינת היהודים בהיסטוריה. בעיתונות הכתובה, למשל, הופיעו ב-2020 – 164 אזכורים להרצל, ב-2021 – 165 אזכורים, ב-2022 – 288 אזכורים וב-2023 – 226 אזכורים.⁵⁰

*

הרצל אמר: "אם תרצו, אין זו אגדה". האגדה אליה התכוון היא החזון שלא הוגשם, זה שנותר בדפי הספר בו נכתב כעדות למה שיכול היה להיות אילו. אך במהלך הגשמת החזון שטווה הרצל נוצרה אגדה אחרת, היא אגדת הרצל,

שאת מופיעה ומבעיה בתרבות הציונית ספר צנוע זה מבקש לתעד. אסופת הַדְּבָרִים לזכרו של הרצל הנכללת בספר שהפיק מוסד הרצל לחקר הציונות באוניברסיטת חיפה היא רב־גונית ורב־קולית, מכלילה ובהחלט אינה מתיימרת להיות מייצגת וכוללת. האגדה הנפרשת במהלך העלעול בדפי הספר היא סיפורו של הגיבור כחווה, כמי שבמילותיו ובמעשיו "עשה את העדר לעם"⁵¹ – ואת העם לאומה.⁵² הַדְּבָרִים היוצרים את אגדת הרצל שמובאים באסופה הם על קצה המזלג, טעימה בלבד שיכולה ללמד על העושר העצום שצפון במילים ובעצמים שעשו ועושים את הרצל לזיכרון שחי כמורשת הנמסרת מדור לדור תוך כדי עדכונה בהתאם לצרכים המשתנים ולאתגרים החדשים. בעוד הַדְּבָרִים הכתובים המובאים בספר בשם אומרם מדגישים תקופות מוקדמות בהיסטוריה הציונית, הַדְּבָרִים החזותיים הנפרשים לצידם וביניהם מדגישים את הפן העכשווי של נוכחותו המתמדת של הרצל בהווה הישראלית, גם אם לא תמיד אנו שמים לב לנוכחות זו. השילוב בין ישן וחדש מופיע בשם "אלטנוילנד" שבחר הרצל לספרו. ואכן, אגדת הרצל היא המתח המתמיד בין החזון כאידיאל של שלמות ובין הגשמתו מחד ושברו מאידך. הרצל ראה בציונות אידיאל שאין לו סוף. החזון הוא נקודת ההתחלה של הדרך וגם נקודת הסיום שלה המתרחקת ככל שמתקרבים אליה. במובן זה החזון הוא כמו האופק, שגם הוא מתרחק ככל שמתקרבים אליו. פועל יוצא מכך הוא שאת אגדת הרצל לא ניתן להפסיק. בוודאי בעת שהציונות עומדת בפני מתקפה בהיקף ובעוצמה שיש בהם איום על קיומה של מדינת היהודים אותה חזה הרצל ב־1896.

הערות

- 1 **דבר**, 17 באוגוסט 1949, עמ' 1.
- 2 הדברים מובאים בשם וכפי שנכתבו על ידי כותביהם, למעט שינויים זעירים שנעשו כדי להתאים את הכתב למקובל בימינו. הדבר בא לידי ביטוי בעיקר בהעדפת השימוש בכתיב מלא על פני הכתיב החסר, כפי שהיה מקובל בעבר. במקרים נדירים מובא ביאור למילה המופיעה בטקסט.
- 3 ביניהם: **מבחר כתבי הרצל בשנים עשר כרכים**, תל אביב: מצפה, תרצ"ט; ראובן הכט (עורך ראשי), **בתקוע השופר. הרצל – דמות, פועלו ומבחר כתבים**, תל אביב: מולדת 1999.
- 4 תומס קרלייל, **על גיבורים, עבודת גיבורים, ומידת הגבורה בדברי הימים**, ורשה: שטיבל, 1920. תרגום: איסר יוסף איינהורן.
- 5 ראובן בריינין, "רשמי אבל", **הצפה** (ורשה), 12 ביולי 1904, עמ' 1.
- 6 על פי המידע האצור בארכיון העיתונות העברית, ההיקרות הראשונה של המונח בעיתונות העברית הייתה בביקורת אמנות: מרים טל, "תערוכת האפשרויות הבלתי מוגבלות", **הבקר**, 7 במאי 1965, עמ' 5.
- 7 "נפוצות יהודה", **המגיד**, 3 בספטמבר 1896, עמ' 5.
- 8 יצחק אבן, "כח החיים והתנועה", **המגיד**, 14 בינואר 1897, עמ' 3.
- 9 אחד העם, "משה", **השילוח**, 1 בפברואר 1904, עמ' 131-140.
- 10 ארנולד שנברג, מגדולי המלחינים במאה ה-20, הלחין את האופרה **משה ואהרן** לליברית שכתב ב-1932. שנברג לא השלים את האופרה. היא בוצעה לראשונה בציריך ב-1957. ספרו של זיגמונד פרויד **משה ואמונת הייחוד** ראה אור ב-1939.
- 11 בנימין זאב הרצל, **ספרי הימים**, כרך ג', 6 במרץ 1898. תל אביב: מצפה, 1930. תרגום: אשר ברש, ר' בנימין. ראו גם דב קמחי (עורך), **מקראות הרצל**, תל אביב: הוצאת ניומן, ללא תאריך, עמ' 283-284.
- 12 משה קליינמאן, "להשיב על תוכחות", **המליץ**, 28 באוגוסט 1901, עמ' 1.
- 13 ק"ל ציון, "מכתב ה'", **החיים והטבע**, 27 באוגוסט 1905, עמ' 9.
- 14 "חזות הכל", **המגיד**, 9 ביולי 1896, עמ' 2.
- 15 "ישוב א"י", **המליץ**, 4 באפריל 1898, עמ' 5.
- 16 עקיבא פליישמאן, "על ציון ועל מקריה", **המליץ**, 4 באפריל 1899, עמ' 6.
- 17 נ"ס, "יוצרי תהו וחוקרי מעשים (א)", **הצפירה**, 11 בנובמבר 1900, עמ' 1.
- 18 שמריה לוי (כ"ף), "תשובה חלקית", **הזמן**, 23 באפריל 1903, עמ' 3.
- 19 צ"ך, "ביבליוגרפיה", **הזמן**, 12 בפברואר 1905, עמ' 4.
- 20 פסח ליפובצקי, "על מדינת היהודים", **נתיבות**, 8 במאי 1930, עמ' 2.
- 21 **דבר**, 18 ביולי 1933, עמ' 2.
- 22 **הצפה**, 25 בינואר 1948, עמ' 2.
- 23 **מעריב**, 3 ביוני 1948, עמ' 5.
- 24 חיים קופלר, "האישיות והאומה", **העולם**, 22 ביולי 1927, עמ' 3.
- 25 ברל כצנלסון, "אל הרצל", **דבר**, 12 ביולי 1925, עמ' 1.
- 26 כצנלסון, שם.
- 27 ברל כצנלסון, "הרצל לדור", **דבר**, 3 ביולי 1934, עמ' 5.
- 28 ד. קמחי, "אהבתנו להרצל", **הארץ**, 11 ביולי 1944, עמ' 3.
- 29 **המגיד**, 18 באוגוסט 1898, עמ' 5.
- 30 ראובן בריינין, "רשמי אבל", **הצפירה**, 12 ביולי 1904, עמ' 1.

- 31 מודעה, **הצפירה**, 25 באוגוסט 1904, עמ' 4.
- 32 מודעה, **הצפירה**, 25 באוגוסט 1904, עמ' 4.
- 33 "עניני ספרות", **הצפירה**, 28 בספטמבר 1904, עמ' 3.
- 34 שם, שם.
- 35 שם, שם.
- 36 **הזמן**, 9 ביולי 1905, עמ' 2.
- 37 "תיאודור הרצל (למלאת שנה מיום פטירתו)", **הזמן**, 23 ביולי 1905, עמ' 2.
- 38 **העולם**, 1 במאי 1907, עמ' 12.
- 39 **השקפה**, 12 בספטמבר 1906, עמ' 4.
- 40 **הזמן**, 25 ביוני 1907, עמ' 3.
- 41 "בציונות", **הצפירה**, 29 במאי 1914, עמ' 2.
- 42 **דבר**, 25 ביולי 1940, עמ' 4.
- 43 **הצפה**, 7 ביולי 1939, עמ' 4.
- 44 "זיכרון לד"ר הרצל", **השקפה**, 29 ביולי 1904, עמ' 3.
- 45 אלתר דרויאנוב, **ספר תל אביב**, תל אביב: הוצאת ועדת ספר תל אביב, 1936, עמ' 125, הערה 2.
- 46 "ירכתון אחוות בית", **הצבי**, 23 בספטמבר 1909, עמ' 1.
- 47 "תל אביב", **הצפירה**, 29 בדצמבר 1910, עמ' 1.
- 48 "חג הרצל בהרצליה בחיפה", **החרות**, 25 במאי 1925, עמ' 3.
- 49 **החרות**, 12 בספטמבר 1913, עמ' 2.
- 50 לפירוט ראו: "הרצל בתקשורת" באתר האינטרנט של מוסד הרצל לחקר הציונות באוניברסיטת חיפה.
- 51 צ"ן, "ביבליוגרפיה", **הזמן**, 12 בפברואר 1905, עמ' 4.
- 52 יצחק גרינבוים, "היום הנחתי את המסד למדינת היהודים", **על המשמר**, 21 ביולי 1954, עמ' 2.

העיתונות הכללית ע"ד הרצל

הצפה (ורשה), 12 ביולי 1904, עמ' 2

029

העיתון הווינאי "די צייט" כותב:

באדלך* מת הד"ר תיאודור הרצל במבחר שנותיו, בעודנו פלא תשוקת העבודה להוצאת אידיאליו לפועל. בשנת 1895 כתב הד"ר הרצל, שנודע אז רק בתור סופר רב הכישרון ובעל נימוס, את מחברתו "מדינת-היהודים", אשר יצרה את תנועת "הציוניות המדינית". האגיטציה הגדולה אשר נתעוררה לרגלי המחברת הזאת סחפה אחריה בשטפה את הד"ר הרצל. התנועה הרבה הזאת, שבה ראה את דמיוני רוחו יוצאים מן הכוח אל הפועל, נסכה עליו רוח עז ואמץ ותעוררהו לעבוד את עבודתו במידה יותר גדולה. בחפצנו להכין מצב רוחו של הרצל בהינתן עליו משרה כפולה – משרת מנהיג ראשי של התנועה הציונית – ומשרת עורך ב"הנ. פ. פ." – עלינו להתבונן עליו רק מצד האומנויות: סופר שחונן בדמיון עז ונלהב, ברוח מלא רגש והמתעניין בהטרונגניות של החיים, לאיש כזה לא תוכל הכתיבה בעיתונים למלאות את שאיפותיו ומשאת נפשו, והוא מתחיל להתעניין בגורל היהודים, בגורל העם שממנו יצא, משתתף הוא בצערם, הוא מתמרמר בראותו את הלחץ והדחק שהם סובלים בארצות פזוריו, לבו ידאב עליו בהביטו אל מגרעותיהם וחסרונותיהם, וברוח האמן השוכן בקרבו, המקשיב בכל מאורע ומאורע את הקול היותר עמוק שבו, הוא שואל את עצמו ב"בוקר לא עבות אחד", לאיזו מטרה שואף העם הנדכה הזה העם הנודד מארץ אל ארץ וממדינה למדינה, העם שמארת אלוהים תלווהו זה כאלפים שנה על דרכו, העם הזה שבכל מקום בוואו יעפרו בעפר לעומתו, שבמזרח אירופה ימנעו ממנו כל זכיות האדם, ובמערב אירופה הוא לוחם בעד מצבו האקונומי והרוחני מלחמה של התחרות בכוח בלתי טבעי וברוח בלתי

* Edelach: כפר סמוך לווינה.

מצויה, העם הזה, השואף לארץ־מקלט אל כל מקום ואינו מוצא, המראה לשונאי את רפיונם וחולשתם בהתחרותם אתו במלחמת החיים, העם אשר למרות כל השתדלותו ועמלו, למרות חירוף נפשו ועז רוחו יירכש לו רק רדיפות ונגישות, העם הזה מה יהיה קצו ומה תוחלתו? ותקווה של אלפי שנים תתעוררנה בו לחיים. התקווה של הארץ הנבחרת, מתעוררת ברעם שהד קולו נמשך זה אלפים שנה. בראשונה אין זה רק חלום של האמן בחדר עבודתו, המערכה החמישית, אשר ימצא המשורר על הדרמה הנצחית של נדודי היהודים, פעולה אמנותית אשר יבא לו האמן; חזון רוח דמיוני שהעם הזה יתקבץ מארבע כנפות הארץ, שיוצאי חלצי היהודים, אשר תלו את כנורותיהם על ערבי נהרות בבל, ידרכו על אדמת ארץ המולדת, ומה יגדל הששון והחדווה, בראותם מגבוה את העיר הקדושה משתרעת לפניהם, ומה יצהל קולם בקראם: ברוכה את לנו ירושלים קריית תפארתנו!

ואחרי הדמיון בא הרעש, שקם אחרי אשר נשא האמן את חזון דמיונו.

אז באה ההתלהבות אשר כנראה לא קווה עליה ולא שיערה יוצר החזון, כשלהבת התפרצה ואחזה באנגליה, באשכנז, ברוסיה ובכל מקום אשר היהודים יושבים שמה, וכל אשר חלם האמן בחדר עבודתו, כל אשר חזה בדמיונו, בא עתה לפניו בקומה זקופה, מלא חיים ותנועה, מרץ ועז, ויתייצב בתמונה וצורה מסוימת. רק לאחד מאלפי המשוררים יצלח לראות את יצירי דמיונו מקבלים צורה של חיים במידה מרובה כאשר צלח להרצל, וזה הסב את

אפריים משה ליליין,
הרצל כבן דמותו של משה, 1908

התמורה הכבירה בחיי הרצל ומהותו, שעזב את העולם של נייה, את שלחן הסופרים ויקם להלביש את יציר רוחו ואת חלום חייו צורה של ממש. הוא שב אל הספרות כאשר ישוב איש אל מלאכתו אשר לא יוכל לעוזבה כלה. הוא שב אליה גם מתוך רגש של הכרת טובה, כי על ידי הספרות הן נולדה בקרב המחשבה הרבה הזאת, ומבארה שאב את מקור רעיונותיו. מדינת היהודים, שיבת ציון ותקומתה – כל זה היה בראשונה רק מחשבתו של בעל הפיליטונים, אולם אז הייתה המחשבה הזאת לאידיאה ומשאת נפש, והאידיאה הזאת לקחה את בעל הפיליטונים ותעמידהו בראש ההמון המלא ייאוש וגעגועים, דכדוך־נפש ותקוות נשגבות. ותפארתו של תיאודור הרצל היותר נשגבה היא, כי לא חפץ להיות פחות ממחשבתו העצמית – רפה מדבורו העצמי; כי הוא קבל על עצמו לא רק לחבר את המערכה האחרונה של דרמת היהודים, כי אם גם להציגה לעין רואים. כאיש שכל עצמותיו מלאו ברגשי תעודתו, כאיש העומד על משמרתו באמון ובאמץ נתן את נפשו למטרה לחצי מתנגדי, אשר לא חשכו ממנו לעג ומהתלות. "מלך היהודים" כנוהו בכינוי של בוז וגנאי מתנגדי הציוניות. פנים של שחוק העמידו אלה שדעותיהם שונות היו מדעותיו ויתארו בהיתול ולצון את הנהנת המלך בירושלים, את סדרי חצר מלכותו, איך יחלק אותות כבוד לאנשי רצונו, ויעשה לרוזנים ונסיכים את אנשי שלומו. לעג מר והיתול שנון ערכו אויביו נגדו במלחמתם עמהם, אך הוא לא שם לבו לכל אלה ויצעד על דרכו אשר התווה לו בצעדי און. הכנסיות בבאזל, משא ומתן עם השולטן, עם המיניסטרים באנגליה, שיחה עם הקיסר וילהלם השני בירושלים, ראיון אצל האפיפיור פיוס X העידו אותות כבוד ובטחון בלבנות הרבה מן היהודים ומספר הנספחים אל דגלו הלכו הלוך ורב. אין פה המקום לדבר ע"ד הציוניות, ולא הביקורת מטרת מאמרנו זה. נגד גווייתו המוטלת לפנינו, לפני קברו של הרצל, אשר התרפק באהבה כל כך עזה אל האידיאה שלו, לא מן הנימוס הוא להתווכח ע"ד דעותיו. אם שאף האיש הזה אל מה שראוי באמת לשאוף, אם הביא תועלת לעמו, אשר נלוו אליו בשמחה עצומה, אם הביא אותם אל המטרה הנכונה אין פה המקום לבקר. פה יאמר רק כי הוא שאף להביא תועלת, וכי חפצו היה טהור מבלי שמץ פניה צדדית, וכי עבד בשביל עמו במסירת נפש במידה שאין למעלה הימנה.

י"ל ברוכוביץ
על קבר הרצל
(למלאות שנה למותו)
הזמן, 23 ביולי 1905, עמ' 1

מוקדש להקונגרס השביעי

032

בְּחִזּוֹן־נְבִיא שֶׁהִיא לְבָשָׁר וְדָם
וְכֹאֲרִיאֵל־אֲגָדָה הוֹפִיעַ;
בְּמַחְשָׁבֵי הַגְּלוּת כְּעַמּוּד־אֵשׁ הוּא קָם
וּבְשׁוֹרֵת הַגְּאֻלָּה הִשְׁמִיעַ.
קָסָם הָיָה בְּדַבְּרוֹ, רַב־אוֹנִים וְיִקּוּד
כְּמוֹ כַּח אֵיתָנִים בְּבָרִיאָה;
עַל נַפְשָׁנוּ אֲמוּלָה מְעַבְדוֹת וְשֵׁד
בְּעַיִם יָרַד כְּחִזּוֹן־קוֹל הַתְּחִיָּה...
וְיִלְבֶּה בְּרִק־דְּבָרוֹ אֶת שִׁירֵי הַחֲלוֹם
הַקְּדָמוֹנִי לְגֵאֻלָּה וְתִקְוָמָה,
שֶׁעוֹד הַבְּהֵב בְּמִסְתוֹר בְּנִפְשׁ הַלְּאוֹם
כְּמוֹ בְּאֶפֶר גְּחֻלַּת עֲמוּמָה;
וְיִתְעוֹרֵר קַרְבָּנוּ שֶׁרִיד צִלְצְלֵי שִׁיר,
הַד מְנַגֵּינָה בֵּת אֶלְפֵי שָׁנִים;
וְכִמוֹ רִפְרָף מֵעַל לְרֵאשֵׁינוּ כְּרוֹב־צִיר
מִנִּי אֶרֶץ הָאֲבוֹת מְלַפְּנִים...
וְיִהִי פְּלֵא: מְשֻׁרֵדֵי חֲרָבוֹת שֶׁל עַם
בְּדָמוֹת אֲמָה לְפִתְעַ נּוֹצְרָה;
גּוֹף גְּנָקִי הַזְּדַעְזוּעַ מִיָּם וְעַד יָם
וְתִמְיַמַּת תְּחִיָּה בְּתוֹכּוֹ עֲבָרָה;

וְיִהְיֶה פֶּלֶא: שְׁלֵהֶבֶת אַמוּנָה בְּלֵב
 בִּיקָר זִיוָה לְפֶתַע הַתְּלַקְחָה;
 קוֹמְתֵנוּ נִזְדַקְקָה, רוֹם הַיֵּשֶׁר הַגּוֹ
 וְלַחֲזוֹן עֵתִיד עֵינָנוּ נִתְפַקְחָה...
 וְיִהְיֶה פֶּלֶא: כְּבַמְשָׂאוֹת שֶׁל קְסָמִים וּבְרוּחַ
 וַיִּכְמוּ בְּלֵהֲטֵי־אֲגָדָה חֲיִינוּ,
 מֵה וְתִקְרַב הַקֶּץ וּמֵה נְאֻמְנָה הַפְּדוּת! —
 לְאַשֶׁר לֹא־יֵאָמֵן קוֹיָנוּ,
 כְּבִאֲגָדָה חֲיִינוּ: רְמוּת־הוֹד כְּלִיל־תֹּאדוֹר
 לְעֵינָנוּ בְּכֹל קְסָמָה הַזֹּהִירָה.
 סִמֵּל יָפִי וּגְבוּרָה, כְּאֵלוּ מִצַּר
 חֲצַבְתּוּ יַד־אֱלֹהִים אֲדִירָה;
 וּכְאֵלוּ מִלְּאֲכוּתוֹ הָאֵל עָלְיוֹ שָׁם
 לְחוֹלֵל נִפְלְאוֹת עִמָּנוּ —
 כָּכָה נִפְלֵא בְּעֵינָנוּ, כֹּה נִשְׁגָּב וְרָם,
 עִמּוֹ יַחַד גְּדַלְנוּ גַם אָנוּ.
 אֵשׁ נִשְׁמַתּוֹ הַצִּיתָה גַם בְּנוֹ יְקוֹד
 וּמִכַּחוֹ עָלְינוּ הַשְּׁפִיעַ;
 אֹדֶר חֲזִינוּ לְאֹרוֹ וּכְלִיל נִגְהָ וְהוֹד
 לְעֵינָנוּ הַעֲתִיד הוֹפִיעַ — — —
 פֶּתַע שְׁקַעָה הָאֵשׁ, פֶּתַע הוֹעֵם הָאֹדֶר,
 בָּא הַקֶּץ לְאֲגַדַּת־הַקְּסָמִים;
 זֶה אֲרִיאֵל הַגָּאֵלָה, זֶה אֵיתָן הַדְּרוֹר
 הַמְתַּנְשֵׂא בְּעֶצְמָה בְּרָמִים,
 גִּדַע אֲרֻצָּה בְּאֵף בֵּיד הַגּוֹרֵל הַמָּוֶה,
 בֵּיד הַגּוֹרֵל הָאֲכֹזֶה, הַסּוּמָא;
 לִב־עֵנֶק שְׁמֵרְחֻבָּהּ שֶׁל עוֹלָם לוֹ צַר
 מִצָּא מִשְׁכָּן בְּאַשְׁמֹנֵי בּוֹר דּוּמָה...
 דְּשָׂא דְשָׂאִים כְּבָר קִבְרוּ וּקְטָפִם הַקָּר
 וְשׁוֹב הַעֵלָה מִחֲדָשׁ נִצָּנִים;
 שְׁחַק אָבִיב מִשְׁחָקוֹ שׁוֹב פְּעַם שְׁכוּר אֹדֶר
 שְׁכוּר בְּשָׂמִים וּפְרָחִים וּרְנָנִים. —

וּמְדַכְּאִים וְתוֹהִים פֶּה לִפְנֵי הַגֵּב
עַד נַעֲמֶדָה מִשְׁמִימִים, דּוֹמְמִים,
מִגֶּל־עֶפֶר זֶה אֵלֶם פְּתֻרוֹנִים לְשׁוֹא
אָנוּ מִבְּקָשִׁים לְמֵאוֹרֶע־הָאִימִים; —
בּוֹר מַחְשָׁכִים זֶה אֵלֶם לֹא יִגִּיד מְאוֹם
וְאֲשֶׁר בָּלַע לְעַד לֹא יִפְלְטָה;
חֲזוֹן פְּלֵא חֲזִינוּ לֹא יוֹסִיף עוֹד קוֹם,
כְּנוֹר רְצוּץ זֶה שׁוֹב לֹא יִפְרֹטָה — —
וַיְהִי מָה: בְּעֵז נִבְלִיגָה עַל מוֹקְדֵי הַכָּאֵב,
דּוֹם נִכְנַע לְאֲשֶׁר אֵין לוֹ תְּמוּרָה;
מְרִי צַעֲרָנוּ נִכְבַּשׁ וְחֲזוֹן הֶרְצָל בְּלֵב
נִצְעַד הֶלְאָה קְדִימָה בְּגִבּוֹרָה;
חֲזוֹן הֶרְצָל לֹא קֵטֵף הַמְּנוֹת הַמָּוֶה,
חַיָּה יַחֲפֶיהָ כָּל עוֹד חַיִּים בָּנוּ!
וְכָל עוֹד שְׂיִכְנִיעַ צְוֹאֲרָנוּ עַל זֶר
יִהְיֶה רוּחוֹ לְעֵמוּד־אֵשׁ לָנוּ!
הוּא יַעֲוֶרָה, הוּא יִלְהִיב אוֹתָנוּ לְדָרוֹה,
וּמַעֲבָדוֹת הוּא יִשְׁמֹר הַלְּבָבוֹת,
וּבְלִי חֶשֶׁף קְדִימָה הַדְּרָךְ הוּא יוֹר:
אֶל הַמְּזֻרָח! אֶל אֶרֶץ הָאֲבוֹת!

זאב ז'בוטינסקי דוקטור הרצל*

035

— כבר נכתב הדבר לא פעם — ובזה, דומני, מאוחדים כל הכותבים על הרצל — כי כוחו לא בא לו מאיזה כשרון מסוים אחד, אלא מדמותו בשלימותה, מן הצירוף של טבע־ברייתו, שהיה כולו כמו מדוד להפליא, ולא היה בו כלשהו מיותר או חסר, והרי היה בו כבר מוסכם וגדוש; כשמדברים בהרצל, אך, לדעתי, אין בזה עדיין כדי להסביר את עיקר־העיקרים. על אדם כזה אפשר לומר, כי דומה הוא לתמונה, אשר כל פרטיה הולמים את טוהר סגנונה. אך לא די בטוהר־הסגנון בלבד, כדי שהתמונה תישא חן בעיני רואיה: מן ההכרח, שהסגנון אשר קווים בה ידבר אל לבם. אולם, כדי שיאהבו את התמונה הזאת אהבה עזה כבשר מבשרם, מן ההכרח, שסגנונה יהיה להם בנפש מנפשם. דמותו של תיאודור הרצל הייתה בלי ספק ססגונית־טוהרה, ללא־רבב; אך לא יתואר שההמונים יאפפו את הדמות בהערצה כזאת, שכה ישתעבדו לקסמה, אלא אם־כן סגנון־הדמות הוא נפשי מנפשם של המונים אלה.

אנו, בעצם, לא ראינו בעיני בשרנו את העברי האמיתי — לאום החי חיים תקינים, על אדמתו, החי חיי־פעילות. כלומר המעצב במו־ידיו, לשבט או לחסד את קורות־ימיו — לא יחסרו בו טיפוסים המייצגים את הדמות הלאומית במלוא טוהרתה. שם מצויים על כל צעד ושעל בני־אדם; שאין בהם קורט או תו, אשר איננו רווי גון לאומי. על כגון אלה אומרים: זהו רוסי מכף־רגל ועד ראש, או גרמני, או אנגלי. בין היהודים אין טיפוס כזה, וכמעט לא יוכל להיות. מימי בר־כוכבא לא לקחנו עוד חלק פעיל בקורות־ינו־אנו; המאורעות המתרגשים על ראשנו זה קרוב לאלפיים שנה,

* זה החלק השלישי של חיבורו של זאב ז'בוטינסקי, **דוקטור הרצל (א. הספה, ב. בשבתנו על הקרקע, ג. דוקטור הרצל)** שראה אור ברוסית בהוצאת הספרים קדימה, אודסה, 1905. תרגום: בנימין אליאב. התפרסם ב**חרות**, 21 ביולי 1954, עמ' 2.

מתחוללים לא על פי רצוננו ואפילו אינם נגרמים על ידינו. הטיפוס, אותו אנו רואים כיום סביבנו, אינו לפיכך פרי פעולתו העצמית של העם אלא תולדת מעשי־שרירות שונים ומשונים של יד נוכרייה, אשר עיצבה וחזרה ועיצבה אותנו כרצונה. טיפוס זה איננו עברי, אלא, כביכול "ז'יד", כל התווים האופייניים ביותר – החל מדכדוך הנפש וכלה בנעימת־התחנונים שבקולו – לא היתפתחו באורח חפשי וטבעי מתוך נשמתו הלאומית, אלא הוטלו עליו מבחוץ או נסחטו מקרבו במעשי־הדיכוי והסירוס של הסביבה העוינת. הרפז והאבק שעל גוף ההלך, הצלקות שעל מצח אדם מוכה – כלום עורו הם או קלסטר־פניו? אלו הן שכבות נוכריות, אלו אינן ה"אני", ועלינו לרחצן ולסלקן, כדי שנגיע אל ה"אני". אך לא כל הכתמים יירחצו בנקל, ולא כל הצלקות במהרה תירפאנה. בשביל לרחוץ מעל גופנו ונשמותינו את אבק־הגלות, את העקבות הסבילות בת שנות אלפיים, נזדקק לזמן רב ולמים רבים – למים לא מנהרות נכר. רק אז יופיע לעינינו מתחת לשכבות אלו גרעינינו העברי האמיתי. רק אז יתכפו בקרבנו אנשים מאותו טיפוס שעליו נוכל לומר: עברי מכף־רגל ועד ראש! אולם עכשיו אין לו לטיפוס זה מניין שיבוא, ורק באורח־פלא, כדבר נדיר ויוצא מן הכלל, כאטביוז משונה, יוכל להופיע בקרבנו ובימינו אלה. ולכן, כשאנו חולמים על העברי האמיתי וכבר מציירים אנו בלבנו את דמות דיוקנו, אין לנו ממי להעתיקה. אין דוגמה! ואנוסים אנו לנקוט שיטה של "איפכא מסתברא", כלומר, ליטול כנקודת־מוצא את ה"ז'יד" הטיפוסי של ימינו ולהשתדל לדמות

בלבנו את היפוכו הגמור. מחוק נמחק מדמות זו את כל אותן התכונות, שהן טיפוסיות ל"ז'יד", והכנס נכניס לתוכה את כל הסגולות שהעדרן כה אפייני בשבילו. כיון שה"ז'יד" מכוער וחולני וחסר הדרת־פנים, נעניק לדמותו האידיאלית של העברי יופי גברי, שיעור־קומה, כתפיים אדירות תנועות נמרצות, בוקק של צבעים וגוונים. ה"ז'יד" מבוהל ומושפל, וההוא צריך להיות גא ועצמאי. ה"ז'יד" מאוס על הכל וההוא צריך להקסימם. ה"ז'יד" הסכין להיכנע, וההוא צריך לדעת לצוות. ה"ז'יד" אוהב להסתתר בנשימה עצורה מעיני זרים, וההוא צריך בעוז ובגדלות לצעוד לקראת העולם כולו, להביט ישר ועמוק לתוך עיני־כל ולהניף לפנייהם את דגלו: "עברי אנכי!" והעיקר: מלבד כל אלה צריך הוא באמת להיות זכאי לומר את שתי המילים הללו של יונה הנביא ולהיות עברי מכף רגל ועד ראש. צריך שתנשב ממנו אותה עצבות גדולה; מיוחדת־במינה של נביאי ישראל, אותה ליריות הווה יהודית, אותו כוח־דמיון יהודי היודע לנחש עתידות, אותה אמונה יהודית באלוהי־ישראל חיים – כפשוטה או שלא כפשוטה, אותה גאונות־המעשה היהודית, אותה ציוריות־לשון יהודית ואותה אהבת היהודי את עמו, שמקדמת־דנא לא הייתה כמותה בשום אומה ולשון. כך צייר העם לעצמו את חזון העברי האמיתי, העברי בן־חורין. ואת כל הדברים האלה ראינו במו עינינו, כשהם ממוזגים יחדיו ומגולמים בתכלית־השלמות באדם חי, ואותו אדם היה דוקטור הרצל.

בדוקטור הרצל התמזגו הסגולות העתיקות והמושלמות ביותר ביהדות, וזה הקנה לו את השלטון; הוא ידע את הבריות ואת החיים כשם שלא ידעם איש זולתו, וזה, חיזק בידו את השלטון; הוא אהב את הדברים, אשר עמנו אהבם מקדמת־דנא. אהבה שלא ביודעין, והוא מצא בשביל העם אותה דרך אשר העם גישש וחיפש אחריה מאז ומעולם. בהרצל נתלכד כל אשר נדרש ממנהיג אידיאלי של עם ישראל. אל נא נשלה את עצמנו: פעמיים ביובל אינן מתרחשות התמזגויות מופלאות כאלו. בגלות לא יהיה לנו שוב אדם כזה. אך יתכן שגם לא יהיה בו צורך. הגאון אינו דרוש אלא בשביל הצעד הראשון בלבד. הוא הורה את הדרך והגיע עד לתחנה הראשונה; בית ישראל ירכין ראשו לפני זכרו ואת פעלו ישלים עד־תום.

הלל צייטלין
תיאודור הרצל
(למלאות שנה מיום פטירתו)
הזמן, 23 ביולי 1905, עמ' 2

038

אחד החוזים הגדולים קווה ליום אשר יבוא האדם והוא כהן, פילוסוף, אמן-יוצר, גיבור-גואל, חוזה חזיונות ורואה עתידות. מה שהייתה תקוות החוזה אותו ראינו עין בעין בגבור המת, בתיאודור הרצל.

"נשבע אנכי בספר התורה שאין הרצל משיח", אמר אחד הרבנים הגדולים והוא עומד אצל ארון הקודש.

כל כך גדול היה הקסם: אשר נסך תיאודור הרצל על ההמון הנגש והנענה והחפץ להיגאל, עד שראה אותו הרב הגדול לחוב קדוש לפניו להניא את העם מהאמין בו.

כי מעולם לא עלה על דעת הגיבור המת להיות משיח לעמו – את זאת ידע כל איש; כי גבה עד שחקים חזון המשיח ולא לאדם בן תמותה למלאות את דבר החזון ההוא – גם את זאת ידע כל איש.

ואולם אם גדול ונעלה הוא החזון לאין קץ הנה אך זאת יעשה האדם כי ילך הלך והתקרב אליו, הלך והתקרב אליו.

ובכל דור ודור ישנם "המיישרים דרך למלאך המשיח" והם הם כעלי החכמה העמוקה והאהבה הלוהטת, היצירה העולמית ושירה הנצח כאחר.

ואחד מאלה היה – תיאודור הרצל.

כי חכמה עמוקה הייתה בליבו ודבר אין לה לשיטות ולספרים, לדיוקים, ויכוחים ופלפולים.

כי אהבה גדולה הייתה בליבו, אהבה אשר בערה בשלהבת יה, אהבה לכל רואה פני שמש רחמים בלי גבול על כל סובל ומדוכא, נלחץ ונרדף, המית הלב אשר לא ידעה מעצור למראה בני עמו, האומללים שבאומללים.

כי היצירות הגדולות אשר יצר והחזיונות הגדולים אשר הזה הגשים באנשים חיים ובעם שעוררו לתחייה.

כי שירת לבו לא הייתה הופעה לשעה והשראה לשעה, כי אם שירה פנימית, טבעית, עצמית, אורגנית-עיקרית, תמידית וקבועה. היא הייתה שירת החיים, שירת הנפש, שירת המהות כולה, שירה שאינה פוסקת לרגע, שירה המטביעה חותמה על כל מעשה קל שיעשה.

כי גבורה הייתה בליבו, גבורה אשר הרימהו על כל מכשל ופגע, על כל קנאה ושנאה, על כל מריבה וסכסוך, על כל תגרה וניצוח, על כל חשבון ופנייה דקה מן הדקה, על כל נשיאת פנים, על כל נטייה מן הדרך, על כל חולשה ורפיון, על כל כובד ומעצור.

כי גבורה הייתה בליבו, גבורה אשר על ידה שר אל אלה הנשענים בגבורת החרב ויוכל להם, גבורה אשר על ידה נחשב לכוח גדול בעיני מושלי הארצות ותקיפי עלמא הדין.

כי יופי הגוף והנפש היו לאחרים בו והכל התאים בו לצורת נשגבה מלאת הוד מאין כמוה.

כי הכול היה בו מלא חן והדרת קסם והכל משך אליו את לב המתבונן בו למשול בו ממשלה בלי מצרים.

כי קדושה הייתה בליבו, קדושה אמיתית, נעלה ונשגבת, קדושת המעשים והמחשבות, המגמות והשאיפות, התכליות והמטרות.

כי הקדושה הרבה שהייתה בליבו נתנה לו צביון דתי והוד תעלומה דתית נשגבה ותגדלהו ותרוממהו על כל המעשים.

*

וגזרה היא מלפני יוצר בראשית: כל האנשים הגדולים המוסרים את נפשם בשביל אחרים צריכים לשתות את הכוס המרה, כוס ההרעלה, לפני מותם.

כל הצרות, הרעות והייסורים אשר סבלו היהודים, כל החרפות אשר שבעו, כל הרדיפות אשר נרדפו, כל הגירושים אשר גרשו, כל הפגעים הרעים אשר קרום, כל העול אשר נעשה להם, את כל מיני הצרות והמצוקות של אחיו, הרגיש הלב הגדול, האוהב וכואב.

גדול היה הלב, רבות רבות מאד סבל, את הכול נשא בדומיה ויוסיף

לעבוד את עבודתו הגדולה והקדושה. אולם נתמלאה המאה, באה הצרה הגדולה אשר לא הייתה כמוה זה שנים רבות, בא עוד קישינוב...
באה הצרה הגדולה והאיומה, בא הרצח הגדול אשר לא היה כמוהו, נשמעה אנקת אלמנות ויתומים, נראתה הגלות בכל בהלותיה ומצוקותיה, נראה התהום שבחיינו בכל עמקו, נגלה ונראה הכול, כל מה שנעשה וכל מה שיעשה, והעין הבהירה ראתה את כל ההריגות והטבחיות, הרדיפות, הגירושים והנדודים שאין להם קץ וסוף, והלב – התפלץ...

*

040

ועברה שנה אחת מיום מות הגיבור הגדול. דם ישראל נשפך כמים ואין קץ לטביחות, פרעות אחרי פרעות ורדיפות אחרי רדיפות ואין קץ לנדודים, גזירות אחר גזירות ואין קץ לדמם ולעול, מריבות וקטטות וחרב איש ברעהו ואין קץ לשנאת חנם, פלפולים אחרי פלפולים ורעות עקומות אחרי דעות עקומות ואין קץ לדברי תהו, עזות וחוצפה אין סוף ואהבת המשרה בלי גבול, קפיצת הדיוטים בראש והנהגת אווילים לעיוורים, שור ושבי ורופאי אליל.

ומבקש אתה סביבך את האיש אשר מסך בלבנו כל כך אמונה ובטחון, שמחה ואמץ לב, ישע ומרפא – ואין.

ומבקש אתה סביבך את הקומה הזקופה, את פני ההוד, את עיני ההוגה והחזון, את בת הצחוק השמיימית, את המבט החודר וסוקה, מחבב ומלטף כאחד, את החכמה העמוקה והמומה העמוקה – ואין.

ומבקש אתה סביבך את הלב הנחלה באמת על שבר עמו והחופשי וטהור מכל אשר יתעה אותו ומכל אשר יקשיח איהו – ואין.

וסביבך חושך ובהלה, בכי וחרוק שנים, ומבקש אתה אה האור – ואיננו. ויושב אתה באיזו קרן זווית אפלה וליבך מלא געגועי-כאב ועיניך –

דמעות...

ל"י

אחרי חמש שנים (הגיונות)

העולם, 6 ביולי 1909, עמ' 2

041

באחד מנאומיו אמר הרצל כדברים האלה: מפעלנו כל כך נעלה, עד שיש לדבר עליו רק במילים היותר פשוטות. והוא אמנם כן דבר. כל אשר שמע את דבריו עודנו זוכר את הפשטות הכבושה של נאומיו, את שקט־ההברה, את צניעות הדבר וברגעי התלהבותו הגדולה, המתלקחת, היה הוא, נדמה, משפיל את קולו, משקיע את העזו, את האש התוססת במיליו כאילו חשבה לפוצץ אותו, ולעומת זאת עוד יותר חזק הרשם של הכוח הבלתי מצוי הזה שהיה מתבקע מתחת קליפתה של כל מלה ומלה עם כל פשטותן השוקטת למראה עין, "מנשמת רעיונו, זיוו והודו, שאב אותן!" ורק במלים פשוטות יש לדבר גם על הרצל. כי כל מה שיש לאמור עליו, כל זה בעצמו ממלא תוכן עז ועמוק את המילים ולו תהיינה גם היותר פשוטות. אמרו על שיריו של המשורר האנגלי ברנס, שאין לחבר להם מנגינה מפני שהם כולם מנגינה.

*

חמש שנים עברו מיום מות הרצל. במשך העת הקצרה הזו הסתערו על עמנו צרות אין־ספורות, ניסיונות אין דוגמתם. כל אלה ירדו עד דכדוכה של נפש האומה ועקרו הרבה מזיכרונה. רק תמונה אחת נשארה חקוקה בזיכרונה חיה, בהירה עד הדום הזה – זהו דמות דיוקנו של הרצל, זה האיש שכבר בחייו היה לגאון העם ומשושו, לגבור־אגדתו, זה האיש שכל עוד היה חי, יותר שקטה תוגתו של העם, יותר הזהיר עתידו. וביראת־כבוד מיוחדת שומרים את זיכרוננו אותו קומץ האנשים שהיו עובדים עבודת

התחיה עד בוא הרצל, שנפשם הייתה כמהה וכלה, מבקשה ומצפה לנביא ומנהיג, שנתמלאו גיל ביום הופיעו, שבמסירות ובאהבה למנהיגם עבדו יחד עמו, שאכולי יגון-קודר הלכו אחרי ארונו ושגם עתה הם ממשיכים את עבודתו. אחד מידידיו של הרצל, לא-ציוני, כתב אחרי מות הרצל כדברים האלה: "ואת דרכי בחיים יגיה האושר, שהייתי חברו בספרות", את האושר הזה מרגישים ביחוד אנחנו, שעמו יחד עבדנו וכאחד נדבקנו ונלחם בעד משאת נפשנו, וההכרה הזו, כי בני דורו היינו, כי אתו חיינו ועמו עבדנו, היא היא הזורעת אורה ואושר על דרך חיינו ועבודתנו וממלאה את לבנו גאון. חי חי הוא לנגד עינינו בימים האלה. הנה היא בת-צחוקו-המקסימה, הצנועה ונוגה. הנה הן עיניו הכמהות ועורגות עריגת-נצחים. בהן הנה נשקף כל צערו העמוק ותקוות עמו הנושנה. הן הן העיניים אשר נשאו מבטן מעבר למרחקי החיים וקורותיהם, לעמקי זמנים ודורות, העיניים אשר חזו עולם אחר, עולם פלאי לאחרים ואינו נראה.

"כל העיניים יפות, כשהן פונות אל השמים", ועיני הרצל יפות היו בכל עמק מובן המלה הזו. ואשר ראה את עיניו, ואשר קלטה נשמתו מתוכן לו גם זהרור אחר לא ישכחו לעולם. והתלקח הזהרור בקרבו, וניצתה הנפש וערגה לאותו העולם שחזו העיניים ההן, לאותו העולם, שאליו קרא הוא, שאליו משך משכה גם הווייתו לעצמה.

ובכל זמן, במשך חמש השנים האחרונות, שנות ההתבררות והמבוכה בקרב היהדות, בימים הקשים, בשעה שהייתה מלחמתנו נטושה בסביבת קור-קפאון, התנכרות וחסר-הבנה; בשעה שמסביב רבו כל כך שלוי-הנפש ופקחי הדעת, אלה שכל ימיהם תוכם חולין באין חזון ומשאת נפש, באין הבין כל שאיפה שאין עמה חיי-שבע, חולין נהנים מעצמם, אלה, הפיקחים והמחוכמים, שגם מוראות חיי העם היותר איומים לא יכלו להחריד אותם מרצם השאנן ולהפריע את מנוחתם הנעימה; אלה שהשם "בעל דמיון" הנהו להם הגרוע בשמות הגנאי, שהמלה איש הרוח היא להם שם נרדף עם "משוגע", באותם הימים, כשהיינו רואים מסביבנו אלה בני האדם, והנשמה הייתה משתוחחת ומתקררת – היה עולה אלינו דיוקנו של אותו מנהיג, של אותו חולם שגיא ונהדר, של אותו בעל הלב הגדול שנגע בייסורי העם החומריים והרוחניים, של זה שהיה עונה את שואליו שלא הבינו, מדוע התמכר הוא לעבודת העם היהודי, הוא, שצרות היהודים אינן נוגעות כלל בו בעצמו – לאמור: "אם יוולד בלב אדם רעיון, והרעיון ממלא את כל

נפשו, מרעיד אותו כולו ואינו נותן לו מנוח – אות הוא, כי אמת הוא הרעיון הזה. ומאליו מתגלה אז לעינינו כוח דמיונו ואמונתו שלא ידעו ולא הודו בכל מכשול ובכל מעצור. אין דבר אי-אפשר בעדנו, כשתרצו, לא תהיה זו אגדה”.

ובשעה שטמטום-הלב והשפלות היו שפוכים מסביב, בשנות העדר הבנה ואמונה במסירות לשמה, בשעה שעל לוחמי חופש עמם היו טופלים חשדים ודיבות שווא ומעפרים לעומתם בעפר – והיו הידיים רפות, והנפש מרה ומתענה ושואלת: היש להם לאלה תקנה, השווה לעבוד בעד שכמוהם? – אז, בימי ספק ומרורים, דמותו של מנהיגו היא שעמדה לנו והיא שלמדתנו להשכיל ולסלוח. זכרנו וזוכרים אנו גם עתה את דברתו אשר שם בפי אחר מגיבורי סיפורו “ספינת-האוויר המונהגה”. כאשר ספרו על אדם אחד שהרס ואבד לדעת את המצאתו הנפלאה “ספינת-אוויר מונהגה”, כי ראה את בני האדם מסביב והנה אינם כדאיים וראויים להגות ממנה, “כי אין אלה ראויים לעוף, יכולים הסרק לזחול” – אמר אחר השומעים – “הוא שכח כי לא לבני-דורו ולא לפחותים בהם עבר עבודתו, כי אם לדורות הבאים. האנשים המעולים בוא יבואו”. – “ודבר אחד היה חסר אותו אדם לאצילות נפש – הוסיפה גברת אחת מן השומעות – מדת הסליחה”.

ובימי עבודת-החולין הפעוטה, שלרבים היא מתרוקנת מעט מעט מנשמתה, מפיגה את הודו והדרו של הרעיון שלשמו היא נעשית, בשעה שרבים מסיחים מלבם, כי אין עבודה זו אלא אמצעי, דרך אל מטרה הנשגבה ממנה לאין שעור, בשעה שהרְגֵעִי, החולף, מאפיל ומשכיח את הקיים והנצחי – אז יקום לפנינו זה האיש אשר רק האידיאלים היותר נשגבים של האנושיות היו חלומו על עתיד עמו. עולים בזיכרונו דבריו שכתב זמן מועט לפני מותו אל הצעירים: “פעם אמרתי כי הציונות היא אידיאל נצחי, ואמנם, מאמין אני, כי גם אחרי שתהיה א”י בדינו, לא תחדל הציונות מהיות משאת נפש, מפני שהציונות, כפי שאני מבין אותה, איננה רק שאיפה להמציא לעם היהודים מקום מקלט, כי אם גם שאיפה לשכלול רוחני ומוסרי”.

וגם עתה, כשקמו לפנינו תעודות חשובות וקשות, כשאנחנו מתענים ומבקשים דרכים חדשות, הנה בכל מקרה ולכל מאורע תתעורר בלבנו מאליה מחשבה, איך היה הוא מתיחס אל זה, מה היה עושה הוא, מנהיגנו מאציל-הרוח, שגם עתה רוחו קוראה אלינו מבית קברו לחיות ולהילחם.

*

ויש שהוא נקדש בעיניך לא רק בתור בחיר העם, סמל פליטת יופיו ועוזו, לא רק בתור מנהיג למפעל משאת-חייך, בתור משיב לתחייה את תקוות העם – בו מצודדת האישיות האינדיבידואלית השלמה ככל מלוא יפיה, וכאילו על ידה חפץ הטבע להראות עד היכן, עד איזה גובה בלתי מושג יכול להגיע האדם.

הנפש מתמלאת גיל וגאון בזכרנו, כי בקרבנו ואצלנו היה חי ועובד איש אשר כזה, כי עוד יש אשר בקרב אותו המון בני האדם זוחלי-עפה, מעוטי-הדמות ודלי-הנשמה, שקומה אחת לכולם ומראה אחד לזה כמו לזה, כאלו במידה אחת נמדדו כולם – כי יש אשר יופיעו אישים אשר כאלה. הולכת וגדולה האמונה באדם, בזיו נשמתו ותפארתה. מאליה מתחילים מפכים ונובעים געגועים עזים לנהדר, לנשגב. מאליה מתחילה הנפש מתרפקת על יפיה שנועד לה והמועב והעומס תחת אבק-החיים, נפתוליהם ושאוּנם.

אחד המבקשים ערכי יופי חדשים, סופר נוצרי ידוע בספרות האשכנזים שידע את הרצל ואשר התוודע אל הצינונות, אומר: "הרגשתי, כי זהו חלום-יופי מקסים ומצודד, כי רק אומה רמה זוכה שיראו לה מראות כאלה. ועוד ראיתי ויהי בעיני לפלא: כל ימי ערגה נפשי וכלתה לרעיון-גיבורים. אמרתי, אך זהו אסון זמננו, כי עני הוא מגבור, ולכן הוא קודר ושומם, ואהי תמיד נודד ותועה במרחבי האמנות, ועיני כלות לתור ולבקש את ההוד שבגבורה. הבו לנו רעיונות-אלים, הבו לנו גיבור באדם! כמה פעמים קראנו את הקריאה הזאת, והנה נתנו לנו היהירים את זה! כולנו התאווננו, תלונה אחת הייתה בפי כולנו: – אנשים קטנים סבוננו, כתרוננו ריקי-נפש, אסירי-קפאון קטנוניים, ואדם אין, ואין גיבור... והנה הנס! ולמראה הגיבורים האלה אנחנו גם אנו מתנשאים ומשתפרים".

*

ואדם זה בעל האישיות האינדיבידואלית המוצקה עד להפליא, בעל הרצון הכביר שאין לפניו הכנעה, בעל ההברה הבהירה, היודע ומכיר את גדל תעודתו ואת אחריותה, אדם שבוודאי הייתה בו נטייה של שליט

ומצוה, נטייה המצויה בטבע כל אדם גדול – אדם זה היה לפעמים נפלא בענוותנותו, ביכולתו לשכוח ולטשטש את אישיותו, כשהיה הדבר נוגע לעבודת העם. הוא השתדל והתאמץ תמיד להפריד את הרעיון מן האישיות – "איש זה או אחר יחלוף ועבר, והרעיון יעמוד".

ידידו וחברו היותר קרוב של הרצל, מאכס נורדוי, מספר, כי היא אמר פעם אחת במעמדו של אלכסנדר מרמורק כדברים האלה אל הרצל: לו הייתי אני מן המאמינים ולו הייתי רגיל לדבר כלשון מיסטית הייתי אומה, כי בואך אל העם בימי מצר ועני האלה – יד ההשגחה היא שעשתה את זה, השעה הקשה והרעה הזו היתה חסרה איש מופת, אדם בלתי-מצוי, והנה באת אתה להשיב תקוה למתיאש, להבטיח עתיד לידיים הרפות. פני הרצל אדמו מתוך ענוותנותו התמימה שלא ידעה התחפשות, הוא גם התרגו.

– לא ולא, איך אתה יכול לאמור דברים כאלה, אתה המבין לפירושה של מלה. אין כל דבר לא-מצוי, לא רגיל במקרי אני, ולו היום אני חולף, ובאו על מקומי למאות ולאלפים והגישו את עצמם לבחירת העם והמשיכו את עבודתי מן המקום ששם הפסקתיה. מה גדולה ומה נוראה הייתה שגיאתו! במה טעה הוא האחד, שאין דוגמתו, האחד, שאין תמורתו.

*

הוא מספר ע"ד שובו אל עמו, ע"ד חפצו לחנך את בניו, שיהיו יהודים שלמים ונאמנים, ולמענם התחיל מדליק בחג המכבים את המנורה – המאור העתיק והנושן של העם. המנורה שעברה מיובל אל יובל – מנהג-עם עתיק, שמאות שנים לא הריקו את תכנו, ולא הניסו לחלוחיותו. נר הדליק נה, אבוקה אחת את רעותה. המנורה הייתה לו לסמל התלקחות האומה. הוא חפץ לחדש תבניתה הקפואה, להשקות את שרשיה, כהשקות את שרשי העץ, מבלי לנגע בצביונה העתיק, העדין.

הוא חשב, כי שיבתו לאחיו הוא רק מעין מלוא חובת האדם לעמו, כי בזה הוא עושה רק את הישר והטוב, אבל הוא מצא גם ספוק געגועיו ליופיו. המנורה הייתה יפה...

הוא הצית את האורות, ומתוך זוהר האורות האלה עלתה עלה והתלקח

האהבה הגדולה, אהבת הפלאים לעמו, זו אכלה ושרפה את לבו. ונאמן הוא אותו הכהן שהיה מדליק את הנרות – נר־השמש, שאין אשו אלא להדליק את שאר הנרות. "בראשונה יבער נר אחד, ועוד שורר מסביב החשך. מהבהבת אבוקה גלמודה ונוגה. אחרי כן תלוה אליה עוד אחת, עוד אחת... החשך חלוף יחלוף..."

בין הצעירים ובין האומללים יתלהב האור בראשונה, אחר כן ילוו אליהם גם אחרים, אוהבי יושר וצדק, חופש וקדמה, אהבת־אדם ויופי. וכשיעלו כל הנרות, נפשך שמחה ותמהה למראה פועל־ידיך, ואין גורל חביב ומזהיר מגורל כהן־האור..."

והוא קם ויהי אותו משפיע־האורה, אשר הדליק לעמו את אורות התחיה, אורות חנוכת העם.

וראה כל אחד וקם ועשה כמוהו והיה לכהן האור, למדליק נגהות באפלת חיי העם, לחוצב מתחת ערמות הסלעים שכבות־זהרה, כמוהו גם אנו צריכים לזכור ולהאמין, כי –

"אם הָרַי נֶשֶׁף עָלֵינוּ נֶעְרְמוּ –
לא דַעְכוּ כָּל־הַנִּיצוּצוֹת, לא תָמוּ;
מִהָרִי הַנֶּשֶׁף עוֹד נִחְצֵב לְהִבָּה,
מִנְקִי הַסְּלָעִים – סְפִירִים לְרַבָּה.
עַל־קִרְקַע הָעָם וּבַתְּחִיתוֹת נִשְׁמָתוֹ –
עוֹד תִּגַּה וּתְנוּצֵץ שְׂכִינָתוֹ..."

*

אפשר שכבר עברו הימים היותר קשים לתנועתנו, ימי ניסיון ובדידות נידחת. מעוט קטן שאין כל כוחו אלא באהבתו לעמו, באמונתו בצדקו ובניצחוננו של משא־לבו, נשא את רעיונו נשא ועבר את דרך הימים הרעים, ולא נפל לבו, ולא כשלו רגליו מפנו חמת סופה וסער שהשתרעו על ראשנו, בשעה שתקפו את העם בהלה ומבוכה, ורבים מאלה התועים לתור ישועה קרובה, בראותם את דרכנו והנה היא ארוכה וכבדה ויירתעו ויסוכו ממנו וילכו לקדם כל גאולה־מדומה. ואותו הקומץ הוסיף לעמוד במלחמתו מבלי אבוד דרך ומבלי הרפות מדגלו גם אז, כאשר היו קרני חופש־זרים מעורות

עיני רבים, כאשר גברה תרועת המלחמה הזרה וכאילו החרישו כליל את קולנו הקורא לתחייה, ויגרפו ויאבדו הנחשלים והכושלים, אלה, שאבדתם, כמו שאמר מנהיגנו, איננה אבדה.

ועתה זכינו לימים טובים יותר, לימים שבהם השקפותינו פורצות וחודרות בלי חשך אל לב הקהל העברי. ויותר ויותר מתקרבים ובאים אלינו מאפסי העם ומקצותיו. ובקרב העם, בקרב כל אלה המוכשרים לחיים, בקרב כל אלה שלא נשרו כמו עלים נובלים מן האילן בימי סעה, אנו נוחלים עתה נצחון אחרי נצחון במובן הכרת צדקת רעיונונו, נחיצותו ואמתו.

047

ויש שכאב ובושה יתקפנו בזכרנו את אלה שעמדו מנגד באותם ימי האפלה, כשהיה דמנו שותת, שארית כוחנו כושלת ואנחנו גלמודים מאין מבין; בזכרנו את אלה שלא היו עמנו, כשהיינו עוברים את כברת הדרך היותר קשה, בשעה, שכדי ללכת עמנו היה נחוץ לשחות נגד הזרם; בזכרנו את אלה העומדים גם עתה מפקפקים ומחכים למאורעות הבאים מבלי מצא אמץ בליבם להסתפח אלינו. אבל ידע ידענו, כי כולם כולם יבאו אלינו, כי כולם יהיו באותה האונייה, שפניה מועדות מזרחה.

הרצל מספר על דבר אונייה המפליגה אל המזרח.

היו רבים שמאנו לרדת באונייה בנמל הראשון, שמשם יצאה. אלה – קשה להם נסיעה ארוכה בים, יראים הם מפני המית הגלים וטלטלת־אונייה בלב ים, ואלה – אין לבם בוטח בטיב האונייה וקברניטה, חפצים הם להיווכח, המנוסה האונייה, המונהגה היא היטב. ויש גם שאיחרו לבוא לשעת־ההפלגה, או שלא עלה על דעתם, כי בדרך זו אפשר לנסוע למזרח. ושונים הם הטעמים והסיבות שבגללם אין יורדים אל האונייה בנמל הראשון רבים מאלה שילוו אחרי כן בדרך, ושסוף סוף יתאספו גם כולם אל האונייה ההולכת אל המזרח.

ויותר ויותר הם באים ונלווים אלינו אלה הנוסעים שפגרו מבוא. "וכשיוכנעו הפגעים והמעצורים, היותר קשים, ושרצו והמו כל אלה 'מושיעי העם'. אך ידוע ידע העם, מי הם אוהביו באמת – הם אלה שלא את טובתם הפרטית בקשו בציונות, אלה שלחמו וסבלו בשעה, שהעבודה הנחילה קלון תחת כבוד, בשעה שהעבודה לא נתנה תועלת פרטית לעובדיה כי אם דרשה קורבנות".

ובשמחה ובגאון אנו יודעים ומכירים, כי אנחנו היינו הראשונים באונייה המוליכה לחפש העם ולישועתו, כי אנחנו נשאנו וסבלנו את כל כובד הדרך, כי אנחנו הראשונים וסבלנו אותו הדרך, שבו יקל לאחרים ללכת.

*

ויותר מבכל עת אנו מרגישים בימים האלה את העדרו, עתה, כשיותר ויותר מתכווץ החוג שבו נאנק ונחנק העם, ובחיריו מתלבטים ומאבדים את כחם למצא לו מוצא מצר, עתה כשהוסרו מכשולים רבים, שעמדו כקיר ברזל בפני מנהיגנו, בימים האלה, כשאנחנו רואים את עצמנו לפעמים נבוכים ושחים תחת כובד העבודה הקשה, הדורשת כוחותיו של עם שלם וחי, שמשאת נפש אחת כנסה ואחדה את כולו, כשאנחנו רואים אותה העבודה מעמסה על המיעוט הקטן של העם – כימים האלה הננו מרגישים ברגש מענה ונוקב עד תוכה של נפש, עד כמה הוא נחוץ לנו, הוא בליבו הגדול, במעוף דמיונו הנובע, המרקיע, בכישרון-הפלאות לכנוס ולאחד.

"... רב פעלים, איש חי, אשר יפעם בו לב,
 ובלב יבער זיק, זיק, מרתית הדם,
 ובראש יגה שביב מאיר דרך העם
 — — — — —
 אשר מעט משאל לב, הרבה אמת, עוזו,
 שגאה עזה למנת חיי עבדות ובזו,
 חמלה גדולה כים, רחמים רבים כגדול
 שבר עמו האמלל וככבד העל.

כל זה יהמה בלב יהמה יחמר פים,
 כל זה יבער פאש, יבער יצית הדם,
 כל זה ירעם כהד תמיד יומם וליל:
 קום עבד, קום עשה, כי עמנו יד-אל!"

*

ישנה אגדה לאחד הסופרים הרוסים, העולה על זיכרוננו תמיד בזכרנו את הרצל.

היה היו בימי קדם אנשים עליזים, גיבורים ואמיצי לב, ויהיו האנשים שמחים בחלקם. והנה הגיעו להם ימי רעה: שבטים זרים באו וינשלום מאדמתם ויגלום אל עמקי יער עבה ואפל באין קרן שמש להאיר ולחמם, ואדי רעל היו עולים עד להחניק, והאפלה העיקה עד נפש. וכשעברה רוח סערה וגבר עוד יותר הפחד, ויהיו האנשים נופלים חללים חללים; אז יחלו הילדים והאנשים לבכות ולקונן, והאבות ישבו שקועים בעצבת, גיבורים היו האנשים ההם ואמיצי רוח ויכול יכלו לערות נפשם למות במלחמה עם אלה שנצחם והכניעום, אך הם לא יכלו לקפד את חייהם בשדה קרב, כי רעיונות־סגולה ודברות קדש היו להם, ובמותם נאבדו הדברות והרעיונות האלה אתם. ויהיו יושבים בתוך אדי־ביצות מרעילים בלילות החשך הארוכים, בילל רוחות־אימה, וחושבים מחשבות, ויכשלו כוחותיהם במחשבות־דאגה. ותעבר על נפשם בלהה, ותרתק הידיים החזקות, והנשים חוללו אימה ביללתן על פגרי האנשים שמתו באדי־רקבון ועל גורל אלה שחיים עדנה אסירי פחד. וישמעו דברי מרד... ויאמרו האנשים ללכת אל האויב, להוביל לו למתנה את חייהם ונפשם. והנה הוא בא והצילם, הוא הוליכם אחריו. כולם כאחד הלכו אחריו והאמינו בו, קשה היה הדרך, וחללי אדם נפלו בו – זמן רב הלכו, והדרך הולכת וקשה, והכוחות הולכים וכלים, ויתלוננו על מנהיגם: למה הוליכם אחריו הוא הצעיר וחסר־ניסיון בדרך לא ידעוה. והוא הולך לפני המחנה ופניו נוהרים ולבו אמיץ. אך פעם, כאשר התחוללה סופה והדרך קשתה מאד ויפל לב האנשים היגעים אך בוש בוש הנחשלים להודות, כי חסרי־אונים הם לדרך הזו. ובכעסם התנפלו על מנהיגם ההולך לפניהם. ויאשימו אותו ויאמרו, אין זה יודע לנהל אותנו – אתם אמרתם אלי: נהלנו! ואנהל אתכם, קרא אליהם מנהיגם – ניהלתי אתכם, כי היה לי האומץ לנהל אתכם, ואתם? מה עשיתם אתם לעזרתכם? אתם רק הלכתם אחרי מבלי דעת לשמור אומץ ליבכם לדרך יותר ארוכה, וחמה לטהט התלקחה בליב, אך מרחמיו לבני אדם שככה חמתו. הוא אהב את האנשים האלה ויירא פן יתמו בלעדיו. ולבו ניצת באש־רצון להצילם ולהובילם לדרך סלולה...

ופתאום קרע את חזהו ויוציא מתוכו את לבו וירימהו הרם ממעל

לראשו. ויתלקח הלב ויבער ויזהר כשמש, ויהי אורו גדול מאור השמש. והחריש היער מואר בלפיד האהבה הגדולה הזו לבני אדם, וגז החשך... ויזנק קדימה בהרימו למעלה את לבו הבוער ויאר להולכים את דרכם. והם רצים אחריו אמיצים ונלהבים למראה המחזה הנפלא של הלב הבוער, והוא הולך בראשם, ולבו לוחט, לוחט... ופתאום נחצה לפניו היער ויעמד מאחוריהם. ואת כלם עטה ים־שמש ואוויר זך... ועל המרחב הגדול הפרוש לפניו העיף הגיבור הנהדר הגוסס את מבטו, העיף את מבטו הצוהל וייפול וימת... ואפשר, כי בדגעי המוות ראה מנהיגנו בעיני רוחו מראש פסגת תקוותו והתלהבותו אותה הארץ, ארץ החופש, שאלה נשא את נפשו...

*

לא הרחק מירושלים, בין כפי הרים וסלעים נטוי מושב עברי. ומתחתיתם בעמק מפכה ושוטף פלג־צורים. על שפת פלג זה היו קוטפים בימי קדם ענפי ערבות נחל, שהיו נושאים אותם בלכת העם הלך וחגג אל בית המקדש. על שפת הפלג גבעה ועל ראש הגבעה ברוש. ממרחק רב נראה הוא באוויר ארצנו השקוף. לפני עשר שנים נטע אותו מנהיגנו בידיו על הגבעה הזאת, וצומח ומשגשג הברוש ביופיו ובקומתו הנהדרה.

אהבתי לשמע את סיפורי האיכרים העברים בארצנו ע"ד בקורו של הרצל בארץ־ישראל. כחלום־שמש הבריק ועבר בארצם ובחייהם. ובתוך קדשי נשמתם הם שומרים את בקורו, את דבריו, את הדמעות, שהזילו עיניו למראה צעירי ישראל – דור העתיד – שיצאו לקראתו רוכבים על סוסים דוהרים ויפגשוהו בפנטסיה ערבית. ואהבה ויראת־הרוממות כל כך גדולה וגעגועים כל כך רבים נשמעים בסיפוריהם הפשוטים, עד כי לשמעם תרעד הנשמה ביגון ודמעות.

ואל הברוש הזה יבאו מדי שנה בשנה לזכור את נשמתו ביום־האבל. ולפעמים היה הברוש בעיני כסמל אותו הרעיון שהחיה מנהיגנו בלב עמו, שהשקהו בדמו ושמם על קדושתו – סמל הרעיון שיוסיף להכות שורשיו, להצמיח צמח ולפרח, עד שיגיע למרום שגשוגו ויופיו בארצנו הנפלאה, בארצנו הקמה לתחייה.

חיים הררי

ליום מותו של הרצל אל תגידו כי מת

(כ' תמוז תרס"ד – כ' תמוז תרס"ט)

הצבי, 9 ביולי 1909, עמ' 1

051

עשרים בתמוז – יום עליית נשמה.

נשמה גדולה הייתה לנו ונסתלקה מתוכנו; ושנה שנה, בעשרים בתמוז, עולה הנשמה ממסתרי חביונה ומאירה את חיינו האפלים, מחייה את לבותינו הרצוצים, מחדשת את תקוותינו הנושנות, מוסיפה עוז, מאמצת רוח ונותנת נשמה – חלק ממנה, חלק מגדולתה, מזיווה, מהודה! חמש שנים –

ואני זוכר את פתיחת הכנסייה השביעית, שנה אחרי מות הרצל, הכנסייה הראשונה בלי הרצל...

דומית-אבל באולם הכנסיות. עצבת נסוכה על פני כל. השכינה הישראלית עטופה שחורים, בוכייה, מתאבלת. ואלפי עיניים נשואות אל הבמה; אלפי אוזניים פקוחות לשמע... ומבקשות העיניים את התמונה הידועה, את הראש היפה, את אותם הפנים העדינים, המלאים עז ורך, מרץ ואהדה. רק תמונתו תלויה ממעל לבמה, רק העתקת פניו לפנינו, והוא עצמו – איננו.

את הרצל המת מספיד נורדוי החי.

והדרמה היא כדרמת בית-הקברות. נרגשת בה תוגה עמוקה, תוגת-עולמים, תוגת-עם הבוכה על אסונו היותר גדול, היותר נורא. קול הנואם רפה בדברו, פניו חורים, עיניו מביעות צער עמוק. והקול רועד, חודר לאזן, ללב, וקריאה גדולה ומרה נשמעה:

"לעם היה הרצל, אך להרצל לא היה עם!" דוממים וכואבים בלענו אז את דמעתנו החמה; כפופי-ראש ושבורי-לב נשאנו אתנו את אנחתנו הכבדה; נשאנו אותה למרחקים, איש בלבבו, איש איש לעברו.

ובשנת החמש למות מנהיגנו, הנה פה על אדמת־אבות, על אדמת־חלומותיו, אנו מזכירים את חיי־מלחמתו ואת מלחמת־חיינו. פה תחת שמי־התכלת המקסימים, עם עצי־התמר הגבוהים, בין הררי־ענק וגלי־ים רועש, תגדל קומת האיש כפליים. פה הוא גבוה פי שנים, יפה שבעתים. הרצל וארץ־ישראל – זאת היא תמונה מדהיבה, שלמה, מחייה, מעודדת. פה בארצנו נאמרה המלה היותר עמוקה על מות הרצל, פה נשמעה האימרה היותר חודרת, המביעה את כל צער האומה, את בכי הדורות. ואחד הילדים בן־הארץ, אמר אותה:

”מות הרצל – הוא חורבן בית שלישי!”

עוד לא נבנה הבית, וכבר נחרב...

חמש שנים עברו מיום מות מנהיגנו הגדול, וכמה תמורות באו עלינו, איזו מהפכה בחיי־ארצנו, איזה שנוי־ערכין. וגדולה עכשיו העבודה, ורבה האחריות, ועובד אין, ונשמה גם היא איננה. מאורות קטנים, שברירי־זהה, כוכבים נופלים, הם המאירים לנו עכשיו בדרכנו, ואין עמוד אור אשר ילך לפנינו, אין שמש בהירה ומשפיעה...

מרגישים אנו יותר ויותר את חסרון היחיד בתוכנו, חסרון האדם הגדול, הראש, המפקד, המצביא. שלטון־היחיד חסר לנו. אל נבוש מהגיד הדברים

חיפה

האלה. צריך לנו איש שהוא יהיה הברית התיכון, שהוא יאחד את הכול, שהוא ימשול בכולנו שאנחנו נשמע לו, והוא יהיה ראשנו... בעטיינו היה תמיד אך איש אחר אשר הציל ואשר נהל: האבות, הנשיאים, משה, יהושע, השופטים, המלכים, החשמונאים, בר־כוכבא, הרצל... איש גדול מאחיו נחוץ לנו, איש שבו יקבצו כל נצוצי־האור, שהוא היה סמל כל הטוב והנשגב, כל היפה והמרומם, כל הקדוש והטהור. עוז מנהיג אחד וכבודו – דרושים לנו. הוא ילך בראש העם, אולם לא יוליכוהו אל אשר יחפץ. הדרך מסומנה, המנהיג יכבוש אותה, והעם יאהב אותו, יחבבהו, יגדלהו, ינשאהו. הוא יהיה נושא הדגל!

053

מאמינים אנחנו במשיח. בגואל מתלכדים תמיד הדורות, מתאחדות המפלגות, הוא נקודת־התוך, הקורה השופעת כבניין, הוא נשמת־העם. להרצל לא היה עם, אולם לעם היה הרצל. והעם הזה יוליד, מחויב להוליד, הרצל אחר. עוד יקום הגואל, עוד יבא היחיד, הנבחר, המשיח... עלינו להוסיף לעבוד, לקבץ את נצוצי־האור, לאצור את אדי הגאולה לאסוף את צלילי התחייה. תהי־נא אגדת־הרצל חיה בקרבנו, תגדל לנו נשמות־גיבורים, תכין את העובר המבשר, את גאון־הדור הבא, את הגואל העתיד. הרצל יהיה לנו לסמל, למופת, לחיים.

אַל תַּגִּידוּ כִּי מֵת, חַי עוֹדְנוּ!
הַמְזַבֵּחַ הָרוּס – אִשׁוּ עוֹד בּוֹעֶרֶת!
קְטוּפָה הַשׁוֹשְׁנָה – עוֹדְנָה פוֹרְחֶת!
אִם שְׂבוּר הַכְּנֹר – נְגִינְתוֹ־נֶאֱנַחֶת!...

מכס נורדוי

תיאודור הרצל

העולם, 13 ביולי 1911, עמ' 1

054

הוא היה האחד.

ולא על-פי כל אחת מסגולותיו הרבות היה הוא האחד, כי אם הרבה יותר על-פי צירופן הנפלא באדם אחד.

משורר שלא הגיע להינריך היינה, נואם למטה מדיזוראלי, בעל דמיון פחות מן הנוצרית אָלְיוֹט, מפקד שלא עלה למעלתו של הברון הירש, ובכל זאת היה הוא גדול מכל אחד מהם, כי על-כן כולם נכללו והיו בו. וחופן מזה היה בו עוד דבר אחד. את רוחו פֶּרַנס וקישט בתרבות העליונה של מערב אירופה, ולבו דפק דפיקה אחת עם יהודי מזרח אירופה נוצרי המסורה. לכבירים שבצרופי שירה נתן עבד נאמן – את דעתו הנבונה והמיושבה של המנהיג המדיני, של איש החשבון קר־הרוח. וכדי שלא לכחד דבר – מחוננה היתה גם חיצוניותו בנוי, והדור היה בדברים של מה בכך, שחשיבותם רבה היא באדם עד מאד. יפה היה כולו. קומתו גבוהה ומבנה גוו איתן; לו ניתן מצח־אצילים הוגה דעות, עין־מושלים שחורה, צחוק קוסם קסם, קול חם, אדיר ומגיע עד למרחוק. הוא נולד וגודל בעושר, ומתוך גאונו הטבעי נשקפה גם ענות־רוח העוני. עינו הייתה עשויה להביט ישר ולכלל מלואה בדובר בו – יהי קיסר, מלך או אפיפיור. החדות אשר נתן לו מצבו החומרי זקפה את שדרתו, שלא נכפפה מעולם מתוך שעבוד והכנעה.

הרבה כישרונות העמיד עם ישראל. אבל הם היו שקועים בתוך עצמם או היו רק קטעי כישרונות, היה לנו הינריך היינה; אבל הוא שר על האהבה, על נהר הריינוס ועל העלייה לרגל אל הקדושה החביבה אשר "לנו" בקֶּבֶּלֶאָר, היה לנו יהודה הלוי, אבל ליריקה הרמונית דלה דלתה את כל געגועיו העבריים וקלטה אותם אל תוכה. דיזוראלי, אבל הוא יצר את האימפריאליות האנגלית. מנשה בן ישראל, אבל חזון לבו לא הרחיק ללכת כי אם עד פתיחת שערי אנגליה ליהודים. שמשון "הנשיא מרחם", אבל

הוא בחר להעביר את בשרו במים, כדי לשבת ראש באסיפות של גרמנים. מנדלסון, שליחה של התרבות המערבית, אבל הוא למד זלזול על הערכין המקובלים של היהודים. והנה אחרי שנות אלפים הביא עם ישראל לעולם אדם, שהיה כולו אירופאי עד להפליא, כשם שהיה כולו יהודי מלא רוח, אשר לבו הגה אידיאלי קדמה נוקבים ויורדים ויחד עם זה מלא היה חוש היסטורי מצוין, משורר ועסקן מדיני לשמה של היהדות, נשיא, נואם, חולם ואיש-מעשה. זהיר בכל מקום שיכול, אמיץ-לב, בכל מקום שהיה מוכרח, מוכן ומזומן לכל הקורבנות ואפילו לענווים, בשעה שהקורבנות היו שלו והענווים בשבילו, אבל סֶלַח, רחום וחנון עד בלי גבול לאחרים. גא ורב-ערה, אבל צנוע ומלא רגש אחוה אל כל הפחותים והקטנים ממנו. האיש הזה היה תיאודור הרצל, ורק בן ארבעים וארבע היה בשעה שאבד לנו...

055

רחוב הרצל
בתל אביב 1913

בעל-מחשבות

תיאודור הרצל יַעֲהִילָדִים

העולם, 13 ביולי 1911, עמ' 13

056

בפיליטוני-הילדים אנו רואים את תיאודור הרצל ז"ל בפוזוה זו, שאולי הייתה הנאה והטבעית לו מכל שאר הפוזות שבעולם. זה לא כבר יצאו "פיליטוני-הילדים" בתרגומו המובהק של פרישמון, ואף הקורא העברי יש לו היכולת לעמוד על טיבם. שם רואים אנו מין הרצל, שבסקירה הראשונה אינו דומה כלל לאותו האיש בעל הרצון הכביר, האומר ועושה. שם ניצב לפנינו איש, המסתכל בחיים הסתכלות נוגה ונוקה, המוכרח תמיד לעשות כעין חשבון-הנפש בעצמו, איש, אשר לא יוכל לעבור לפני שום חזיון חשוב מחזיונות-החיים, מבלי אשר יגע במעמקי-נפשו, מבלי אשר זרם רגשות שונים יסַעַר את רוחו ויערפל את מבט-עיניו. רואים אנו אותו, בעמדו בחדר-ילדים עזוב, שנתרוקן רגע אחד מן הקולות הנעימים והערבים, הממלאים אותו כל היום כולו, והנה רוחו נפעמת ברגשות-אהבה עדינים מאין כמוהם, המשמשים בערבוביה עם יגון העולם ועם הרהורי פילוסוף ספָקָן וטוב-לב. מסתכלים אנו ב"תנורים", במקום שגַדְלִים ילדים-נְפְלִים, שנולדו קודם זמנם, מתבוננים אנו אל הבולוואר-די-קפוסטין, במקום שאימהות צעירות נושאות את ילדיהן אל הרופא, וכו', וכו'. ובכל מקום עומדת לפנינו נפש מתרגשת, הרוטטת ומתכווצת כמימוֹזָה, בנשוב עליה רוח קלה. ילדים ואמות צעירים מפעמים את רוחו בכוח של חידה עולמית. עומד הוא לפניהם כלפני פלאי-בראשית, כלפני תיבת-הקסמים, שהכול צפון בה והיא סגורה לעולמים. כמה בהירים וצלולים ופשוטים רגשותיהם, מעשיהם והרהורי-לבם, וכמה גדולים ונשגבים הם בפשטותם הבהירה ובתמימותם הצלולה! גם הילד, גם האם – זכים הם כל-כך ברגשותיהם, שקופים הם כעין הבדולח, קדושים הם וטהורים כל-כך. גם מן הילד, גם מן האם בוקע ועולה רגש-חיים נפלא, שאין על עפר משלנו, שגבולות שמים פתוחים לפניו, שסופו מגיע לעבר מעולמנו הקיים, מעולמנו המטריאליסטי והגס. האין נשמתם של אלו נעשית אספקלריה מאירה, בעת

אשר עולמות אוויריים יעברו בעדה? או אפשר שהעולמות האוויריים נעשים צלולים רק אז, בשעה אשר יגעו בלב הילד ובמבטו הנחמד, או בלבה של האם הצעירה ובמבט־עיניה החם והמלא דאגה?

וכמה נאה הוא עולם זה, עולם האם והילד! אף קו אחד לא יפריע בו את ההרמוניה! אף נעימה אחת לא תשמע בו, אשר לא תהיה עמוקה ונוגעת עד הלב, אף תנועה אחת לא תראה בו, אשר לא תהיה רכה. נאה ומכוונת לתכליתה. עולם־הילדים מחונן בנוי, שאין למעלה הימנו, אשר לו ישאף האמן הגדול, המגלה את כוחו בציוור ובכתב: התמונה הכוללת פשוטה ובהירה כל־כך וכל נקודה ונקודה מתאימה כל־כך לכל המראה הפשוט והזך כבדולח!

057

תיאודור הרצל ז"ל, אשר יותר משהיה אמן, היה בעל חוש אסתטי גדול, אשר לקח את חיי עצמו ועשה אותם יצירה אמנותית יפה, מצא ביופי זה של נפש־הילד מקור בלתי־פוסק להזין בו את רוחו.

וגם אחר־כך, כשגלו לו החיים מטרה חדשה, עדיין נשאר מעריץ נצחי של נשמת־הילה, אשר לא בהרכבת הרעיון בקש את הדרך הנכונה, אלא בפשטות הרצון ובהירותו.

אולי יהיה זה בעיני רכים כפרדוקס, ואולם הרושם, שהשאירו אחריהם חיי הרצל, הוא רושם של ילד גאוני, של משה רבנו בעודו בתיבת־הגומא על שפת היאור. בדברי ימי העולם חזיון לא־נפרץ הוא, אשר יקרב אדם אל

עם עתיק ושבע־ימים במבט תמים כזה של ילד, מתוך בטחה קדושה וילדותית כזו, שהוא בוטח באמת עצמו, כמו שקרב תיאודור הרצל. חזיון יקר הוא, אשר ירגיש אדם את עצמו ראשון למפעלו, בלא מתחילים שקדמו לו, בלא אבות רוחניים, כמו שהרגיש את עצמו מנהיגו המנוח האהוב. כמוהו כטיפת־החיים הראשונה במעשי־בראשית – בריאות חיות לא היו לפניו. כמוהו כילד, הצועד והולך למחוז־חפצו, שאינו מביט מאחוריו,

בול, הרצל, הקרן הקיימת לישראל, 1909

אלא צופה לפניו. לא לחנם אמר הרצל בעצמו, כי ילד הנותן עיניו בפעם הראשונה בספר בראשית, דומה הוא, כאילו יצירת העולם מתחדשת עליו היום. והרצל עצמו היה ילד, אשר תחית עמו צמחה לפניו בו ברגע, שראו עיניו בפעם הראשונה את העם, את עמו.

הרצל רע־הילדים הגדול נראה לעיני המסתכל המעמיק באותו הרצל, שהיה נוי לבימת־הקונגרס. טול ממנו את הפילוסופיה הספקנית ואת התוגה הנוחה, מורשת עם־עולם – אז תתגלה לפניך נשמת־אמן אסתטית ילדותית, הרואה בחיים רק את הילד ואת האם הצעירה – כְּהַנֵּת הילד, המקריבה תמיד את נפשה לקרבן בעדו. ואולם את עצמו חשב הילד הזה לאם.

והנה האם הזאת הקריבה את נפשה לקרבן בעד זְקֵן, כאותה האם בציורו של רוֹבֵּנס, המיניקה בחלב שדיה זְקֵן עוטה שיבה ושבע־ימים...

יוסף קלוזנר

מן הלאומיות אל האנושיות (למלאת עשר שנים לפטירתו של הרצל: כ' תמוז תרס"ד – תרע"ד)

השילוח, 2 ביולי 1914, עמ' 56-59

059

לכאורה, נתקיים בהרצל ההפך ממשאלתם של חכמינו:
"את תורתו עזבו ואותו שמרו".

למה נעשה שקר בנפשנו? – כל דרכי ההנהגה הציונית במשך כל עשר השנים שעברו מיום שמת הרצל ועד היום (ואף דרכיה בימי הנהגתו של וולפסון אינן יוצאות מן הכלל), אינם מתאימים לתורתו של הרצל. הרצל התנגד לעבודה מעשית בארץ-ישראל קודם קבלת ה"צ'רטר" – והעבודה המעשית הייתה בתנועה הציונית של עכשיו לראש-פנה. הרצל התנגד לעבודה הקולטורית קודם שתיוסד ה"מדינה" ועוד בקונגרס החמישי שאל באירוניה בלתי-מסותרת: "קולטורה עברית מה היא?" – ועכשיו תוססת העבודה הקולטורית בתנועתנו מקום גדול ביותר. הרצל צידד בזכותה של הדיפלומטיה בחצרות-המלכים האירופיות – ועכשיו נצטמצמה העבודה המדינית בקושטא בלבד. על ה"צ'רטר" אין מדברים עוד, ה"משפט הגלוי" במובנו הרחב, ההרצלני, נשתכח כמעט לגמרי. הרבה מן השאיפות הציוניות, שהיו עיקר ביטוי של הרצל, נעשו בימינו טפל שבטפלים, ולעומת זה צמחו פרובלימות ציוניות חדשות חשובות וקשות הרבה, מעין שאלת העבודה הנכרית, השאלה הערבית מצדה המדיני, ועוד, שהרצל אף לא חש את מציאותן.

ובכן נצחה בפועל לא תורתו של הרצל המדיני, אלא תורתם של "אחד-העם" הרוחני-המעשי ושל אוסישקין המעשי-הרוחני. ומה הדבר הנפלא, שדמותו האישית של הרצל הולכת וגדולה בתוכנו, הולכת ומענקת גלגל-חמה, והוא, בתור אישיות לאומית, בתור מנהיג ודבר

לתנועה גדולה, נעשה קודש־קדשים לציוניים כולם, מכל הסיעות והגוונים וכי אך יראת־הכבוד ביחס אל המת קודם זמנו גרם לכך? או צביעות יש בדבר?

או אולי "עובדי־העובדות" נעשינו וכל הערצתנו ביחס אל הרצל אינה מיוסדת אלא על המעשים הגדולים שעשה ושנשאר קיימים לדורות: הקונגרס, ההסתדרות, הבנק, הקרן־הקיימת הלאומית? –

ואולם רעיון־הקונגרס לא מהרצל יצא, אלא מחובבי־ציון הרוסיים והגאליציים. להפך, הרצל התנגד מתחלה למסירת רעיונו, רעיון יסוד "מדינת היהודים" לקהל הגדול ונסה להוציאו לפועל על־ידי בעלי־יכולת עשירים כבארון הירש ובארון רוטשילד. ומה הייתה אספת־קטוביץ אם לא קונגרס כמיניאטורה? וכי לא השתתפו באספה זו יהודים רוסיים ורומניים ביחד עם יהודים מאוסטריה וגרמניה? ומה שנוגע לקרן־הקיימת הלאומית, הריהי רעיון־השעשועים של המנוח פרופ' צבי שפירא, שהרה והגה אותו – כמו גם את רעיון האוניברסיטה העברית בירושלים – עוד בימי חבת־ציון; ועוד קודם הקונגרס הראשון כבר פרסם עליו מאמה, שהוצעה בו לא רק נחיצותה של קרן־קיימת לאומית, אלא אף תוכניתה של זו. ואפילו הפוליטיקה והדיפלומטיה לא היו זרות לחבת ציון: כלום לא נסע עורך ה"ראזסווייט" הישן, המנוח רוזנפלד, לקושטא וכלום לא דמו חובבי־ציון להסתייע בסך אוליפנט האנגלי?

האומנם באה כל הערצתנו ביחס אל הרצל, שלא ידעה היהדות דוגמתה אולי מימי דוד מלך ישראל, אך מתוך מה שיסד הרצל את הבנק וסדר את ההסתדרות הציונית על יסוד שלש מאות וששים האגודות של "חובבי־ציון" שכבר היו במציאות בה בשעה שנתכנס לשיבה הקונגרס הראשון? בשום אופן אי־אפשר לבאר כך את הרגש העז, המפעם בלבו של כל אדם לאומי מישראל לזכרו של המנהיג המנוח!

מי שיחקור בתשומת־הלב הראויה לכך אחרי השתלשלותה של חבת־ציון במשך שבע־עשרה שנות־קיומה עד הרצל בעל־כורחו יכיר ויודה בהנחה זו: אין שום דבר בציוניות, שלא היה קודם בחיבת־ציון. לא רעיון ולא רגש, לא מעשה ולא דמיון.

ואף־על־פי־כן חידוש גמור הייתה הציוניות. ולא רק מפני שהרצל לא ידע את חבת־ציון ידיעה מספקת (הרי סוף־סוף מזכיר הוא בספרו "מדינת־היהודים" את הניסיונות היישוביים בארץ־ישראל, ובווינה, במקום

שישב בירנבוים והוציא במשך כמה שנים ובלשון אשכנזית את העיתון הציוני Selbst-Emancipation, אי־אפשר היה שלא לדעת כלום מחיבת־ציון!). הציוניות הייתה חידוש גמור מפני שנוספה עליה המלה "מדינית". הטעמה זו נתנה לכל הרעיון הציוני נטייה חדשה ומהלך חדש, שלא פסקו ולא יפסקו עוד לעולם!

חיבת־ציון הייתה – למה נכחד? – תנועה של קרן־זווית. מגמותיה היו רחבות כאותן של הציוניות המדינית. אף היא חלמה להקים את "סוכת־דוד הנופלת" אף בה היה רעיון משיחי, רעיון מדיני, רעיון מלכותי. אבל היא ראתה את עצמה כ"עניין יהודי" בלבד. כעניין היותר חשוב של היהודים, אבל סוף־סוף כעניין פרטי של עם־ישראל. מאחר שארץ־ישראל היא בידי הטורקים והטורקים נשמעים פחות או יותר לאנגלים, אפשר להסתייע גם בעזרתו של סיר אוליפנט. ואולם בעיקרו של דבר אין שום יחס וקשר בין רעיון שיבת־ציון ובין אומות־העולם. אין זה נכנס לתוך דברי־ימי־עולם. – ולא רק חיבת ציון הייתה כך. הפוליטיקה היהודית כולה עד ימיו של הרצל (אם היה בכלל עד ימיו דבר ראוי לשם זה) הייתה פוליטיקה של קרן־זווית. יש "עניינים יהודיים", ש"גדולי־ישראל", כלומה, העשירים ונושאי־המשרה ופרופסורים והסופרים מישראל ה"מקורבים למלכות", עוסקים בהם בחברות ובקהילות הישראליות ובעיתונים המיוחדים ליהודים, כל אלה הם דברים, שאין להוציאם לרשות־הרבים ואין לעשותם בפני אומות־העולם. לדבר עליהם בקהל שלא מישראל אין מן הראוי אלא אם יש בהם כדי "להראות העמים והשרים יִפְגְּנו". דברים כאלה צריכים להיעשות "בינינו לבין עצמנו"... וכי לפלא הוא הדבר, שהלֶסְלִים* שצר היה להם המקום בגבולות מעיקים אלה של "עניני־ישראל", עזבו את צרכי־עמם לגמרי והלכו אל העולם הגדול – לבלי שוב?

הרצל בא והוציא את התנועה הלאומית העברית מקרן־הזווית שלה. הוא בא והכניס אותה אל תוך העולם הגדול. הוא עשה את הציוניות לתנועה עולמית. מימיו והלאה אין היא עוד "ענין פרטי של עם־ישראל". לא עוד "עניינים יהודיים" הם כל אותם העניינים הנוגעים בחייה של אומה גדולה, שידה בכל ויד כל בה, אלא עניינים עולמיים. ובמובן זה, ואך במובן זה, נעשים העניינים הלאומיים שלנו – עניינים מדיניים. לא רק הציוניות

* פרדיננד לסל: הוגה דעות ומנהיג סוציאליסטי יהודי־גרמני.

נעשית מדינית, אלא אף היהדות כולה. מעתה היא ענין לכל העולם המדיני כולו. ומכאן – הרחבות הגדולה ורום-המעוף של הציוניות המדינית לעומת קטנות-ההשגה וקטנות-השאיפה של חבת-ציון. אף לציוניות שאחר הרצל יש רחבות ומעוף: גם הישוב המעשי וגם העבודה הרוחנית משמשות עכשיו את המדיניות. אין כאן שיבה גמורה אל חבת-ציון, אל הציוניות הרוחנית – ואף היהדות כולה נעשית על-ידו יותר רחבת-תביעות, יותר רמת-מעוף ממה שהייתה קודם. אין היא מסתרת עוד בקרן-זווית, אין היא באה עוד בחדריה הלאומיים. היא אומה בקהל-הלאומים. לאחר שמונה-עשרה מאות שנה של צמצום-החיים ההיסטוריה העולמית חוזרת ונוגעת בה בקצה כנפיה. בקול רם היא מכרזת על מציאותה ובשלות-גאון ובהכרה עצמית היא תובעת את תביעותיה מן האנושיות כולה, מן העולם כולו. קול רם והכרה עצמית אלה של היהדות הוא הוא הקונגרס הציוני. ולפיכך הוא כל-כך יקר וחשוב להרצל, ולפיכך הוא משתדל בכל כוחו לעלותו ולרוממו, לתת לו ייפוי-כוח ולעשותו בן-סמך. הרצל והקונגרס-יחדיו יהיו תמים, לא ייפרדו. איזו הוד-סמכות אצל הרצל על הקונגרס: הדרגאון של אומה עתיקה ומכרת בערך-עצמה, שהיא יכולה לסבול, אבל לא להתבזות, להתענות, אבל לא ללחך עפר-האויבים.

רחוב הרצל בראשון לציון

וכן הדבר גם בנוגע להסתדרות. ההסתדרות הציונית העולמית – הרצל היה מטעים מילה זו בחבה יתרה – יש בה רחבות, יש בה גדלות, יש בה עוז מושלים והדר-מלכות בכוח. ועל כן הייתה האוטוריטה שלה כל-כך חשובה בעיניו ואת הכול היה מוכן להקריב על מזבחה.

והרצל, עם כל היותו פוליטיקאי ודיפלומט, הוא קודם כל הומניסט גדול. לא פילנתרופ, אלא הומניסט. אין דרשה מדרשותיו, אין ספר מספריו הציוניים – מ"מדינת-היהודים" דרך "הגטו החדש" ועד "אלטנוילנד" – שאיזו שאיפה אנושית-כללית לא תחייהו. לא לשם קיום סתם שבה היהדות לארצה ולשלטונה, אלא לשם קיום מעולה: לשם תיקון-החברה, לשם הגשמת הצדק והיושר, לשם הקלת החיים ושיפורם, באחת – לשם סלילת דרך חדשה וישרה לאנושיות כולה. תיקון-היהדות הרי הוא ביחד עם זה תיקון-העולם. הרצל לא היה סוציאליסט שיטתי, אכל היתה בו שאיפה לצדק חברותי כמו במבחר בני-עמנו בכל הדורות. הוא לא ידע את היהדות, אבל הלב ההומני שלו לחש לו שלא מדעת את אידיאלי-הנביאים. את ה"יהדות", את המיוחד ליהדות, לא הכיר ולא ידע להוקיר; אבל הוא היה כל ימיו, עד נשימתו האחרונה, על ה"אנושי הנצחי" שביהדות. את כל מה שנתנה לו אירופה, את כל מה שהנחילתו המסכה המערבית מן הטוב והישר והנאה, רצה להנחיל ליהדות השבה לתחייה. וכך יצא הפסדו בשכרו: חוסר התכונות העבריות המיוחדות נתמלא על-ידי האידיאלים החברותיים הגדולים, שעם כל אנושיותם הכללית הרי עבריים-לאומיים הם מפני שבתוך ישראל צמחו ונביאי-ישראל היו יוצריהם ומכריזיהם ומנחיליהם לעולם כולו. במחזה הישראלי האחד של הרצל, "הגטו החדש", לא נזכרו לא "מדינת-היהודים" ולא ארץ-ישראל ולא הציוניות. אבל המחזה מסיים בקריאה הגדולה: "צאו מתוך הגטו!". כל נשמתו היהודית של הרצל הצטמצמה בקריאה זו. לא רק אל הציוניים קרא קריאה זו, אלא אל כל בית-ישראל כולו. צריך שהאומה הישראלית תצא מן הגטו שלה, מקרן-הזווית הצרה והקטנה, שהתחבאה בה תחילתה מאונס וסופה ברצון. צריך שתחדל אמונתה להיות אמונה של קרן-זווית, צריך שתחדל הפוליטיקה שלה להיות פוליטיקה של קרן-זווית, וצריך שיחדל רעיון-התחיה שלה להיות רעיון של קרן-זווית. כזרם אדיר וכנחל שוטף צריכה להשתפך המדיניות הישראלית ולהיות לכוח עולמי נערץ, שאי-אפשר שלא להביאו בחשבון. והאידיאלים הישראליים צריך שיהא להם מעוף-הנשר. צריך שקולם של בני-התחיה

יהא הולך – באמצעות השופר הגדול, שופרו של משיח – הקונגרס הציוני – מסוף העולם ועד סופו, עד שיקים מלכים מכיסאם ויעשה את שאלת-היהודים לשאלת כל העולם כולו. כי אך דרך גלויה ונאה ורחבה כזו יאה ונאה לעם-גדול, שלא אבדה תקוותו לאחר שנות-אלפים של אבדן-דרך. דרך אחרת לא לכבוד הוא לעם-ישראל. דרך אחרת לא תביא אל המטרה. מטרה כבירה מצרכת דרך רחבה, דרך עולה למעלה.

והרצל הוציא והולך ומוציא אותנו מן הגטו. לאחר מותו. כמו בחייו. גאון לאומי נטע בתוכנו, שיסודו – הגאון האנושי. ופוליטיקה יהודית יצה, שלא תצמצם עצמה עוד במבואות אפלים לעולם. וכך הכניס את רעיון-הגאולה ואת היהדות כולה אל תוך מסגרתה הרחבה של ההיסטוריה העולמית. לא עוד יהא צר בה המקום לשום עסקן יהודי, יהא אפילו הגדול שבגדולים. אם יולד בתוכנו נשר גדול כלסל, לא עוד יצרר ממעל לראשינו ויעבור מאתנו הלאה במעופו הרם: הרצל הורה אותנו לשאוף למרומים היותר גדולים. ואם יצמח בקרבנו מדיני גדול ככרמייה, לא עוד יקדיש את מבחר זמנו לאחרים ולנו ישאיר פירורים: הרצל הורה אותנו עבודה מדינית-לאומית, שתספיק אף למדינאי הגדול שבגדולים. ואם יקום לנו מעשי גדול כמונטיפיורי, לא עוד יכלה כוחותיו בשתדלנות ובנדבנות: הרצל הורה לנו מעשים לאומיים, שבכוחם לבלוע אף את האנרגיה היותר עזה. לא עוד צר המקום בגבולנו, כי בעזרתו של הרצל מצאנו את הדרך מן הלאומיות אל האנושיות, דרך עמנו אל העולם כולו.

ודבר זה, שעשה הרצל, הוא מקור של הערצה ויראת-כבוד שלא ייבש לעולם – כל עוד יהיו יהודים חיים על פני האדמה!
אודיסה, כ' תמוז תרע"ד.

כ' בתמוז

העברי (ברלין-ניו יורק), 26 ביוני 1918, עמ' 5

065

ושוב יום-מיתתו של הרצל!

ושוב אנו מתכנסים לבתי-כנסיות ולבתי-מדרשות, לאולמים ולבתי-ועד ומזכירים את נשמתו של המנהיג המנוח, של אותו איש-הפלא, העוטה אור-מסתורין והוד-אגדה של אותו האיש, שהופיע על שמינו ככוכב-שבט, הופיע – ויעלם.

ושנה, שנה, בימי אבלנו הלאומי, בין-המצרים, כשאנו יושבים על גבי קרקע חלוצי-נעל, נכאי-רוח ודווי-לב, כשאנו מתאבלים על חורבן ארצנו ועמנו – באותם הימים אנו מזכירים את האבדה הגדולה, שאבדנו במותו של הרצל.

ולא רק את האבדה אנו מבכים, לא רק את ערכו של המנוח אנו מתנים, מה היה לנו בחיינו ומה אבדנו במותו – משום זה לבד לא היה יום-מותו נעשה ונזכר בכל. שנה ושנה, כשם שאין אנו עושים אזכרות וימי-אבל לשאר גיבורינו הלאומיים, אנשי הרוח והמעשה, לדורותיהם ולתקופותיהם, שקמו לנו בעבר. אין העם העברי עושה ציונים ואזכרות לנפשות גיבוריו. אין הוא רואה אותם כמתים אלא כחיים בקרבו מדור לדור ומחשבותיהם ודעותיהם, הנבלעות בדמו ובבשרו של העם – הן, הן ציוניהם ואזכרותיהם. ואם אנו משנים ביום-מותו של הרצל מן המטבע, שטבע עמנו בזיכרון גדולו וגיבוריו, אין זה אלא משום עבודתו הגדולה והכבירה, שחרור-העם וגאולת-הארץ, שלא זכה להביאה לידי גמר.

יום-מותו של הרצל משמש לנו עמוד-מילים כדרכנו הארוכה, דרך השחרור והגאולה, המובילה לארצנו.

ביום זה אנו מענגים את ספינתנו, מביטים לאחור, לראות את המרחק שעברנו, אם הולכים אנו בדרך הישרה, בדרך שהורה לנו מנהיגנו – ומחליפים כוח ללכת הלאה.

וכשאנו מתנים את ערכו של המנוח, את מידותיו וסגולותיו, את מעשיו ופעולותיו, אנו רואים אותו כסמל, כמופת ודוגמא, כאבוקה, המאירה לנו את הדרך, כמגדלור לספינתנו.

ועצם גדולתו של הרצל, כל כוחו ואונו היה ברצונו הכביר, במרצו העז. הכול מודים, כי הרצל לא ברא את הרעיון הציוני, כבר קדמוהו הס, קלישר ופינסקר וגם הם לא בראו יש מאין. הרעיון הציוני, שיבת-ישראל לארצו לא פסק מעולם מלב העם והיה מקופל ומונח בתוך פקעת של געגועים ומאוויים, של תקוות וכמיהות. אולם הרצל לא הסתפק ברעיון בלבד, במחשבה הערטילאית, בהטפה ובכתיבה, אלא קם ועשה מעשה. יצר את ההסתדרות הציונית. ויצירה זו יצר רק בכח רצונו, שלא חת מפני כל. ורצונו העז הוא שעמד לו, להתגבר על כל המכשולים והמעצורים, מבפנים ומבחוץ, שמצא על דרכו הארוכה והקשה.

ומדתו זו, העוברת כחוט-הסיקרא בכל מעשיו ופעולותיו, הוריש לעמו. "אם תרצו, אין זו אגדה" – זוהי הצואה הגדולה, שצווה לעמו. כשאבדנו את קברניטנו ונחשולים וגליים עמדו על ספינתנו המטורפת ועוד מעט והאונייה הישבה להישבר, להתפוצץ לרסיסים, לא הנחנו את מקומו ובשארית-כוחותינו חתרנו אל החוף, חוף-המזרח, שנראה לנו מרחוק. ובשעות-הדחק, כשהספק החל להתגנב לתוך הלב ולהטיל שם את ארסו, ארס-הייאוש, זכרנו את צוואתו של המנהיג המנוח – ותחי רוחנו. וכך זכינו להעביר את ספינתנו דרך הסלעים והחולות. דרך המוקשים והחתחתים, עד שאנו הולכים ומגיעים אל החוף, הקורץ לנו בריבוא רבבות אורותיו ואשיו...

ועל יד החוף אנו מעגנים שוב את ספינתנו, ומזכירים שוב את נשמתו של הקברניט הגדול, שלא זכה לראות בגמר מעשי-ידי, שלא זכה להביא את הספינה אל היבשה, אל הארץ, שאליה ערגה והתגעגעה כל כך נפשו הזכה והעדינה.

”מדינת היהודים” ו”אלטנוילנד” (לעשרים בתמוז)

המזרחי, 15 ביולי 1919, עמ' 1

חמש עשרה שנה כבר עברו מהיום המר והנמהר, שבו נפטר לעולמו המנהיג הציוני הראשון, ועדיין אין לנו תמורתו והוא נשאר בקרבנו גם המנהיג הציוני האחרון. הרצל שני לא קם לנו. “חכם שמת אין לנו כיוצא בו”...

ואמנם חכם היה הרצל הציוני, חכם – “הרואה את הנולד”, וזוהי תהילתו וזוהי נצחיותו בתוכנו.

הנביא חודר בעיני־רוחו לעומקי תהומותיה של האנושיות הנצחית ורואה את גרעיני הגרעינים של כל מיני המאורעות, התסיסות והמהפכות, שעתידים בזמן מן הזמנים לפרוץ בעולם, גרעינים שאיש מן הדור החי בימיו, ואפשר גם מן הדורות שיקומו אחריו, איננו מרגיש אף במציאותם... ועל כן חוזה הנביא את חזיונותיו לעתיד בלתי מוגבל, ל”אחרית הימים”. אבל החכם מקיף בעיני־שכלו רק את הנעשה על פני האדמה והוא רואה רק את הנולד, את המתהווה לעיניו; אך את הנולד הוא רואה ראייה מיוחדת, חודרת ומקפת, ועל פיה הוא דן גם על העתיד להתפתח בימים הקרובים מנולד זה... ועל כן חוזה החכם את חזיונותיו לעתיד מוגבל, לזמן קבוע... ואם חזיון הנביא כ”אחרית הימים” וחזיון החכם לזמן קבוע על משאת־נפש אחת נחזו, אז יש ו”אחרית הימים” של הנביא חלה בזמן הקבוע של החכם, ונראה ה”חכם עדיף מנביא”... אבל אז גם התברר, כי היטיב הנביא לראות מרחוק... כדבר הזה הננו רואים עתה במשאת־נפשה של האומה העברית, בתקופה בה אלפיה־השנים – ב”שיבת ציון”.

נביאינו העתיקים חזו עליה לפני אלפי שנים, ובחדרם בעיני רוחם לתוך ערפלי העתיד האנושי הנצחי, קשרו את פתרון חזיונם זה במלחמות־עולם

נוראות ובשלטון הצדק בתבל... וחזיונם – היה ל"אחרית הימים"... והחכם החדש חזה על "שיבת ציון" לפני עשרות שנים ובהקיפו בעיני שכלו את כל המתרחש, והמתהווה בהוה, קשר את פתרון חזיונו זה בשאלות מדיניות ובהגברת האנטישמיות, וחזיונו היה – לדורו. ועתה עדים אנו כולנו היום, כי ראשית ה"אחרית" של הנביאים חלה בזמן הקבוע של החכם, וגם עדים חיים אנו, כמה היטיבו נביאינו לראות מרחוק וכמה חדה הייתה ראית החכם מקרוב...

וביום זה חובה להזכיר את דברי הרצל החכם, לא רק כדי שתהיינה "שפתותיו דובבות בקבר", כי אם גם, וביחוד, כדי שתהיינה שפתותיו דובבות בתחייה...

הרצל ראה את האנטישמיות ואת "שאלת היהודים" הכרוכה בה ועמד תיכף על טיבה, כי שאלה זו שדנו כל כך הרבה על סיבותיה והרבו להציע לפתרונה הצעות שונות, "איננה לא שאלה חברתית ולא שאלה דתית, אף כי הסכינה להתלבש באחת מן הצורות האלה". שאלת היהודים שאלה לאומית היא, אשר תיפתר רק אז, בעשותנו אותה לאחת מן השאלות המדיניות שבעולם, אשר "ימתיקו עליה סוד במושב הלאומים"...

והרצל עשה את "שאלת היהודים" לאחת מן השאלות המדיניות שבעולם, ובבוא ראשית "האחרית" שחזו הנביאים ואחרי מלחמת-תבל איומה נאספו הלאומים להשליט את הצדק בעולם, כבר מוכרחים היו "להמתיק סוד במושב הלאומים" גם על "שאלת היהודים"...

אמנם הפתרון שפתר "מושב הלאומים" את שאלת היהודים בארצות הגולה אפשר שאין לו ערך קיים. אפשר שצדק הרצל בהביטו בעיני ייאוש של העתיד הקרוב ונכונים הם דבריו באמרו: "מי הוא הזר בארץ – יכריע הרוב; כל דאלים גבר – זאת תורת העמים בייחוסם איש אל רעהו, ואולי עוד אחרי עידן ועידנים יד הכוח תגבר עלי המשפט... ובפרוץ המלחמה החברתית – תהפוך ידה בנו בראשונה... אבל שאלת היהודים בתור שאלה מדינית עיקר פתרונה במושב הלאומים הוא פתרונו של הרצל – מדינת היהודים, או לפחות: אלטנוילנד, זהו: מכון לאומי תחת אפוטרופסות עליונה שמנית של אחרים...

כי כשם שראה הרצל את הנולד באירופה, כן ראה את ישראל והבין, כי "אסיה תהיה בעשרות השנים הבאות ענין לחכמי-המדינות לענות בו", ו"דרך ארץ ישראל עתידה להבנות בקרוב מסלה להשכלה ולכתר גוים

לארצות המזרח" ... ובהבינו זאת, הקדיש הרצל את כל כוחותיו וכישרונותיו להוכיח בחוץ ובפנים, כי רק העם העברי, "עם אוהב שלום, שוקד על כל עבודה ויוצר חדשות", מוכשר להשיב לארץ זו את ערכה העתיק ולעשותה שוב לארץ, אשר בה "צומחות דעות, שלאורן הולכים כל בני האדם" ... וחזה לו הרצל חזון "האלטנוילנד" שלו, שבה תיוסד לא רק "חברה חדשה", כי אם גם "חברה יותר ישרה", חברה שתשתמש ב"כל אמצעי־הקולטורה" הנמצאים להפריח בארץ העתיקה את רוח ישראל סבא... והרצל מתאים וחוזר ומטעים בחזון העתיד שלו, כי כל מה שרואים בארץ העתיקה־החדשה: כל המכשירים הטכניים הנפלאים וכל התיקונים הסוציאליים המצוינים, כבר היה בעולמנו, כבר נהגו באירופה ואמריקה, ואנו רק פתחנו והגדלנו אותם... הוא כחכם רואה רק את הנולד ואת אשר יתפתח מגולד זה... כמובן, לא ראה הרצל מראש את מלחמת־העולם שתתפרץ ואת המהפכה שתבוא לרגליה, וה"אלטנוילנד" שלו נמצאת תחת החסות העליונה של טורקיה... אבל הרבה ממה ש"החברה החדשה" העברית הייתה צריכה לעשות בארץ־ישראל, עפ"י חזיונו של הרצל – עושה עתה באמת הממשלה הכובשת מי שעתידה להיות האפוטרופסית של ה"אלטנוילנד" העברית, כדי לעשותה ל"מדינת היהודים"...

הרצל חזה את חזיון "הארץ העתיקה־החדשה" העברית לעשרים שנה. בשנת תר"פ, 1920, כבר תשלטו בארץ ישראל ה"חברה החדשה" העברית... כמובן; לא נתקיימה אחריתו של חזון זה, באשר לפני עשרים שנה עוד לא

מסרה לנו בעלת-הארץ הזאת, הממשלה הטורקית, את הארץ לידינו; והדבר היה תלוי לא ברצוננו אנו, כי אם ברצון אחרים, והרצון הזר הזה הפסיק ביננו ובין ארצינו כ"קיר ברזל", עד שגם הרצון העברי היותר תקיף, רצונו של הרצל בעצמו, היה מוכרח להיכנע ולנטות לצדדים אחרים... ובעל כורחנו, למדות רצוננו, נשאר חזון ה"אלטנוילנד" – אגדה... אבל באותה השנה שקבע הרצל, בשנת תר"פ, נזכה לראות את ראשית חזיונו. ארץ ישראל נמסרת ע"י בעליה החדשים, "אגודת העמים", ליד החברה החדשה העברית, ולא תחת האפוטרופסות האנגלית. עתה כבר יהיה הכול תלוי באמת ברצונו של העם העברי, ואם ירצה, לא יהיה כבר חזון ה"אלטנוילנד" – אגדה, כי אם מציאות ממשית, ואפשר גם במשך השנים שחזה הרצל בחזיונו, במשך עשרים שנה... ולא עוד, אלא אם ירצה העם העברי, יזכה במשך השנים האלה גם לחזיונו הראשון של הרצל – ל"מדינת היהודים", זו הראשית של "אחרית הימים", שחזו נביאינו העתיקים...

וכשישבו ראשי המפלגות וההסתדרויות שלנו בשנת ת"ש על מרומי הר ציון ותתעורר אותה השאלה: מי יצר "חברה חדשה", או "מדינת היהודים" מאושרת זו? אז גם נשמע עליה מפייהם אותן התשובות, ששם הרצל בפיות גיבורי חזיונו (הוי! לא רבים מהם נשארו אתנו בחיים ויהי זכרם ברוך) בסוף ה"אלטנוילנד" שלו:

אחד יענה: הצרות.

השני יענה: העם המאוחד.

השלישי יענה: הדעת.

הרביעי יענה: כוח הרצון.

החמישי יענה: כחות הטבע.

השישי יענה: אהבה וייסורים.

אשכנזי-אמריקני אחד יענה: חיבורי-הדברים החדשים.

כהן אנגלי אחד יענה: סבלנות הדדית.

ביי ערבי אחד יענה: כבוד עצמי.

והרב היהודי יקום על רגליו ויבטא בחרדת קודש: אלוהים!

וזהו תשובתו של העם העברי.

מיכה יוסף ברדיצ'בסקי
על דבר תיאודור הרצל
(קטעים)

הד ליטא, 30 ביולי 1924, עמ' 17

071

ד"ר הרצל בתור סופר היה בעל-יחש, לא איש צעקני, רק נוח ודעתן ומתון; רגיל היה בדברו לראות את הדברים ממעל כשקומתו זקופה ולבו נתון למה שלפניו.

היו ימים אצלו שגם לשחוק אמר מהולל, ימים שבהם לעגו החרוץ כתער השכיחה עבר על המקרים והאנשים הפועלים; אבל בשחוק שלו לא היה רעל, לא הייתה נקמת איש שאינו יכול לעלות. הוא התייחס ביחס שירי לכל הדברים שבחברה, ביחס יחיד לדברים שברבים – ואחר-כך באו ימים, וראינו אותו מדבר בלשון אחרת; אחרת היה מדבר ועושה, אם גם לא חדל להיות סופר ומשורר.

הרצל בתור מספר לא היה חוזה ולא היה לאל ידו לגלם את החזיונות שבחיים ובשירה במידה אשר ערכם והבינם בשירתם של אחרים. משאת-נפשו לברוא נפשות חיות וליצור אותן לא הייתה נתונה לו; אבל התמצית שבנפשו, יותר נכון – התוצאה שבנפשו. אחרי ראותו מחזות החיים, ידע למסור בקרירות שפתו ובחנה המיוחד.

בשירה, על בימת השירה, לא השיג מטרתו אשר הציב לו; אבל בחיים, על בימת החיים, ראה פרי. אנשיו שבכתב המה רק כצללים; אבל אלה אשר נועדו אתו בימים הראשונים לבקש דרך לתחיית עמם היו חיים לפנינו – שלשה דרכים היו להרצל בעת שהחל למצא לו נתיבות ללב העם ואולי גם למעשי העם. לו היה איש-המעשה בכל ולא גם סופר בעל-דמיון. כשיצא אל המערכה היה שטף האנשים העברים, העוזבים את ארצם ומולדתם לבקש להם ארץ מולדת חדשה. גדול ורב במספר זה היה החומר ההיולי לפועל עממי ולגבור עממי לברוא ממנו דבר של קיימא, להרכיב אישים נפרדים

בעת יציאת עם והתפזרותו במקומות שונים לציבור עממי היושב במקום אחד וקשור אל מקום אחד. מעיסת הגולים, מאלה הנותנים ספר-כריתות לעבר הכלכלי והאזרחי שלהם והולכים לבקש חיים חדשים באשר ילכו ויבואו – מעיסה זו היה אפשר ללוש את הבצק העממי החדש ולהכינו למטרה אחת, לבנות לו בית; אבל לא מאלה שנשארו על מקומם בתור ציוניים מופשטים; מאנשים שאין להם בעולמם אלא שאיפותיהם בלב, בלי יכולת ורצון לשתף לזה חייהם עתה, חייהם וצרכי חייהם הפרטיים עתה, מאלה המעמיסים הסבל על שכמם, שמים נעליהם ברגליהם ולוקחים מקלם בידם ללכת, מאלה יוסד ציבור מדיני-כלכלי-עממי חדש, העומד על קרקע חדש; מהולכים ייבנה עם ויתבסס עם, שאין לו עוד ארץ נושבת, אבל לא מהיושבים חוצה לאותה הארץ המקווה אם גם מדברים על-אודותה במועצות רבות ושואפים לבוא אליה על-ידי מועצות ודברים...

והדרך השני לציוני מנהיג הוא להיות בעצמו בציון. להניח את עברו המקומי ולתקוע ביתו ונחלתו בארץ, להיות לפה ולמנהיג לכל המתנחלים בארץ, לבסס כחלוץ את הישוב הישראלי לאט לאט על היסודות מהיום, כדי להכין את המחר הגדול – בקצרה: לבנות את הבניין בשבתו בבית ולא בעמדו רחוק מבחוץ.

והדרך השלישי, המדיני גם הוא, הוא הניסיון הקיצוני של התרת הקשר הגורדי המדיני והארצי בבת-אחת לפתרון שאלת ההווה: כלומר להתחיל

חיים חדשים מדיניים בארץ חדשה לגמרי. התרה כזו כשמה כן היא. היא מתירה. היא עשויה לבלי חת, היא קיצונית לפי רוחה ומהותה, היא שואפת לחיים חדשים וליסודות חדשים המתאימים אליה ומתחילים עמה. מסיעה היא אנשים בלב אחד ולא צרופים של אנשים... בוראת היא רצון אחד ולא צללים של רצונות.

כבוש ארץ חדשה עם מסורת מדינית חדשה, שלטון-בית לעם על אדמה לו ניתנת דורשים גם לבית נתונים אליהם, דורשים אנשים שיודעים המה מה הם נותנים. אבל יודעים המה גם מה הם לוקחים.

בול קק"ל, קבר הרצל בווינה, 1943

ברל כצנלסון

דבר היום אל הרצל

דבר, 12 ביולי 1925, עמ' 1

073

ביום זה יזכירו בכל תפוצות ישראל את שמו, בכל מקום אשר פועם לב יהודי חי. וטוב שיום זה, אשר רבים מאתנו זוכרים את אימתו, את יתמותו המחרידה, היה ליום-עם. יש צורך לבוא מחדש, מפעם לפעם, במגע אישי אתו, להידבק בו. קלסתר פניו משרה לנו כנפים, דמותו – טהרה.

אולם יש צורך לא רק במגע נפשי עם אישיותו, עם קסמיו. בפתחת הלב לקראת הגאון וההוד הקורנים מאישיותו יש צורך להזכיר ולשוב ולהזכיר את ייעודיו, את היעודים הנמצאים מפעם לפעם בסכנת התממשות. יש צורך להזכיר שוב ולהרים על נס את הציונות המדינית. המדינית בתכנה – לאו דווקא דיפלומטית בקליפתה, בגילויה ובתכסיסה – את הציונות אשר כוחה בקוממיותה, בהתגלותה במלואה, אשר אינה מסתלקת מן הקטנות אבל אינה מסתפקת בהן, את הציונות, אשר אינה זונחת לרגע את מטרתה: להעביר את המוני ישראל לארצם ולחדש עלינו מעשי יציאת מצרים.

בניגוד לציונות המתימרת להיות "מדינית" בימינו, זו המדיניות הדקורטיבית, הרואה את עולמה בחנופת-יד מדינית, בטון, בנימוסים ובמניירות, ומחוסרת כל חוש ליצירה המדינית בחיי יום יום, ליצירה הישובית העממית – יש צורך להחיות את הציונות המדינית של הרצל, אשר התיישבות-המונים עובדים ויצירת המכשירים להתיישבות זו הייתה בליבו למן הרגע הראשון אשר נצנץ בו המושג של "מדינת היהודים", וכל מאמציו וחילויו על שדה הארגון הלאומי והיחסים הדיפלומטיים היו רק אמצעים להתיישבות זו.

בניגוד לציונות הכשרה, ה"לאומית", העל-מעמדית כביכול, המזייפת את כל תכניה המוסריים והיישוביים של הציונות וממירה אותם בקיום של בורסה, ביצירת חיי-אוויר, ב"ערים" חסרי-יחוד, ובתלישות ואוויריות המסכנות את כל אשר נוצר עד הנה – יש להעמיד לכם את האיש, אשר

עם הבהוב ראשון של מחשבתו הציונית ראה ביציאה מן הגיטו הישן והחדש, את יצירת הבסיס של עבודה להמוני ישראל, אשר ראה את כוחה ויפיה של מדינת העבודה.

ובניגוד לציונות הענווה והצנועה, המכניסה את שאיפותינו למכת סדום ומכווצת אותן כדי שיוכלו להתקבל אליבא של כל הכופרים בזכותנו לחיים ולעבודה, הציונות הנכונה גם לחתום על זה שאנו לא נהיה לעולם "רוב" בארץ, כדי להניח בזה את דעתם של פקידים קולוניאליים ושוביניסטים ערביים. ציונות זו המודה בזכותנו המוסרית רק במידה שהאחרים "יודוֹבָה", בניגוד לציונות זו המאיימת להחליש את רצוננו ולטשטש בקרבנו את הכרת זכותנו המוסרית על מפעלנו, זכותנו לקבוץ גלויות – יש צורך להגביר את זכר אותו האיש, אשר הקיף את הרעיון במלואו ממש, ובכוח התקיף הזה והעוז הזה הוביל אותנו שכי אל גאולתנו, והזרים את הדם בעורקינו וצווה עלינו את היצירה חלוצות בכל ענפי חיינו.

לפניי חמש שנים, בבוא סמואל לארץ עוד ראה צורך לפנות במכתב לאספת העם בכ' תמוז בירושלים ולברכה, כי נזכה לראות "בהגשמת רעיונו של הרצל הנערץ". השנה, בשעת פתיחת האוניברסיטה, לא נמצא לנחון להזכיר את שמו.

כלום אין בזה משום עדות למושגים השולטים בימינו?
אולם צריך כי שמו ייזכר, שיפעים אותנו, יתבע ויזכיר את הרעיון אשר קבצנו הנה, רעיון הגאולה השלמה.

ר' בנימין

ליום פטירתו

דבר, 12 ביולי 1925, עמ' 2

075

ובכן עוד שנה.

אשתקד הייתה שנת העשרים ביום העשרים. אשתקד עלו ריבואות אל קברו. אשתקד קרה גם המקרה המעציב המר והנמהר... ושוב עברה שנה. ושוב התרחקנו מיום פטירתו. מיום גוויעתו שם בְּאֵדֶלֶךְ רחוק משאון הכרך. מתבל ותכליתו בין מכרים מעטים. אחרי הפגישה הקצרה עם אימו אשר אהב.

נפלא: בארץ מתהלכים צעירים לאלפים אשר נולדו אחרי היום ההוא אשר כל שירת חייו הייתה להם רק אגדה, שמועה.

מה יודעים הם על מלחמת חייו? מה יודעים אנו כולנו? אי הסופר הנאמן אשר יתאר אותו כולו, במלוא קומתו, בנפתוליו, התאבקותו בוולקן אשר ברוחו, בפרומתיאוס אשר ביצרו, בנחי צחוק אשר על שפתו, בדמעה אשר בבת־עיניו?

עוד שמורים חמישים אלפים מכתביו ואיש לא קראם. עוד חיים רבים אשר אליהם היו ערוכים – ואיש לא חקרם. עוד ישנם ציונים על דרך חייו ואיש אין מאספם. עוד חיה בלבב האהבה אליו ואיש אינו מרתקה למלאכת התאור והציור.

הי אלוהים, כי גדול העוון הזה.

מחר – יהא מאוחר.

1927

ז. דויד לזכרו

דבר, 12 ביולי 1925, עמ' 3

076

בעירו אשר אהב יתאסף בקרוב הקונגרס אשר יצר, הארבעה עשר. מלא קוראים אחרינו שם עוד היום, כאשר קראו אחריו אז, אינם רוצים בנו כאשר לא רצו בו. היפ, היפ! כאז כן היום. מדברו אמת לא נגרע מאום ולא שונה כלום – מדינת היהודים!

אז במסעו הנה, הנוגע כה ללב, מצאנו פה עלובים למאוד. עתה היינו 115 אלף, אולם הוא האמין, כי כיום – תרפ"ה – נהיה כאן לא מאה אלף אלא הרבה יותר. על אמונתו זאת לעגו לו, לשחוק עשוהו אנשי עיון ויודעי ספר. עתה יודעים אנו כי אמת המציאות הייתה את מבקריו, אולם עתה מבקריו יודעים, כי אש-אמונתו היא היא שהביאה לנו הנה, את המעט אשר איתנו, היא המצווה לנו חיים פה להיום הזה כבד-העמל ולמחר הקרוב והרחוק. לא האמין בו עורכו בנדיקט, רב עמו ושם מכשולים לפניו. את מפעל הרצל אמר להשתיק וסגר בפניו את ה"נויה פרייה פרסה". עתה כעבור חצי יובל זעו כאילו גם אלה, נכונים כאילו להשלים אתו. ואף הפעם בבואם – לא יחד כבודם את גדול יצירותיו את הקונגרס! חצי הסוכנות היהודית מחוץ לקונגרס תהיה.

ששת הקונגרסים שברו את לבו. הנה יבוא השמיני – כבר! – אשר מבלעדיו. הלב נשבר; מה רב הפירוד אשר אנו מביאים אליו. מה קטנה האמונה להעלות את הבימה ולרוממה מעל מריבות איש ופעוטות-דרגע. כפופי ראש לקברו נלך. מאור המוות אולי ייאצל עלינו לעשות אותנו ראויים לכמותו. מעליה הקיש פעם:
מדינת היהודים!

חיים קופלר
האישיות והאומה
(לכ' בתמוז)
העולם, 22 ביולי 1927, עמ' 3

077

היהדות לא ידעה את פולחן־האישיות. האמונה באישיותו של העם, שהשתרשה בישראל, לא הניחה מקום לאמונה באישיותו של היחיד. לא הכירה היהדות אלא את הקולקטיב־היוצר של העם, והיוצר־היחיד נעלם עם יצירתו בתוך הקולקטיב הזה. לא היו גיבורים ליהדות ההיסטורית! עצם המלה ההולמת את המושג "אישיות" חסרה בעברית. אף את האישיות המקיפה בתולדות ישראל, את משה רבנו, הורידה היהדות מגדולתה, כפי שמוכח ממאמר חז"ל: יכול כל אדם להיות כמשה רבנו.

ברם, בצדה של היהדות הרשמית, זו שהצטמצמה בעולם המופשט של האידיאה, נתקיימה בכל דור ודור יהדות לא־רשמית, וזו לא יכלה לקבל את האידיאה הטהורה מבלי שתשען על האישיות־מחוללה; וזו גם לא יכלה למנוע עצמה מהערצת גיבורים, והיא שקשרה כתרם לגדולי האומה ויצרה את אגדות גיבוריה.

משהגיעה יהדות זו לידי ניצחונה על היהדות הרבנית, בתקופת החסידות, העלתה עמה גם את ה"אישיות" ומצאה את תיקונה בהעמידה את ה"צדיק", "יסוד העולם", במרכז התנועה. מן החסידות, זו התנועה ההמונית מרובת הפאתוס ורמת המעוף, קבלה זאת הציונות (ולא כפי שטענו לחשוב מן ההשכלה, שהיתה תנועה אריסטוקרטית־אפיקורסית, נעדרת פאתוס וקצוצת מעוף!). אף היא קבעה את המקום הראוי לאישיות ולאגדותיה.

מכל דברי הדור האחרון לא זכה להיעשות אגדה אלא הרצל בלבד. בעשרים ושלוש השנים אחרי מותו התרקמו מסביבו תלית־תלים של אגדות־עם. נוצרה אגדת הרצל. העם הניח את הרצל שבמציאות ויצר לו הרצל חדש, בצלמו ובדמותו – הרצל כפי שהוא ראה אותו. עוברת שנה על

שנה ואגדת הרצל הולכת ומתקמת. וכל כ' תמוז מוסיף פרק חדש באפוס העממי, ששמו הרצל. יעברו עידנים והרצל ההיסטורי, הריאלי, אולי כבר ימוש זכרו מלבנו; ואילו הרצל שבאגדה, יצור דמיונו של העם, הוא יתעלה ויתעלה...

078

קבר משפחת הרצל
בווינה

משה כהן

אכן רוח אלוהים...

(למלאות כ"ה שנה למותו של תיאודור הרצל)

נתיבות, 16 ביולי 1929, עמ' 1

079

עשרים וחמש שנה כבר עברו למן היום המר והנמהר ההוא, יום אשר בו לוקח תיאודור הרצל מעל ראשנו.

עשרים וחמש שנה אנו הולכים ומגלים יום יום צדדים חדשים בנשמתו הפלאית של האדם הענק הזה. יום יום אנו עומדים על סודות חדשים של רוחו הגאוני וכוחו הכביר – ועדיין עוד לא עמדנו על כל טיבו ומהותו. עדיין לא ירדנו לתוך תוכו, וכמלפנים כן גם היום הנהו עדיין ברוב-ככולו חידת פלאים בעדנו וסוד טמיר, אשר הבין לא נבינהו והשג לא נשיגהו. כי על כן היה האיש הזה אחר מבין אנשי-הפלא, אשר נשמתם חוצבה מתחת לכיסא הכבוד ואשר יסוד מהותם הוא סוד ופלא.

עשרים וחמש שנה הולכים החיים ומראים לנו יום יום, עד כמה חדר האיש הזה לתוך מכמני צפונות הימים והמאורעות, עד כמה צפה את העתיד וראה מראש את הנולד, עד כמה עמד על טבעם וטיבם של החיים והאנשים, ועד כמה ראה סודם של דברים וגלגולם של מעשים. כי על כן היה היה האיש אחד מיחידי הסגולה שבאומה. אחד מן המועטים שעמדו לנו בהיסטוריה, אחד מגלויי-העיניים וחוזים מחזה שדי.

כי רוח אלוהים הייתה באיש הזה ונביא היה לנו האיש!

ומי מאתנו איננו זוכר את נבואתו המקסימה על חיפה עיר החוף? מעולם לא הביאתו רגלו אל העיר הזו, אף גם דרוך לא דרך מעוודו על אדמתה, רק סקור סקר אותה מעל פני מכסה האונייה, ורוח אלוהים אשר בקרבו פעמתו ויישא עליה את משאו הנהדר והלוקח לב.

ואנחנו, בקראנו את הדברים האלה היה היה האיש בעינינו כחולם וכחווה בהקיץ ונשיש על הדברים האלה כמושש על דברי חזון ושיר נהדרים, והאמן

לא האמנו בהם, כי היה הייתה חיפה בימים ההם רק עיר ערבית דלה וירודה, יושבת בשפל וטובעת בענייה, ולא שם ולא יד לה בערים... והנה עברו רק עשרים וחמש שנה למותו, וכל הדברים הנשגבים הללו על חיפה לובשים עכשו לעינינו בשר ועור, ועוד חמש שנה ועוד עשר שנה, וחיפה תהיה באמת לעיר הנמל המרכזית בכל המזרח כלו וחיפה אמנם תעשה עיר רוכלת לארצות ועמים, וחיפה תהא את אשר נבא לה הרצל בימי שפלותיה וירידתה, הכול כאשר חזה לה מראש, דבר לא נעדר!!

אכן רוח אלוהים הייתה באיש הזה ונביא היה לנו האיש!

ומי מקרבנו איננו יודע את המשא, אשר נשא האיש לעם העברי כלו? ובאותם הימים היה העם העברי ברובו הגדול והמכריע אויב עדיין את הציונות ואת יוצרה, העולם העברי בכללו היה סגור ומסוגר בפניהם וברחוב היהודי נדו־לעגו להם, אף נס ידו בהם אבן ורדפו אותם על צוואר. והוא מעולם לא ישב בקרב עמו. אף גם ידע לא ידע אותו, רק ראה ראה את עניו ואת סבלו ממרום עמדתו המזהירה, ורוח אלוהים עברו ויתחיל להתנבא על העם, כי לא יארכו הימים והתנער יתנער מקצהו וקום יקום על גדוליו ועל קטניו לקול התחיה והגאולה, וכאיש אחד יתנדב יתנדבו למלחמת הקדש בעד בנין הארץ וקוממיות העם.

ואנחנו, בקראנו את הדברים האלה, היה היה האיש בעינינו כהוזה נרדם; ותערוג נפשנו אל הרבדים הללו כערוג אל משאת-נפש והאמן לא האמנו

שנה טובה, תש"י (1950)

בהם, כי ידוע ידענו את העם, את גלותו, את זוהמת עבדותו ואת נכונותו לתחייה ולגאולה ולקוממיות.

והנה עברנו עשרים וחמש שנה למותו, ודברי חלומותיו ונבואותיו מתחילים מתגלמים לעינינו ולובשים עצמות ועור. מחנות גדולים ועצומים של אויבים מאתמול הולכים ובאים היום אלינו, מודים בעיקרינו, מתייצבים במערכותינו ונשבעים לדגלנו, ועוד חמש שנה ועוד עשר שנה והתנועה הזאת תקיף את כל העם מקצהו, וכל אשר בשם ישראל יבינה נתן ייתן יד לעבודת הגאולה והבניין, וכל חזונו על הציונות ועל תכליתה בא יבא. הכול באשר צפה מראש, דבר לא ייפול ארצה.

081

כי רוח אלוקים הייתה באיש הזה ונביא היה לנו האיש!
ורבים הם עוד החזונות, אשר היה לנו הרצל ברוחו לעתיד לבא, ונשגבים הם החזונות, אשר נבא לנו לימות הגאולה והפדות. ורחוקים הימים וקשים, עד אשר בא יבא משאו הפלאי על אחרית הימים של העם העברי, היושב

גרפיטי, תל אביב

לבטח בארצו ועובד עבודת יצירה לאומית אנושית לשעות ולדורות, והוא כולו שרוי בעדן ובנחת, זיו השכינה עליו חופפת, ושמחת עולם שרויה בעולמו.

רחוקה הדרך וקשה – אבל אין רחוק בעד העם הנצחי ואין קשה בעדו. בסבל רב ובאמונה ובביטחון אין קץ הלך ילך העם העברי בדרכו זו, עד אשר הקם יקים את חזונו של תיאודור הרצל, וגן־העדן האלוהי בארץ העברים פרח יפרח לאושרה של האנושות כלה.

והחזון אף על פי שיתמהמה בא יבא וגן העדן קום יקום, כי על כן רוח אלוהים הייתה בתיאודור הרצל ונביא היה לנו האיש הזה!!!

יומן

כ' בתמוז

דאר היום, 16 ביולי 1930, עמ' 1

083

הוא עדיין מגדלור שלנו, וזכרו הבהיר אינו מטשטש במשך הזמן. בירידות והעליות שלנו, בימי חדוה ורוחה כבשעות חירום ומצוקה – תמיד, תמיד הננו תולים עינינו בו ולאור תורתו הננו מכוונים את צעדינו.

תורתו זכתה לכמה פירושים ולכמה הסברות. כי המנהיג הגדול לא היה קשור לעיקרים יבשים ולאותיות מתות. בליבו הרחב והפתוח להטה אהבתו הגדולה לאחיו, ובעיניו העמוקות מלמל ותסס הצער הגדול של ענות עמו. זה היה היסוד לתורתו. השאר פשט ולבש צורות מפני הכרח המציאות.

דבר אחד היה ברור: הוא לא נרתע אחר מפני המציאות; הוא לא השליך את חרבו מידו גם כשהגיע לקיר של ברזל.

קשים היו אז התנאים, קשים פי מאה מכפי שהם עכשיו: דלה וריקה הייתה אז עמדתנו, דלה וריקה פי מאה מכפי שהיא עכשיו – אולם הוא עבד בכל התנאים. במעוף הנשר שלו היה מגיע יום יום לעמקי שחקים, ויום יום היה נוטל ארצה בכנפיים מעוכות ושבורות. אבל הוא לא נרתע אחר. רק הלב החולה נפל קרבן לתנאים המרים, אבל המרץ לא נחלש עד הרגע האחרון.

וגם לא האמונה בסוף הניצחון.

אין אנו נוהגים לעשות נפשות לצדיקינו, אבל מעשיהם צריכים לשמש סימן לדורות. ביחוד נחוץ הדבר, שמנהיגנו ישמש לנו סמל ודוגמא בשעה חמורה זו.

השעה חמורה היא. נחשול של שנאת זדונית וגסה עומד ומפריע בעד עבודתנו. זה מכאיב. זה מעציב. אבל אם זה עלול אף לרגע אחד להחרידנו, ואם זה עלול להטיל בהלה על מישהו, בתוך המחנה – אסור לנו בהחלט לשאת את שמו של הרצל על שפתותינו! הוא, שנשא באמת את סבל העם

בלבו, הוא ידע כ"כ את סוד הרכנת הראש לנחשולים, סוד הדיפלומטיה הבריאה.

הרצל סמל הוא – סמל לעבודה קשה ומתמידה, סמל לעבודת "אף על פי כן" ו"למרות־הכול". ובסמל זה נמשיך את עבודתנו קדימה.

איש יהודה

ביום הרצל

דאר היום, 5 ביולי 1931, עמ' 2

085

... הוא הופיע לפתע, על שמי היהדות האפורים, באחת השעות המכריעות בדברי ימיה.

זו הייתה תקופה של יקיצה כללית מתרדמה עמוקה. אותם קרני-אור יה הראשונות שהבקיעו להן דרך סוף סוף, מבעד חומות הגיטו העבים, סנוורו את עיני היושבים בחשך אף גם הממו ובלבלו את מוחם מאד. ואז, מלחמה עזה פרצה בין האור והחשך, בין החדש והישן, ובין התרבות והבערות... כה נפלג עמנו לשני זרמים:

הראשון השלים לקפוא על שמריו, לרדוף באף ובחימה כל ניצוץ של תחייה, מסר יתנו ובידי העתיד הרחוק. בתקוה, שפעם יקום איש חי ורב פעלים ויוליכהו, בארץ פלא, לארץ משאת נפשו...

והזרם השני פרץ בכוח את חומת הריקבון והבערות, התקומם בכל עז, נגד המציאות הקודרת. פרק מעליו את הרגלי החיים המקובלים והשתחרר מן המשפטים הקדומים והנושנים. ברם, בהעדר כל מורה ומנהיג – רע ומר היה גורלו. בלא יודעים הוא סטה מן המסילה הלאומית-העברית, בגד באמונת אבותיו ושאיפותיהם, בחשבו לשים קץ בזה לסבלו ולמריו... והאכזבה לא אחרה לבוא. הוא הרגיש מיד בתהום שנפתחה לרגליו... נשאה, עתה, תלוי על בלי מה, גלמוד מורדף ומשוקץ מכל צד ועבה. בעברו מבין שורות הגויים לא פסקו קריאות האיבה ויריקת הבזו... ובפסחו על הסמטאות היהודיות והאפלות קראום אחיהם לשעבר "בוגדים!" "משומדים!"...

ובשעת מבוכה כזו ותעיה ללא דרך – דרוש היה איש עליון למען יוכל למשות חלק אחד מהעם. מתהומות הנשייה, הקפאון וההתנוונות, ולעצר את חלקו השני מן ההתבוללות המתעתעת, ייחד כאחד להדריכם ולהובילם בדרך התחיה, החופש והדרור.

לאשרו של עמנו אז, לא בגד בו הטבע גם הפעם ושלח לו את האיש הרצל.

וכשאנו מעלים על שפתינו את השם המצלצל הרצל, מיד תתייצב בעיני רוחנו אותה הדמות זקופת הקומה, בעלת הראש האילי והעיניים השחורות המפיקות חכמה ותבונה.

מי היה הרצל? שאל נא כל ילד עברי ויגידך...

— בעמוד העם על פרשת דרכים מבלי דעת אנה לפנות, אז נגלה איש שהורה לעמו את הדרך. בזמן קצר, אגר את כל הניצוצות שהבהבו במשך דורות בלב עמו, והפיח בם מנשמתו הכבירה, והפכו ללהבה גדולה שאחזה והקיפה את טובי עמו. והוא שינה ככוח עצום את ערכי החיים הגלותיים, נתן והרס את חומות הגיטו ואמונות השווא, זעזע את העולם מאדישותו ויחסו כלפי אחיו. והרים על נס, לפני כל היקום, את רעיון מדינת היהודים... ואף על פי כן, אחר שעורר את התנועה הציונית הענקית, אחר כל הניצחונות והכבושים שגעשו עד כה לארך כל הווית התחייה, אי אפשר עדין לסכם את פעולתו. למרות כ"ז שנות העדרו תפקידו טרם נשלם. כאשר רוחו והשפעתו עודנה חיה ומרחפת בקרבנו. הוא משמש עדין כוח פועל ממריץ ומניע עצום לאלפים ורבבות מאמיניו. יגידו מה שיגידו המתבוללים החדשים, יאמרו מה שיאמרו המתכחשים והבוגדים למיניהם, אבל עובדה

גימנסיה הרצלiah

היא ששמו של הרצל משמש כיום סמל ואבוקה אשר לאורה מפלסת לה הציונות את מסלולה ודרכה להגשים אידיליה... בעוד דוה, דוריים, כאשר יגשים העם את שאיפתו במלוואה וימשש בידיו את אשר אינו יכול כיום להביעו גם במילים – אז, בלי ספק, ישקיפו על הרצל כמו שמשקיפים זה כמה על משה, השופטים והמכבי...

עשרים ושבע שנה כבר חלפו מאז נעלם מאתנו אותו איש הפלאים... רבות, רבות מאד סופר אודותיו. בכל שנה, בכל יום ושעה חוזרים וחוזרים על מנגינת חייו הנפלאים... ימי שירת קסמים זו עודנה שובה אלפים ורבבות לבבות יהודים – אין זאת בלתי אם לפנינו מקור לא־אכזב של התעוררות, תקוה, עידוד ונחמה...

087

כאשר הופיע אלינו פתאום כן גם נעלם. תופעה מעין זאת ראה וידע העם רק פעם אחת בתולדותיו – אצל אותו הנביא מהרי גלעד. דומני שיש גם איזו קרבה נפשית ומעשית בין שתי הדמויות הענקיות והאגדיות הללו... זה וגם זה הרסו את במות ההבל והפירו את אמונות השווא... זה וגם זה היו בעלי מעוף נש. חדורים ברצון־חלמיש, ומאמינים קדושים בנצחון הצדק... מותו הרענן והטרגי על מזבח האידיאל הלאומי נחרת עמוק עמוק בלב. ולכן כ' תמוז הולך ונהפך מדי שנה בשנה ליום נערץ, יום שכל יהודי ויהודי נותן חשבון לנפשו מהו עשה לטובת עמו ומולדתו. ביום זה לאור פעולותיו ומעשיו של אותו המנהיג המזהיה, למרות האכזבות והכישלונות הזמניים, נצח ישראל מחשל את רצונו ביתר עוז לקראת תקומתו ושחרורו המלא. כ' תמוז פגשנו הפעם בשעה גדולה בעת ששליחי העם האל־נכנע דנים ומחפשים דרך למען צאת מן המצוקה האיומה שהיהדות נתונה בה בכל תפוצותיה.

ביום זה אנו מביאים לפני הרצל את כל התלאות, הרציחות, האיומים, והבגידות ומרימים את ראשנו בגאווה:

כי לא נרתענו אחור!

דבר היום: ביום הרצל

דבר, 5 ביולי 1931, עמ' 1

בעצם הימים האלה, כששליחי האומה אשר התכנסו בבאזל לקונגרס, כוננו ידיו, רואים את עצמם והנה הם עומדים בפני קיר, בקיר אשר עמד לפניו לא פעם, ושטן הפירורים אוכל בפנים המחנה כאשר אכל בימיו לעיניו – בימים אלה משנה טעם לרצון להתייחד ביום מותו את דמותו ואת גורלו. לא למען העלות מגנזי הרצל ניסוחים פוליטיים או תחבולות תכסיות אשר ירפאו אותנו משברנו היום. את הניסוחים הפוליטיים הוכרח אף הוא לשנות חליפות, והתכסיסים בני חלוף הם ודאי. איתנים אשר את עזרתם חיפש – כלו מן העולם והיו כלא היו. אויבים אשר מפניהם פחד – מהם ספו ומהם באו והושיטו יד לעזרה. והמעצורים החדשים אשר קמו על דרכנו אותם גם לא ידע ולא שיער. את הנוסחאות והתחבולות הנחוצות לה היום, תצטרך התנועה לחצוב מבארות חייה היא, מצרכיה, סבלותיה וכוחות היצירה שלה. כי אם למען הדבק במעיין ולהשרות עלינו מקצת מברכת הרוח אשר עשתה אז, בשנת 1897, את הפלא הזה.

להחזיר לדור אמון על כפירה את האמונה ביעודו. להצית מחדש את נר התקווה הנדעך בלב עם שכחי תקווה; ולהנחיל לאומה עמוסה בוז לעצמה והתבטלות בפני זרים את רגש הכבוד שנאבד לה ואת הכרת הבטחון בכוחותיה.

על כן הרים לעיני האומה את חזון הבאות למען תתרומם מאפסותה, תתגבר על התפוררותה, תסיר את קללת החולשה מעליה ותתברך בעוז ובגאות ובכישרון פעולה.

ובכוח אמונתו ובצימאונו ולשחרור עמו הנחיל לו סגולה, שהיא סם חיים לתנועתו המעפילה: אל התעלם מכישלון ואל הישבר עם כישלון. שרשרת ההתאבקות הכלולה בספר ימיו – מחרוזת אחת היא של כישלונות פוליטיים. שבע נפל, ושבע ראה בעין פקוחה את נפילתו – וקם. כי מפלות

ידע אולם אכזבה אחרי המפלה לא ידע. קשיות עורף ידע והתעקשות על תוכנית לא ידע. תכנית רדפה תכנית, וניסוח החליף ניסוח. בן ברית מבחוח יכול היום להבטיח ומחר להכזיב, אולם המעיין הפנימי של עם עתיק, שבע רוגז ונכר הצמא לגאולתו – הוא את מימיו לא יכזיב. ואת האבן מעל פי המעיין הפלאי הזה גלל הרצל בקסם אמונתו.

אותו ואת מעינו משנה מרפא להתייחד היום.

ובהיאבק שליחי עם על במת הקונגרס שהקים הוא לו לגאון ולישע תשרה דמותו על תנועתו המיותמת את כוח הפלא ההוא מאז: להצית מחדש את נר התקווה שנדעך, להנחיל מחדש לעם את האמונה בכוחותיו שאבדו, לצוות עליו את עוז הרצון ואת כשרון הפעולה.

אליהו לבנון לזכר הרצל

ד'אר היום, 17 ביולי 1933, עמ' 5

090

אחת התכונות הבריאות של עם תרבותי אם יש לו ימי זיכרון, המזכירים את נפשות העבר וקורותיו להווה לשם התווית דרך לעתיד. עם חי יוצר תמיד ימי זיכרון. הזמן משכיח את שאינם חשובים, ושומר לדורות עולם את החשובים שבהם.

מיום התעורר חבת ציון בתקופה האחרונה, נתחדשו לנו ימים כאלה. ואחד מהם כ' בתמוז יום פטירת המנהיג ד"ר הרצל ז"ל. הרבה כתב והרבה נכתב עליו, נשתדל לסמן לנו קוים אחדים לדמותו האצילה, ויעלה זכרונו לפנינו היום, כאשר בכל תפוצות ישראל.

באיש הזה יש ניצוץ מאנשי הפלאות העומדים לעם לעתים רחוקות, הכובשים דרך ביד חזקה. הסוללים מסילות חדשות. היה מלא עוז וכוח עלומים. התבונן על מה שלפניו בעיניים פקוחות, וכמעט תמיד ראה הכול כהוגן. היה בעל דמיון כביר, מתכונות המנהיג בחסות עליון. היה גדול הרוח והמעשה. תמיד כילד ובקי בהוויית העולם.

היה מדינאי גאון ונלבב. המטביע את חותמו על מהלך חיינו הלאומיים, הוציא את התנועה הלאומית לרשות הרבים, לעיני כל העולם. יצר את הציונות הפוליטית. הפך את המושג "חובבות ציון" לציונות.

אישיותו הקסימה את ההמון. ירד אל העם, דבר אליו "בשבעים פנים", בכל שעה לפי צרכה. גדול הפלא, עם ישראל קשה הערף, המלומד מניסיונות נשתעבד לו מרצון גמור, נמשך אחריו בעיניים עצומות, אפילו למקום שתהום מפסיקה בין רוחו ובין רוחם..

הוא יודע כי כל הגולה לא תשוב מהר לציון. שנים תעבורנה, אבל שאף לקבוץ גלויות שלם, זה שהחיים בארץ יהיו טובים. העשירים לא יניחו את כספם על קרן הצבי, כי עסקיהם יעשו פירות במידה מרובה. הפועלים יעבדו שבע שעות ליום. ומכאן הדגל שלו עם שבעה כוכבים.

הוא קיווה לפעול בעורמה הדיפלומטית האירופית והיה הראשון לתת צורה מודרנית לתנועה הלאומית. השתתף וחדש את השם השנון "צרת היהודים". חקר רפואה למכה, קבע את המחלה ודרש לה תרופה.

במובן ידוע לא רדף אחרי הקולוניות, ולא החשיב אסיפות העם, אפילו לשם תעמולה. "אין צורך לקרוא אסיפות מיוחדות עם להג הרבה". הסכמת הרבים למעשי שליחי העם תבוא מאליה.

ישראל זנגביל ז"ל שנמצא כאורח בקונגרס הראשון, מתאר את המנהיג בדברים אלו: "קומתו הנהדרה של הנשיא נדמית כגבוהה ביותר, בשעה שהוא קם ממקומו ונועץ באספה מבט עיני האש שלו. באספה הסוערת, מתוך נאומים נלהבים, בולט הוא ביותר במנוחתו היתרה ובמתנינות ביטויו. במלה אחת, ואפילו במבט אחד ובצלצול אחד של פעמונו, הוא שם רסן בפי מפריעי הסדר".

כיון שאנו עומדים כיום בערב קונגרס ציוני – השמונה עשר – כדאי להזכיר מלים אחדות על יצירתו זאת. יש אומרים כי שלשלת היוחסין של הקונגרס היא: האנטישמיות הולידה את הרצל; הרצל – את "מדינת היהודים"; "מדינת היהודים" – את הציונות והציונות – את הקונגרס. כאילו יש ברית בין האנטישמיות ובין הציונות. כאלו המצוקה היא פדות למצוקה. ומכאן דעתו בהגדרת מהות העם: העם הוא קבוץ אנשים, שקרבתם ניכרת ושאחדות מתקיימת על ידי אויב משותף לכולם.

הקונגרס הועיל להביא את קיומנו כעם לידי גלוי. ואם יש עם ישיג לו גם כברת ארץ הנחוצה לו. עם יכול להמתין. הוא מאריך ימים יותר מאנשים וממשלות.

הקונגרס יצר את תוכנית בזל, יסוד הקונסטיטוציה של הציונות. לדעתנו, שנתקבלה, שאלת היהודים היא שאלה בין-לאומית ויש למצוא לה פתרון בינלאומי, היינו הקמת מקלט בטוח לעם ישראל בארצו ההיסטורית בהסכמת כל המדינות. הרעיון היה גאוני ופשוט, ולקח שבי את לב הכול.

מכיוון שיתחבטו בקונגרס הבא בשאלת הנהגת ההסתדרות הציונית, ראויה דעתו של הרצל להיזכר בנידון זה. הוא חושב להעמיד בראש העם קבוץ נכבדים בשם "חברת היהודים". לקונגרס הי"ח זהו אולי הפתרון היחידי לצאת מהמצר הסבוך. כי אין כיום מנהיג הרוכש לו את העם במאה אחוזים.

הרצל ציער את העם בקונגרס הששי וקיבל את אוגנדה ל"מקלט

לילה", אבל ניחם את אבלי ציון, המיעוט שדחה את אוגנדה, בנאום הסיום בהתפעלות רבה: "ממקום זה הריני מודיע וערב בדבר ששום דבר לא ישתנה בפרוגרמה הבזלאית, שאני שותף ליצירתה. אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני".

הרצל פרפר ופרכס לכל צד להציל את רעיונו הנשגב. עבד לגשום האידיאל בתמצית כוחותיו. אבל העבודה המתמידה מתוך התרגשות במשך שנים רבות הרסה את בריאותו וחלה במחלת לב.

מ"ד שנים חי האיש. ומהן הקדיש את עשר שנותיו האחרונות כליל לעבודת עמו. בבחינת "מן ההר אל העם". אז היה כסנה בוער באש – ואוכל. עלה למוקד על המזבח שבנה בעצמו. "הרבנות קברה את בעליה", נעים גואלי ישראל נסתלק.

עם מיתתו תמה הציונות של תקופת הגיבורים המעפילים. אולם האידיאה לא מתה אתו. התנועה הציונית הייתה כבר די בשלה ומבוססת וגורלה נחתך לחיים.

כיום אין עוד תמורתו. מקומו עדין לא נתמלא. כי אמונה אישית אינה עוברת בירושה. אינה נקנית על ידי בחירה ברב דעות. אינה מסכמת לרבים על ידי הכרה של אי ברירה.

זכותו שהגיע לדור-פרצופים: לאיש פועל בחייו ולצורה אידיאלית בדמיון העם, הרואה ב"גיבורו" כל אשר בליבו. גדול כה גיבור הרוח המת מכח גיבור הרוח החי. ציורו העוטה הוד, טיהר את העם במקצת מחלאת הגלות. עורר את רגש הכבוד הלאומי. זקף את הקומה הכפופה, חזק את השאיפה לחיים לאומיים אמיתיים.

זכרו נושא לשירת התחיה, ושלא מדעתו – זהו הדבר היותר גדול שנתן לנו. אומרים: כי נשמת כל מת עולה עליה בזיכרון יום השנה למות האדם. נשמת הרצל עולה וצורורה בצרור חיי העם, כמפעלו הכביר העולה ופורח מדי שנה בשנה.

ברל כצנלסון

הרצל לדור

(במלאות שלושים שנה לפטירתו)

דבר, 3 ביולי 1934, עמ' 5

093

אין בימינו שם מפורסם ונערץ באומה יותר מהרצל. אין לנו שם המביע יותר משמו את המגמה ההיסטורית הפורצת ובוקעת מבעד לתקופתנו; חידוש מעשה יציאת מצרים. אין לנו שם טוב ממנו אשר ישמש דגל לציונות רבתי. ציונות של קיבוץ-גלויות, ציונות ארצית ומדינית, המתכוונת לא ליצירת בית-נכאת ומעון-קיץ תרבותי לעשירי-נכסים ומפונקי-רוח, אלא גאולת ישראל והמוניו מעֵנִים ומקלונם, מפרעות ורדיפות והשפלות, מחוסר קרקע, וחוסר-עבודה, וחוסר-מחיה, מתלות בחסד-זרים ובהערכת-זרים. אין לנו שם המסמל יותר ממנו את אי-המנוחה הקדושה, את אש-התמיד, את ההיאבקות עם המפריעים העצומים, את החתירה האמיצה הבלתי-נרתעת יום-יום ושעה-שעה לקראת הביצוע.

אך לא כמתנת-חינם העניק העם להרצל את הערצתו. הרצל שילם בעדה את המחיר המלא. הוא נתן את כל אשר לו: את מתנות-רוחו, את נדיבות-לבן, את חמלתו ואהבתו, את קשיות רצונו, את עבודתו-פרך, את שנתו בלילות, את כל הגיגיו ואת כל הונו, את שלום משפחתו וגורל ילדיו, ולבסוף את חייו. הרצל אמר לכבוש לבות שליטים ולרפוש תמיכת מדינות למען הרעיון הגואל, למען "מדינת היהודים", אולם בטרם יכבוש לבות זרים היה עליו לכבוש את לב עמו. יצא הרצל לדפוק על לבות הגבירים והרבנים והפרנסים, אולם החומות האטומות הללו לא הובקעו בפניו. אז הלך ופנה אל המוני עמו, אל עניי עמו, אל צעירי עמו, וכבש אותם. הוא פבש בסערה – בסערת התגלותו, פועל-חייו והסתלקותו. התגלותו, התגלות של מטאור, היא בלבד לא הספיקה פדי פיבוש לב העם. התגלותו עשתה מה שלא עשו כל מאמצי קודמיו: היא קרעה את מעטה השאננות.

אך השאננים התבצרו בלעגם: מטורף או שרִלְטָן! ואנשי החסד והמעשה שְׁרִינּוּ את עצמם בזהירות: הוזה! וגם חולמי־ציון, אשר ראו אור גדול, לא ידעו: להאמין או לא. התמימים הרגישו בחוש: זהו. דבקו בו בכל לבם והלכו מפלי היסוסים אחרי האור המבהיק. הפיקחים והעמקנים חששו להיות מושלים ומרומים. הם הבחינו והתאמצו להבחין בכל פתמי השמש, האמיתיים והמדומים. התנופה הגדולה, המעוף הנועז, הלבוש החיצוני – גם משכו וגם דחו. השגיאות, הלהטים, תכסיסי הנפתולים – הגבירו זרות. אך ויפוחי ההערכה נסתיימו חיש. תמונת חייו, הקצרים וקושטים ומגמאים ארץ, הושלמה עם מותו. מה שלא הפול חפצו או יכלו להפיר בהתגלותו ובמעשה־חיייו – נתגלה לאור ברק־מותו. בא המוות והעיד: צדקו התמימים! הפיקחים חששו, שמא הוא מבטיח יותר ממה שיש בידו לתת, אך הוא נתן הרבה יותר ממה שהבטיח. הוא עזב את העולם בחצי ימיו, אולם במעט שנותיו הציוניות העמיק מעניתו, השאיר תלם עמוק בהיסטוריה הישראלית. הוא לא קצר ברינה, אך הוא הצמיח זרע. ההצלחה המדינית הייתה ממנו והלאה. אך הוא יצר תנאי קודם לכל הישג: הִיָּה מדינית ישראלית. יש מאין. לפניו היו יהודים מדינאים, מדינאים אצל אומות אדירות, אשר פטוב לבם לאחיהם ביקשו להשתמש במדיניות ארצם או בעמדתם האישית לטובת ישראל. איש מהם לא רצה להיות מדינאי עברי, איש מהם לא העז לחלום על מדינאות ישראלית. והוא, הסופר והמשורר אשר חפצו לא ניתן לו, חסר־פל, חסר־עמדה, חסר־רכוש, חסר־קשרים, הופיע בוקר אחד כמדינאי עברי. בן לעם נכנע ומושפל ומסתגל מצא עצמו יוקד ביקוד החירות והקוממיות כאשר לא ידע שום בן־חורין לפניו, ובכוח הלהט הזה היה לבונה מדינה וליוצר מדיניות של עם מפוזר ומפורד. בן לדור מתפכח לעמו, בן לעם מתעלם מעצמו ומבטל את עצמו, גילה בלבו יום אחד חלומות־גאולה נשפחים, יצרי־דורות חנוקים, קם ויצק אותם פלדה והפך קורי געגועים וכיסופים תועים בחללו של עולם לרצון מדיני, רצון עז, אשר לא ישקוט ולא יירגע, וגם אם שבע יינגף לא ישוב ריקם, עד אם עשה את שליחותו. הוא לא הביא את הסכמת השולטן, הסכמה זו אשר בה תלו בני דורו – בתמימותם ובקוצר ראייתם – את כל תקוותם, הוא נחל אכזבות וכישלונות לכל אורך דרכו, אך הוא הביא את עצמו לעם, מופת חי לעם, מופת אשר לא יתן להשלים עם חיי גיטו, ישן וחדש, מופת אשר לא ייתן "לשוב מצרימה".

בימיה הראשונים של הציונות נשא המשורר העברי קינה על העם,

שְׁלֹא הַקִּים מִקָּרְבוֹ בְּיוֹם נַחֲלָה וּכְאֵב
רַב־פְּעָלִים, אִישׁ חֵי, אֲשֶׁר יִפְעֵם בּוֹ לֵב –
אֲשֶׁר מַעֲט מִשְׂאֵל־לֵב, הִרְבָּה אֲמַת, עָזוּז,
שִׁנְאָה עָזָה לְמִנַּת חַיֵּי עֲבָדוֹת וְבוּז.
חֲמָלָה גְדוֹלָה בָּיָם, רַחֲמִים רַבִּים כְּגֹדֶל
שֶׁבַר עֲמוֹ הָאֲמָלֵל וּכְכַבֵּד הָעֵל –
כָּל זֶה יִהְיֶה בְּלֵב, יִהְיֶה יַחְמֹר בָּיָם –
כָּל זֶה יִרְעֵם כְּהֵד תְּמִיד יוֹמָם וְלַיִל:
"קוֹם עֲבֹד, קוֹם עֲשֵׂה, כִּי עֲמָנוּ אֱלֹ!"

095

ולא חש עוד משורר־הדור כי איש חי, רב־פעלים, איש האמת והעוז, איש הרחמים והחמלה, איש השנאה והבוז למנת חיי עבדות, מהלך בין החיים, ו"מפיו ירעם קול אֵל", הוא תולה את שמשו בשמי הדור.

לא חש, פשם שלא חש הוגה־הדור, זה שקם והכריז, לרגל הופעת הרצל, את האמרה היפה המלוטשת, כי "תשועת ישראל עתידה לבוא על ידי 'נביאים', לא על ידי 'דיפלומטים'".* הלבוש הדיפלומטי כאילו האפיל בעיניו על החזון הנבואי, חזון־האמת, חזון הדורות שבהתגלות הרצל. דורות מלבז שיוועו. אך לא במליצות וחידות דיבר. "העניין שלנו הוא כפיר כל כך, עד שאין לדבר עליו אלא במלים הפשוטות ביותר" – אמר בפתיחת הקונגרס הראשון. אבל במילים הפשוטות דיבר צופה לבית ישראל, אשר צפה את הפורענויות המתחוללות וראה את חוף הגאולה ונשא בלבו את האמונה בכוחות היוצרים שבעם.

הוא לא סיפר על אהבתו ועל חמלתו, אך לבו נשרף מאהבה ומחמלה, לכלל ולפרט. ובשעת נסיעה דיפלומטית לקראת פגישה עם וילהלם קיסר גרמניה, הוא נותן לבו לאשה מסכנה, "עולה בלתי־חוקית", ודואג לה ועוזר לה לעקוף את הגזירות ולהיפנס לארץ.

הוא אינו מספר ברבים על מדווי ועל קורבנותיו, אבל הוא מביא אותם יום־יום בקטנות ובגדולות. הוא נותן את חלבו ודמו. הוא עוקד עצמו על

* אחד־העם, על פרשת דרכים, ג', יודישער פערלאג, ברלין, 1930, עמוד נ"ו.

גבי המזבח, הוא מעלה עצמו על המוקד, כליל, בלי שיור כלשהו, הוא מזין את התנועה באורו וחומו, כל עוד בו נשמה. והם, בני דורו, מעריצו־יריביו, ההולכים לאורו, המוקסמים מקסמו, הרוגנים נגד שלטונו, הרואים אותו בגדולתו ובכישלונותיו, רואים ואינם יודעים מה הם רואים. עמי לא ידע.

*

הדור אשר חיה (כך!) את הרצל, אשר ידע את קסמו החי, אשר ידע את האבל הגדול במוותו ושנים רבות אחר מותו – הדור הזה נושא בלבו את דמותו ויונק מזיוו, גם מבלי לדעת אל נכונה את מסכת המחשבות והחיות והחזיונות ותוכניות הבנייה והניסיונות וההעפלות והקורבנות של יוצר התנועה הציונית. אך יש לחשוש שהדור הבא לא ידע את הרצל בלתי אם כשם, כסיסמה, כדגל, לכל היותר כאגדה נאה.

הפרזה הלאומית השטחית האופפת אותנו עלולה להפוך את מיטב נכסינו הרוחניים לגרוטאות ולרוקן מתכנם את מיטב שמותינו. יש לחשוש לדור יבוא, ואם גם חניך המסורת הציונית, אשר לא ידע ולא יבין לרוח הרצל האיש, המשורר, החוזה, ההוגה, המחוקק, המנהיג והקורבן. במציאות הציונית אנו נתקלים לא פעם בסילוף דמותו של הרצל, סילוף בזדון או בחוסר־ידיעה. את הרצל מבקשים להציג כסמל הלאומיות המופשטת אשר אינה פונה "ימינה או שמאלה" (העיקר, כמובן, שמאלה!) אותה לאומיות הכופרת בקשר העמוק שבין מצב האומה לבין היחסים הכלכליים והחברתיים בקרב האומה. והלא הרצל הוא שאמר על עצמו: "אני הנני האיש של העניים". ולאחר אספת פועלים יהודים בווייטשפול* הוא פותב ביומנו: "קיבלתי החלטה נמרצה ואמיצה להיות תמיד יותר ויותר ראוי לאמונם ולאהבתם". מה דמות נשוא איפוא לצוררי הפועל המתעטפים בטליתו של הרצל?

הרצל היה מתעב כל שוביניזם לאומי. הוא כתב ביומנו: "צוואתי לעם ישראל: בנו את מדינתכם כך, שהזר אשר בקרבכם ישבע רצון". הוא חרד

* רובע במזרח לונדון, שהיה מיושב ביהודים.

הרבה על היחסים שבין בנוי המולדת לבין השכנים תושבי הארץ, הוא ביקש להם פתרונות של כבוד ושלוש. והאומנם יהא שמו מחפה על לאומיות מתרברבת ומתיהרת ושואפת מדנים?

בשם הרצל מבקשים להשיא אותנו, פי הציונות "הצרופה" היא "נייטרלית" לגבי סדרי החברה, נתוקה מכל בקשת שינויים ופתרון וכי כל ניסיון לאחד את בניית המולדת עם תיקון יסודי של סדרי החברה, וכל שאיפה להגביר בתוך מולדת הנבנית את סודות העבודה והשוויון והצדק החברתי – אינם אלא "שעטנו" ו"בגידה". אבל הרצל עצמו איננו אלא סתירה חריפה לתפיסה מזויפת זו.

097

הרצל ראה את "מדינת היהודים" כאחד המאמצים החשובים בריפוי נגעי העולם. הוא ראה את "מדינת היהודים" כבת-התקופה, משולבת במיטב החידושים הטכניים והתיקונים הסוציאליים של הדור. הוא לא קיבל את הקונפציה הסוציאליסטית כמות שהיא, ועם זה היה מבקר קשה את המשטר הקיים, על עני ההמונים ומצוקתם, על שפלותם ואיוולתם של אילי הממון, על עלבון המחוננים ויהירות השליטים. בקונגרס השני הכריז: "אלה מקרבנו, הנכונים היום לתת את כל נפשם לזה, יצטערו אפילו על פסיעה אחת, אם יצליח הדבר לייסד רק חברה חדשה בלי שתהיה גם ישרה יותר". הוא שרצה פי ארץ הבחירה תהא גם ארץ-העבודה, ובשמו מתיימרים אלה הרוצים להפוך את ארץ-הבחירה לארץ הספרות והשעבוד.

לא, נחטא להרצל ונחטא לציונות, אם הוא ישמש לנו רק שם נאה בלבד. בחיינו ובמותנו ציווה לנו הרצל את חזונו. שלושים השנים שעברו מיום מותו פסחו על כמה וכמה מהתחנות הקרובות אשר התווה, ועם זה אימתו והצדיקו את החזון שחזה לדור ולדורות. אך חזונו טרם קם. הוא גילה את הקיטור – צרת ישראל, הוא בנה את המנוע – התנועה הציונית, הוא הראה את החוף – חברת עבודה במולדת. אל החוף הזה אנו חותרים, אך טרם הגענו אליו. עוד חזונו דורש מאתנו הרבה: את נפשנו, את ידינו, את אומץ-רוחנו, את צימאונו לחירות, את עמלנו, את אהבתנו לעם, את שנאתנו לשפלות, את בריחתנו מריקנות, את מאמצינו לגדולות.

חזונו-חזונו עוד דורש מאתנו את ההידבקות בדמות הגדולה השופעת נחשוניות, דינמיות, טוהר, עשיה ללא-ליאות, הוקרת כל רגע של פעולה בהווה ונטיית קו לבאות.

ש. גורליק

שלושים שנה אחרי מות הרצל

הארץ, 3 ביולי 1934, עמ' 4

098

ביום זה יזכירו כל הפלגות בציונות – גם וביחוד אלה הנלחמות זו בזו באיבת-מות ממש – את השם האצילי תיאודור הרצל ביראת הכבוד, בהערצה ובתודה. העובדה, שהכול מזכירים אותו, ובהזכרתם לא יחדלו אף על פי כן לשטום זה את זה, עובדה זו היא אחד הדברים המדאיבים ביותר, להטיל פגם בקדושת יום האזכרה.

הרצל היה הרואה הגדול, והפרוגנוזה שקבע לעם ישראל נתאמתה בדיוק מטיל פחד ובמידה רבה יותר ובחריפות גדולה יותר משיכול היה לחזות מראש. הרצל ראה בציונות את הפתרון הראדיקלי לצרת היהודים, הרוחנית והחמרית, ומשום כך הייתה ציוניותו בהכרח פוליטית, דרך של ישועה לאומה, אמצעי-הצלה כביר, שבכוחות עצמם של ישראל אינם מספיקים לו והוא טעון סעד של הסכמה ולפחות עזרה מוסרית מצד כל ממלכות אירופה ואמריקה. זו לא הייתה גאוניות של הרצל בלבד, אלא גם כושר נפשו להתמלא מהרגשת גודלו של העם ובאינטנסיביות בלתי מצויה לכאוב את מכאוביו ולשאת את חוליו. הרצל, שעד הארת-פתאום שהייתה לו בהתמשך עליו לפתע הרעיון, אשר נראה בשעתו כחזון-בדים דמיוני, היה מן המתבוללים, איש זר ליהודים ולכל ההוויה היהודית, עשה קפיצת הדרך. הוא לא חקר לדעת את דברי ימי ישראל, הוא חווה אותם בחוויית פתאום. הוא כאב לפתע את כל י"ב הכרכים של גרץ. ועוצם החוויה והמכאוב הזה נתן לו בהכרח את כוח הראות החריפה גם לגבי ההווה והעתיד הישראליים. הרצל ראה נכוחה, נבא וידע מה שנבא. ורק דבר אחד נמנע ממנו לחזות מראש: המעלה והמידה. אנטישמיות בצורה שהנציונל-סוציאליזם הביא לאנושיות לא יכול הרצל לשער, ולא היה יכול להוסיף ולהיות אירופאי נאמן כאשר היה, אף על פי שלא ראה לעמו אלא מוצא אחד ומחויב החברה. ציונותו של הרצל הייתה מעין ברית-שלום שנכרתה, כביכול, בינו,

כמנהיג האומה הישראלית, ובין שאר אומות העולם. "אין אנו יכולים לדור בכפיפה, ובכך עזרו לנו ללכת" – זה היה, בעצם, תוכן ציונותו המדינית. לא היו בליבו שנאה וטינה לאירופה. כי יבוא יום שבני ישראל יוכרחו להימלט על נפשם מאימת הנגישה והרדיפה של חיות טרף – דבר זה לא עלה על דעתו כלל. הרצל היה אופטימיסטן ואוטופיסטן ביחס לפרצופה האנושי של אירופה. ולא פילל ולא מילל כלל שנאה איומה כזאת מצד מיליוני אנשים לגבי היהודים. טוב הוא, שאם לא כן, מי יודע אם היה מוצא אומץ בנפשו להתחיל ביצירתו הכבירה. ואף על פי ששורשה העמוק ביותר של הציונות נעוץ מההתייאשות מן היושר והצדק ומטוב הלב של העולם, הרי מאידך גיסא לא היה הרצל מסוגל כלל לבצע את מחשבתו הגדולה בלי אמונת אומן באנושות ובכוחם המוסרי של העמים. אלמלא כן לא היה יכול כלל להתייצב רוממיות וקוממיות בשער בת רבים, בפתחי חסידיהן של אומות העולם, שהקשיבו לדבריו בהתפעלות רבה וגם סייעו בידו. מן ההכרח היה שיוקיר הרצל את הנכסים ההומאניים של האנושות למעלה משוויה בפועל ממש. דמות דיוקנו של הרצל בשנים האחרונות לחייו, הקצרים והעשירים בעשירות מופלגה, הפיקה סבל ומכאוב אצילי, אך מעולם לא ניכרו בהם, בפנים היפות הללו, סימני המרירות והבוז.

הוא היה אדם בעל אמונה עמוקה בכוחות המוסריים, אדם שהוקיר מאד לא רק את ערך העולם אלא גם ערך עמו. היטיב הרצל לדעת וגם להדגיש את הרע והשלילי שיכלו לתת לישראל החיים בגלות, החיים הטובים או הרעים במשך מאות שנים בתוך משפחות האדמה, בתוך אומות העולם; אך ציונותו, שהוצרכה להיות פעולה מדינית בקנה־מדה רחב, נראתה לו גם כמומנט של הזדככות רבה, של התחדשות מוסרית ורוחנית. ספרי הימים שלו הם אוצר בלום של חלומות כאלה. המוני ישראל, שיעלו לספינות רבות כדי לצאת בדרך הגאולה, ילבשו בגדים חדשים כסמל לחיים חדשים לא רק במשמע של פורקן מצרה ודחקות. בני ישראל יניחו בגלות את בגדיהם הישנים ורק תשוקה אחת תמלא את לבם: להיות בני אדם חדשים, כלומר: טובים יותר. "תקופת ישראל – רק עכשיו היא תחל" – רושם הוא בספרו בהתלהבות. הרצל, שהיה רחוק מרעיונות סוציאליסטיים, שאביו – אדם חשוב ומכובד עד מאד – היה סרסור של בורסה בבודפשט, אינו רוצה בשום פנים להתיר בורסה בארץ התחיה. לא סרסורים וספסרים. הוא יגרש מעל פניו – כך חוזה הוא

רחוב הרצל, תל אביב, ראשית שנות השלושים

בחזונו – את כל אלה שיבואו אליו בהצעות מסוג זה, ואם יתאונו על כך, יאמר להם: כל זה היה טוב ויאה שם, בגלות, ואלו כאן יש להתחיל בחיים אחרים, חדשים. ואתה מוצא אצלו אפילו פסוקים חריפים ובלתי צודקים כלפי יהודי הגולה, כגון פסוקו שהוא יהפוך את השלכת והפסולת לתפארת הצבאים. מייסד הציונות המדינית, הציונות הבאה לפתור את צרת היהודים, היה בנקודה זו של תחיית המוסר והרוח ושל הזדככות הנפש לא רחוקה כל כך מציונותו של אחד העם. אדרבא, הרצל היה אוטופיסטן גדול יותר בנקודה זו. כי אחד העם, ההוגה הזהיר והריאלי, קיווה להגשים את המרכז הרוחני שלו רק בתנאי שיהיה קיבוץ קטן. ואכן, קיבוץ קטן אפשר, אולי, להפוך לדמויות אידיאליות על ידי מוסר והשפעה בלתי פוסקת. "אולי" – משום שגם דבר זה אינו קרוב לוודאי, או על פי שיש כאן משום אפשרות עיונית. אבל הרצל חלם על הרבה יותר מזה: הוא חלם על המונים רבים אשר יחדשו את בגדיהם כסמל וסימן להתחדשות הנפש. ובנידון זה היה אופטימיסטן אמיתי, כאן הוכיח את כושר נפשו להעריך הערכה יתירה. הרבה מנבואותיו של הרצל נתקיימו, דברים רבים שנראו כחזון־בדים, כחלום־דמיון, היו למציאות – אבל כשעלו ההמונים הרבים אל הספינות, שצריכות היו להביאם אל חופים חדשים, לא נראו עליהם

הבגדים החדשים, הסמליים... הציונות הפוליטית, הציונות, כפתרון ופורקן לצרה ועוני, מצאה את אישורה וצידוקה, ניצחה כאידיאה ואנו מקוים, כי גם כמציאות – אך כל שאר החלומות הנעלים והיפים שטפח הרצל בנשמתו הגדולה הלא יצאו, כפי הנראה, מכלל אוטופיה.

מראה הישוב בשעה זו, השנאה האיומה שבין המפלגות – אינם נותנים לו צדקה להיות, תקוה ולומר, כי המאמין הגדול הרצל היה גם בשטח העניינים הרמים והנאים, האצילים והנשגבים, איש המציאות, הרואה נכוחה. נתנחם נא בזה, שהננו בני-אדם, וכבשר ודם אין אנו מסוגלים אלא להיות ככל הגויים, כלומר: לעתים קרובות מאד רעים וחטאים ורק בשעות ברכה מיוחדות טובים במידה בינונית ככל האדם. אבל ביום זה, שבו מתכנס העם הציוני כדי לזכור באהבה רבה ובתודה מעומק הלב את שמו של הרצל ואת דמותו, ביום זה מן הראוי הוא שיהיה לכולנו האומץ להודות על האמת ולומר:

– תיאודור הרצל, אתה הפרזת בהערכתך אותנו. וידוי קצר כזה, שיאמר בלבב דווי, יכול, אולי, להמציא רפואה נכונה; או אז יהיה זה לא רק יום של מתן כבוד סתם, יום של הזכרת נשמתו של האדם והיהודי הגדול הרצל, אלא גם יום של ברכה והשפעה, לפחות במובן של כיבוש יצר השנאה האוכל אותנו בכל פה.

ברל כצנלסון

יום הרצל

דבר, 10 ביולי 1936, עמ' 1

102

יום הרצל, הפוקד אותנו מדי שנה, לא נקראש ל"נוסח" ולא יצטמק לנוסח, כל עוד אנו חיים את חזונו, כל עוד אנו יוצאים בצבאותיו, כל עוד אנו מתיסרים ומתחשלים בחבלי התקומה. לא נוסח, אלא באר מים חיים. חיינו הנסערים, הנרגשים, הנקלעים בכף-הקלע, במהלומותיהם ובהתעוררויותיהם ובשבט עברתם, מחדשים כפעם בפעם לעינינו את דמותו של הרצל, מסירים מעל פניו כל שכבת-יושן ומגלים מחדש את קרינתו המקורית, את ראייתו הנבואית, את המיית לבו – לב חוזה – הפועם אתנו באשר אנו מתנסים, את רצונו – רצון גאולה – הדרוך ללא חת.

אך יום הרצל איננו יום-זיכרון אישי בלבד, יום שאיבת עוז ותנחומים מדמות מבשרת. יום זה הוא גם יום לדור, יום לתנועה.

הוא מעורר בנו, בצבא-חזונו, את הצורך הנפשי לראות את עצמנו בעיניו הוא, למדוד את הדרך אשר עברנו במידותיו שלו, לבחון את רצונו ואת אפיו ואת טיב פעולתנו בפחינות שלו. מה היה הוא אומר למעמדנו, אילו ראה אותנו בכך? האם מאמתים אנחנו – לא בדברים בלבד, אלא גם במעשינו ובחיינו – את חזונו או מכחישים אותו? הראויים אנחנו לאבהותו ולקרבתו?

עינו הפקוחה של הרצל, הניבטת אלינו כל הימים ברחמים ובזעם, בוחנת ושואלת ותובעת. ולא פעם מצא אותנו בירידה עמוקה, באזלת-יד, ברפיון-דות, ביאוש שלא מדעת, בצהלה קלת-דעת, בשעשועי-שוא, בתרועת-ניצחון בטרם זמן. אך מעט מן המעט, מצא אותנו בעבודה פשוטה ושקדנית, בהליכה מאומצת, בחרדה נאמנה, בידיעת המכשולים וברצון נחרץ ללא היקרת.

פיצד מוצא אותנו יום הרצל במחזורו ה"ב"?

הוא מוצא אותנו במצור, כשפדוריי-איוב נקלעים אלינו וגופנו זב דם. הוא

מוצא אותנו כששוט שוטף של המדבר עולה בגבולנו ומלחך את פרי עמלנו. הוא מוצא אותנו כשכוחות שונים ומשונים נותנים יד זה לזה להרבות את פצעינו. הוא מוצא אותנו כשהתקפת־הדמים על חיינו מתגלגלת בהתקפה מדינית על חזון גאולתנו.

ואף על פי כן: הכרה עמוקה לנו, כי הפעם לא יבוש הרצל בצבאותיו ולא ינוד להם. הוא מוצא אותנו בייסורינו הנאמנים, אך גם בעמידתנו הנאמנה. הוא מוצא אותנו פישוב עממי מעורה בקרקע מטעו, העומד על נפשו, המגן על פרי עמלו, ואינו נסוג ואינו מרפה מעבודתו. הוא מוצא אותנו כתנועה איתנה, הכואבת וצועדת, הבוטחת באמיתה ויודעת את צדקתה, היודעת לשאת ולסבול ולמלט. הוא מוצא אותנו כאנשים אשר שלושת חדשי־מצור לא התישו את פוחם ולא דלדלו את רצונם. הוא מוצא אותנו בביטחוננו העמוק, כי החזון הגדול אשר הוא פרש על ראשו חזון־אמת הוא, חזון־צדק, והכוחות העמוקים אשר פרצו ממעמקי חיי ישראל בעקב החזון אשר נגלה ובעקב הייסורים אשר גברו, כאשר ראה החוזה, לא ישוּבו ריקם ויעשו את שליחותם ההיסטורית.

לא, הפעם לא יבוש הרצל בצבא־חזונו העומד במצור ונצרך באש. ימי־המצור הם גם ימי־המסה הגדולים. וצבא הרצל לא הכזיב. ולא יכזיב. וגם אם לא תמו הייסורים ועוד תכבד המערכה – שבעתים מלופד ומחושל יצא ממנה לקראת ימים גדולים אשר נכוננו לו. מזימת אויבים לא תקום, והזרע אשר נזרע בימי־מצור לא יאבד: הוא יביא את פרוי בימים באים.

י. ל. ברור

אגדת הרצל

בדרך, 25 ביוני 1937, עמ' 3

104

פתאום לפתע היה הדבר.

פתאום לפתע עברה הרוח על תיאודור הרצל והרעידה אותו מבהונות רגליו עד שערות ראשו והוציאה אוחו בחזקת־היד מעולמו. סופר היה האיש הזה, כותב מחזות־שעשועים להנאות בהם את בני האדם, שיחות נאות וקלות על עניני היום, על שרים ושרות ועל כל מה שעולה וצח על פני שטח החיים למעלה. עיתונאי היה האיש הזה היושב בכרך פאריס שבצרפת ומספק ידיעות לעיתון עולמי גדול שבבירת אוסטריה על כל המתרחש במדינת צרפת ועל כל הנעשה בבית־המחוקקים שלה. אמן היה האיש הזה, יפה־טעם ודק־הרגשה, לבו לחמודות היופי ולעידון הגוי שבחיים ושביצירות האמנות, עטו עט־קסם מעודן ומעונג וכל מה שהיה כותב היה בו מן הרוך והנועם של נגינת כנור ביר מנגן־אמן, ואדם יפהפה היה לוקח לבבות ביופיו ובחנו המיוחד ותארו כתואר מלך ממלכי אשור בימי קדם. חביב היה על הבריות, נחמד לכל רואיו והכל היו מבקשים חברתו וקרבתו, כי הליכותיו עם בני־אדם היו נעימות ומנהגיו נאים ומצוהרי נפש. ואיש מאנשי העולם הזה היה, בן דורו וארצו לכל דבר, כולו ספוג רוח התרבות וההשכלה של ארצו ותקופתו, כולו מסור למשאות־הנפש ולדעות ולמערכי המחשבה של בני דורו. הוא ראה את עצמו כסופר גרמני ולא היה מבקש להיות אלא סופר גרמני וראש מאווייו ותשוקתו היה לבצר לו מעמד הגון בספרות הגרמנית ולתפוס בה מקום מכובד. ואל עצמו לא שעה ואל בני גזעו ואמונתו לא נתן את דעתו, כי היה כולו בלוע ומשוקע בתוך העולם הגדול אשר מסביבו, בתוך התרבות הגדולה והעצומה, שהיה אחד מטובי נושאייה ומשמשיה, והקשר שבינו ובין עם־מכורתו היה רופף עד מאד. מה לו ולשארית העם הזה, המפוזר ומפורד על פני כל כדור הארץ, שאין לו לא ארץ ולא לשון ולא תרבות משל עצמו? מה יכול לתת לו עם

אובד ואומלל זה? תיאטראות להציג בהם מחזות מפרי עטו אין לו לעם זה. ספרות, שאפשר לסופר בעל-כשרון להצטיין בה, אין לו. ובית-מחוקקים, שעיתונאי שנון ועמקן יכול לכתוב עליו את השקפותיו ותיאוריו המצוינים, אין לו – ובכן מה לו ולעם עלוב זה? ואם יש אשר עלתה באזניו שוועת הייסורים והייאוש של עם זה מאחת הארצות, כאב לבו בקרבו מכאוב עמוק וצורב, כי אכן לב דגיש וחומל לאין-שיעור הזה לאיש הזה. אבל הוא קפץ את שיניו והבליג על מכאובו והוסיף לשמש במתת-כשרונו את העם הגדול בעל התרבות העשירה, שהתבולל בקרבו, ולטפח את לשונו ואת ספרותו, שאהב בכל מאודו. ועל עמו של עצמו הגה בלבבו, שאין לו תקנה אלא להיבלע ולהיטמע טמיעה גמורה בקרב אומות העולם אחד אחד, משפחות משפחות, בדרך שנבלעו ונטמעו השדרות העליונות וגם הבינוניות של העם הזה ברוב ארצות אירופה, עד שיעלם כולו מעל פני האדמה ויבוא הקץ לעניו וסבלו.

כך היה חי האיש הזה במנוחה ובשלווה את חיי עצמו, יוצר את מחזות-השעשועים שלו, כותב את העלונים הנעימים והנאים שלו ונהנה מכל העושר והשפע התרבותי של בירת העולם, שישב בה באותו הזמן, עד אשר שמע את קול התוף, שהרעים באחד הימים בכוח בבירת העולם היפה והמעונגה, והקול הזה החרים בבת אחת את עולמו וערער את כל בנין חייו מן המסד ועד טפחות והרס את כל חלומותיו ודמיונותיו היפים, כאילו לא היו אלא קורי-עכביש.

אהה לקול התוף האיום והנורא הזה! אהה למחזה-הזוועה, שראו עיניו! על ככר נרחבה נקהלו רבי המדינה וגדולי שרי-הצבא של הרפובליקה הצרפתית ועמם גדודי-צבא והמון-עם, אלפי אנשים ונשים מכל פינות העם. ובתווך עומד קצין-צבא ויהודי הוא, שצוררי ישראל, חבריו למשרה, העלילו עליו עלילת-שקה, שמעל בשרותו ובגד בארצו, והממונה עליו קורע את אות-השרד מעל בגדו ושובר את חרבו, והתוף מרעים בקוליות והמון העם מנחם בחמת זעם כחית – מפלצת בעלת אלפי ראשים: "מות לבוגד! מות ליהודים!"

אהה לקול התוף הזה! אהה לנהמת חית-המפלצת הזאת! כהלמות רעם הממו את האיש עדין-הנפש ודק-הרגש, שחלם את חלום אחות-הבריות ואת חלום הטמיעה הגמורה של בני עמו בקרב אומות העולם. כרוח רעה רדף אחריו קול התוף האכזרי והמה באזניו בשבתו ובלכתו, בשוכבו ובקומו

ולא זו ממנו יומם ולילה. הוא נטפל אליו בשעה שישב אל שולחן־הכתיבה לעסוק במלאכתו הספרותית אשר לפניו, כדרכו יום יום, וערבב עליו את דעתו ובלבל את מחשבותיו ושוב לא יכול לכתוב דבר כמשפטו ובתיקונו כיד כשרונו הטובה עליו. נסתלקה ממנו רוח הקודש והוא היה מהלך רצון־נפש ומדוכא כאדם שנתרוקן עולמו ושוב אין לו מה לעשות ומה לשאוף על פני האדמה. וכן יגון בלי־מצרים עלה ממעמקי הווייתו ורבץ עליו בכל כובד משאו וכבש את כל מעייניו ואת כל רגשותיו ורע ומר היה לו עד מוות... –

וכשעלה בלילה על משכבו והוא מדוכדך־נפש ושב־ר־לב ועייף ויגע עד למיצוי כוחו וניסה לעצום את עיניו מתוך תקוה, שמא תחוננו השינה ותמציא לו מרגוע מעמל רוחו ומעצבו ומרי ייאוש, והנה צפה ועלתה לפניו ממעמקי החשיכה דמות דיוקנו של אותו קצין־הצבא היהודי, שנגזר עליו גזר־דין קשה בשביל אשמת שווא, שטפלו עליו צוררי היהודים. והריהו רואה את המחזה בבהירות מבהילה: הנה עומד האיש קוממיות ופניו חיזורים כמת. קוראים לפניו את גזר דינו וקורעים מעליו את ציוני הכבוד ואת אותו מדי־הצבא והוא מצווח מרה: "נקי אני! נקי אני! נקי אני!" אלא שקולו נבלע ברעם התוף, המכה בכוח, ובנהמת ההמון המשתולל והשואג בצמאת־דמים: "מות לבוגד! מות ליהודים!"...

והתוף מכה והולם ומרעים ואינו פוסק. כל החדר מתמלא נקישות קצובות ושקולות ורמות ער להחריש את אזני האיש הרצוף השוכב על משכבו, עד כדי להוציאו מדעתו. "בום־בום־בום! – בום־בום־בום!" – ואף על פי שכבר הגיעה חצות לילה והכרך הענקי שקט מהמונו נדמה לו, שהנקישות האיומות הללו בוקעות ועולות מן החוץ. מן הרחובות הקרובים והרחוקים ומכל קצוי הכרך הגדול לאין קץ. שגעון תקף את בירת העולם ובלב רחובותיה מכים בתופים ומנהמים ושואגים: "מות ליהודים!"...

ופתאום והנה חלף אותו רעיון מבריק כברק, שהטיל עליו אימת גדולה וננעץ בלבבו. כחץ מלובן באש: אותו המעונה, הניצב שם לנגד עיניו בכיכה, לא אדם יחיד הוא, ששמו כך וכך, אלא העם היהודי כולו, שהתגשם בדמות דיוקנו של אדם אחד. העם היהודי הוא העומד ומצווח שם צווחה מרה: "נקי אני!" והוא הוא שקולו נבלע ברעש התוף ובנהמת ההמון השוקק לדמו. ומקום החיזיון הוא לא בירתה של צרפת, אלא כל כדור הארץ. ולא חיזיון עראי הוא, שהתרחש בזמן הזה, תמול או שלשום, אלא חיזיון מתמיד,

קבוע ואינו־משתנה, ההולך ונמשך זה אלפי שנה דור אחר דור, תקופה אחר תקופה בכל מקום ובכל ארץ ושעתיד להמשך עד אחרית הימים, דור אחר דור, תקופה אחר תקופה, לבלי קץ ולבלי תכלה.

הדורות מתחלפים, עם הולך ועם בא, ממלכות מתערערות וממלכות חדשות צצות תחתיהן, הכול פושט צורה ולובש צורה ורק חזיון־האימים הזה נצחי הוא ואין לו בטלה עולמית...

”בום־בום־בום! מות ליהודים!” – מתגלגל ובא אל אזניו. קול הזוועה ממרחקי הדורות. ממעמקי העיתים והתקופות, ומחנק הושם לגרונו. דמעות פרצו מעיניו שלא לדעתו והוא בכה...

אותה שעה נתגלו לפני תיאודור הרצל כל מוראיה של הטרגדיה היהודית, המתחוללת זה אלפי שנים על בימת העולם בין השמים והארץ. אותה שעה נפתח לבו לרווחה ונכנס בו כל מלוא ”הצער היהודי”. אותו הצער העמוק מתהומות ים, הרחב ממרחבי שמים ואשר אין מלים בלשון האדם להביע את כל כבדו ומרי ייאושו.

וכיון שנכנס בקרבו הצער היהודי עתיק־הימים, הרווה עינויים ודמעות ודמים של דורי דורות, נצרפה נפשו כמו בלהבות אש, כזהב הנצרף בכור. שכבות של סיגים ופסולת, של הבלי העולם הזה ותעתועי הדוד, שנערמו בקרבו על ידי חינוכו הנוכרי. ועל ידי הסביבה והתרבות הנכרית, נמסו כדונג והוא חש עצמו פתאום מזוכך וממורק.

הוא היה בעיניו כאדם שתעה ימים רבים במרחקים וסופו שחזר אל ביתו ואל מולדתו. מעיינות סתומים, שלא שיער את הימצאותם, נבעו בקרבו והוא חש והרגיש מה שלא היה חש ומרגיש כל ימיו, והוא צפה וראה מה שלא היה צופה ורואה עד אותה שעה. דמו זעק בקרבו וקרא תגר על דרך החיים, שהיה מהלך בה עד עכשיו.

עמו שלו, עצמו ובשרו, דם מדמו, שילד אותו וחנן אותו את מתנת־הכישרונות שהתייחדו לו, שכל מה שיש בו מן הטוב והמעולה משלו הוא, עמו המשוקע ומובלע שלא בידיעתו בכל חווייתו ובכל טיפה מטיפות דמו על כל שלשלת דורותיו מימי קדם ועד עתה, עמו זה היה משווע אליו מכל תפוצות פזוריו על עינויו האיומים והארוכים לכלי קץ, עינווי נודד־עולם, שאין מנוח לכף רגלו, שאין לו מקום מיוחד לעצמו על פני כל כדור הארץ – והוא, הוא אטם את אזניו משמוע את שוועת־האימים הזאת! הוא התנכר לעמו, עבד לאלילי נכר והיה משמש כלי שרת לתרבות

מפונקה, שהבשילה יתר על המידה, משעשע את לב השבעים, רודפי גירוי ותענוגות, במחזות של מה־בכך, באבעבועות של בורית מתנוצצות, וחי את חייו ללא דעת וללא הכרה כאלפי יהודים אטומי־לב וקהירגש, שנתערבו בגויים!

והצער היהודי תוסס ומחלחל בקרבו באדם ומצלף את כל עורק ואת כל גיד שבקרבו כמו באלפי שבטים קלויים באש, ואף על פי כן היה מהנה אותו גם הנאה חריפה ומשכרת. עד עכשיו היה עקור ותלוש משרשו, מרחף בעולמות שאינם שלו, מהמה ומונה כאילו יש לו אחיזה בקרקע ובחיים של ממש, בה בשעת שלא היה אלא צף על פני השטח ובאין מעמד מתחתיו, עכשיו בא הצעד היהודי ותקף אותו בכוח איתנים והחזיר אותו לשרש ומקורו וטוב היה לו בכך ויפה היה לנפשו בכך. יהודי הוא ככל מאות אלפי היהודים מושכי עול "הגלות", יהודי הוא ככל יהודי סובל ומעונה, הנושא ירושת אבות בדמו ומולדת קרומה בלבבו ואמונה רוממה בנפשו...
יהודי!

מה אדיר ונשגב וקדוש הוא השם המנואץ הזה! יהודי – אציל יחש קדמוני מעונה על קידוש אלוהים, חלוץ האמונה באל אחד, גיבור אדיר ומוצק כסלע, שכל הסערות והנחשולים של ההיסטוריה העולמית לא עצרו כוח לעקרו ולהכחידו מעל פגני האדמה! יהודי – שם כבוד, שם תפארה, גדול ונערץ מכל שמות התפארה של מלכים וקיסרים שבעולם! – יהודי! – תקפו אליו געגועים עזים על יהודי פשוט ותמים, המקיים את ירושת הדורות ואת יהדותו מתוך העוני ומתוך הלחץ ומתוך הבוז והשנאה של מנאציו וצורריו ואינו זז מלהחזיק בכל כוחו במעוז גזעו ואמונתו בכל טהרתם.

ומתאווה היה באותה שעה לחבוק את ידו של יהודי כזה באהבה ולהשתחוות לפניו ביראת הכבוד ולקרוא אליו: "סלח לי, אחי לגזע, אחי למוצא ולמורשה מקרבת נפש, ששכחתיך עד עתה ועזבתך לנפשך ולסבלך והסחתי את דעתי ממך, סלח לי!"...

וחוטים נטוו באותה שעה מנפשו ונמשכו אל מרחקי העיתים והתורות, אל מעבר לאלפי שנים, ועיניו חזו עם מתערה בארצו וחי חיי אומה יפים ומזהירים ויש לו תרבות מקורית משל עצמו, שאין משלה בין התרבויות של עמי הקדם, וחוזים ונביאים ומשוררים, שאין דוגמתם לרוממות. ואנשי מחשבה ובית־מקדש ושלטון מדיני. ישראל! עם יחיד ומיוחד בעולם ששמו

מתנוסס לתפארה בהיסטוריה האנושית ושכל זמן שתהא קיימת תרבות בעולם, ישאבו בני אדם ממקורות היצירה והמחשבה של העם הנפלא הזה, ושכל זמן שיהיה אדם בעולם, השואף אל הנשגב והרוממות, אל הנאצל ואל המוסר המוחלט והשלם, ירווה את צמאו בדברי מוריו ונביאיו ומשורריו של העם הזה, ישראל! – ואיככה יכול היה להשכיח מלבו, שהוא בן לעם הזה? ואיככה יכול היה להעלות על דעתו את המחשבה הרעה והנלוזה, שבני העם הזה יתכחשו למכורתם וינתקו את הקשר שבינם ובין מוצאם הקדמוני המפואר ויבליעו עצמם כחשובים ובני-בלי-שם בתוך בליל-התערובת של אומות העולם ושם ישראל ימחה מתחת השמים? איככה? – –

ישראל! מה גדול הכבוד לאדם להיות נמנה על בניו! ישראל – מה רב הזוהר וההוד, שהעם הקדמון משרה על מי שזכה להיות אחד מצאצאיו! ישראל – –

ככה זעזע קול הלמות התוף את נפשו של תיאודור הרצל והוציא אותו בחזקת-היד מן העולם, שהיה שקוע בו עד עכשיו, והחזיר אותו אל עמו ואל מולדתו...

כ' בתמוז

הארץ, 19 ביולי 1938, עמ' 2

110

אלפי ילדי ישראל יצאו אמש לחוצות ערינו ומושבותינו, להפיץ את הסרט הכחול – לזכר המנהיג הגדול.

יום זה היה לנו מכבר לחשבון־נפש הציוני, יום סיכומים ובירור סיכויים, סמל הכוח ההתמדה והיציבות הציונית. ואם על אף הפרוענויות שהציפה את הארץ, על אף הזעזועים הקשים, נקרא אמש הישוב לכבד את זכר המנהיג בנטיעות רבות באדמת המולדת, אם הנוער הרך שלנו, הוא שיצא אל החוצות בשליחות זו – כלום יכול להיות סמל יפה מזה לכוח־חיוניותה של תנועתנו?

כי זו הפעם השלישית, שהישוב מקדם את פני כ' תמוז באווירה של מהומות ובלבולים חמורים. ואם יש לפעמים, שפה ושם נשמע קול של עייפות; אם יש שעצביהם של החלשים שבנו אינם עומדים במבחן; אם אפלת היום עלולה לפעמים להסתיר מעינינו את תקווה המחר – הרי זכרו של בנימין זאב הרצל מעודדנו בדרכנו הקשה ביותר, מעוררנו למאמצים חדשים, לשמירה על רעיונות התנועה שהוא ידע לגבשה, על הדגל שהוא מסר בידינו.

ממרחקים בא אלינו קולו:

"...האמן אאמין, כי יקום דור יהודים חדש ונפלא בארץ. המכבים יקומו

לתחייה".

אילו היה אתנו היום, היה רואה אכן נתקיימו תקוותו ואמונתו.

ל.

כ' בתמוז

הצפה, 19 ביולי 1938, עמ' 2

111

בעצם הימים האלה, ימי מלחמה בחזית המולדת, ימי עמידה על נפש האומה אנו מזכירים בצקון־לחש את נשמתו של חוזה חזון תחיית האומה במולדת, בנימין־זאב הרצל.

וביום־זיכרון זה, לאורו של נר־נשמה צנוע ומצניע, אנו מתייחדים עם נשמתו הגדולה והעשירה, רבת המעוף והקסם של יוצר הציונות. יוצר הציונות. אף זו אינה אלא שיגרה. לאמיתו של דבר לא הרצל יצר את הציונות; מעולם לא פסקה ציונות מישראל. מעולם לא הסיח עם ישראל דעתו מן הגאולה, משיבת ציון. בפסיעתו הראשונה ביציאתו לדרך־גולים כרוכה הייתה פסיעתו הראשונה בדרך־גאולים; "ביום שחרב בית־המקדש נולד משיח" – מספרת האגדה. אין בין חורבן לגאולה אפילו כמלוא נימה; כוחו של הרצל לא היה אלא בזה, שנתן ביטוי למה שהיה; טמון במעמקי־האומה, על קרקע נשמתה. הוא ליבה את הגחלת המהבהבת ועשה אותה לשלהבת בוערת ויוקדת. וביטוי זה נתן לא בדברים, לכך קדמו לו הס, פינסקר וכיוצא בהם, אלא במעשים. אילו יצא הרצל ידי חובתו בכתיבת "מדינת היהודים", לא היה רישומו ניכר בדברי־ימינו יותר מפינסקר, שכתב את ה"אוטואמנציפציה" שלו. גדולתו של הרצל הוא בזה, שלא הסתפק בכתיבה ובהטפה לרעיון הציונות, לרעיון שיבת ישראל לארצו ומולדתו, אלא יצר את הכלים־להחזיק ברכה זו. הוא יצר את הקונגרס, את הפרלמנט הישראלי. הוא יצר את ההסתדרות הציונית, את הגוף הציבורי של כנסת־ישראל. ויצירותיו הלל שעמדו לו להקנות לו עולמו, להרימו מעל כל חזוי חזון עמם בדורות האחרונים וליתן לו שם עולם בדברי־ימינו. לא הרצל יצר את הציונות, אלא הציונות יצרה את הרצל.

וביום־זיכרון זה, בשעת־"זכור" זו, כשאנו מתייחדים עם נשמתו של

הרצל, עלינו ללמוד ממעשיו ולהדבק בדרכיו. לא להיגרר אחרי דיבורים וסיסמאות, אלא להחזיק במעשים. לא ליפול כרוח בשעה קשה, אלא להתאמץ ולהגביר חיילים, ולשמור מכל משמר מה שהנחיל לנו, את ההסתדרות הציונית, את המשמעת הלאומית. גדולה היא השעה וקשה היא השעה שאנו חיים בה. שעת־מבחן היא. שעת־הכרעה היא. נזכור בשעה זו את מורנו ומאורנו בעבודת התחייה; נזכור את צוואתו, שצווה לנו. בחייו ובמותו. הוא צווה לנו את החיים בבית־חיינו.

י. רובין

לאור ירושתו המבוזבת של הרצל

המשקיף, 7 ביולי 1939, עמ' 2

113

במלחמה פוליטית וכמו כן בהערכת הישגים או תבוסות פוליטיות אין נוהגים להתעמק ביסודי-היסודות של התופעות הללו, בסיבותיהן ונימוקיהן. אין נוהגים לעשות כך – ואסור לעשות כך. כי העולם הפוליטי זהו עולם של ממש, של משחק-כוחות ואין שואלים בו למה מה ומדוע – מכרעת העובדה, מכריעות התוצאות. אבל יש רגעים, שמותר וצריך ולנסות לחדור – לכל הפחות במקצת – לעצם הבעיות הפוליטיות ולחפש תשובה והצדקה לשאלה המנקרת במוחו של כל אדם ציבורי ומדינאי: למה קרה מה שקרה, מדוע היו התוצאות כאלו דווקא ולא אחרות?

ודין-חשבון מעין זה נדרש עכשיו לאור התבוסה האיומה, שנחלה הציונות הרשמית, זו המתאמצת לכסות על כל מפלותיה בעובדה, שהנה היא ורק היא היורשת של היצור ההרצלאי – של ההסתדרות הציונית והקונגרס הציוני. והיום דווקא, ביום השנה למותו של יוצר הציונות המדינית, צריך להעמיד את ההנחות הללו מול תורתו האגדתית של הרצל, צריך לנסות למצוא אותם הגורמים, שהפכו את יצירתו הגדולה של הרצל מגשימה את תורתו וירושתו למחסלת ולמבזבת אותן.

שרשי הרע, שעליהם נשענה אחרי מותו של הרצל כל המדיניות הציונית, קשורים בהערכתה העיקרית של תורת-הרצל, ביחסה של האומה לאמת הציונית של הרצל.

האמת הציונית של הרצל לא הייתה מופשטת כל כך, כפי שחשבו רוב הציונים בני-דורו. התיאוריה הציונית שלו הייתה בנויה לפי כל עיקרונות הפילוסופיה הקלאסית – ההגליאנית עם כל חלקי בניינה החברותי. מוחו החרף של הרצל, מוחו של הסופר, המדינאי והסוציולוג גם יחד הבין מן הרגע הראשון, שבנוגע לפתרון הבעיה היהודית דווקא, בעיית הנצח, צריך להישען על עקרונות נצחיים, צריך להישען על יסודות חזקים מחיי

הרגע הנוכחי, מתופעות חולפות וזמניות. ומובן, שאדם המחונך על התורה המדעית החילונית, חיפש את היסודות הללו בתורות חילוניות, ביחוד בתורות המשתדלות לפתור את הבעיות הסוציאליות והלאומיות. בשטח זה מוכרח היה הרצל להיתקל בתורת הגל על שלוש הדרגות בהתפתחות כל בעיה: התיזה, האנטיזה והסינתזה וכשנתקל בתורה זו קיבל אותה הרצל.

הניתוח הדיאלקטי הזה של בעיית-היהודים מצא את ביטוי המלא ב"מדינת היהודים" של הרצל. בחלקיו המיוחדים – המפורשים של ספר זה יכולים אנו למצוא בפירוש את החלוקה הזאת: התיזה – ניתוח הבעיה היהודית, מה הן שרשיה וסיבותיה; האנטיזה – הצורך, ההכרח לחסל את המצב הזה, את סיבותיו; והסינתזה – מה צריך לבוא במקום המצב שחוסל, מה צריך להבנות על החורבות שנתהוו אחר עבודת-החיסול.

זו הייתה התורה, שהגיש הרצל לעם. עמוקה ורב-צדדית, מהפכנית בהנחותיה ומסקנותיה, הייתה יותר מדי חילונית ופוליטית, כדי שתוכל לחדור למוחותיהם של הציונים, שעדיין לא התנערו מאבק-הגלות. ואין זה פלא כלל וכלל, שכמעט כל המחנה הציוני, כל העם כולו ראו מכל תורתו של הרצל רק את הסינתזה: את תשובתו על השאלה, מה צריך לקום אחר עבודת-החיסול, את דרישתו להקמת מדינה עברית.

מעניין לעבור על הספרות הציונית מיום הופעת "המדינה העברית" של הרצל, על נאומי-התעמולה, על התעמולה בייחוד – על ההכרזות וההצהרות של אישים ומוסדות ציוניים ולבחון, באיזו מידה הובנה תורתו של הרצל. ומפליא הדבר: חקירה זו תוכיח לנו ללא כל ספק, שכל עבודת-ההסברה והתעמולה הציונית התכוונו לדבר אחד: להחדרתו ולהרחבתו של רעיון המדינה העברית, החופש העברי.

על כל שעל וצעד הודגש אך ורק הצד החיובי שבציונות; על השלב ההכרחי, המוליך לדרגה האחרונה בהגשמת המדיניות הציונית, למדינה עברית – על תוכנית חיסול הגלות – היו פוסחים כולם כמעט בלא יוצא מן הכלל. את התלהבות ההמונים גייסו התעמלנים הציוניים רק ע"י תיאור החלום הנשגב של חיי חופש ודרור בארץ המולדת. מובן שצורה כזו של תעמולה ושל הסברה ציונית הקלה בהרבה על העבודה הציונית. כי בלראות בתהליך סוציאלי-מהפכני – כתהליך של הגשמת הציונות – אך ורק את הצדדים החיוביים, זה היה דבר נעים ומושך. ביחוד אם את התורה הזאת

אפשר היה להשעין על המסורת המשיחית, מסורת של גאולה פתאומית, העברה פתאומית ומופתית לארץ האבות.

אף אחד חוץ מהרצל לא התייחס ברצינות לחלק החשוב ביותר של האנימאמין הציוני שלו, לחלק זה, שבו מדובר בפרוטרוט על כל התהליך של חיסול הגלות. בשתיקה, אם לא בלעג, היו עוברים המנהיגים הציוניים על הסעיפים הללו, שבהם תוכנה התוכנית להעברת ההון היהודי על ידי הבנקים, לארגון קבוצות של עולים, לארגון הטרנספורט, וכו'. אף פעם לא סיפרו לעם, לא תיארו לו, שאם הגאולה צריכה להיחפך למציאות, הרי צריך לקדום לה תהליך של סבל, הקשור בהגירה המונית, תהליך של אי־נוחיות והפסדים, שאין למנעם בזמן עזיבת מקום, שישבו בו מאות של שנים.

115

אם נחדור לתוך תוכם של הדברים, הרי נצטרך להודות, שלא קמו ציונים אחר הרצל. אולי היו אלה בעלי־חזון של דרור לאומי, שנדבקו במקצת בממשיות, אבל אף פעם לא היו אלה מדינאים המכירים והמבינים את הקשר שבין כל שלב ושלב של תהליך סוציאלי מסוים, של תהליך, שאין בו אפשרות להשיג את השלב הבא בלא שיוגשם השלב הקודם. הם לא הבינו, שקודם שניגשים להקמת מדינה, בעלת רוב יהודי, צריך לחסל את הישוב היהודי בשאר הארצות.

מובן שלשם הגשמת השלב של הקמת המדינה, דרושה הייתה לא רק הכרת החוקים של החיים הציבוריים. צריך להביא כאן בחשבון גם את המנטאליות של האדם הפשוט, שהיה נבהל בו ברגע שהיה נודע לו, שכדי ולהיות ציוני, יצטרך לעזוב את מקום מגוריו, לוותר על עמדתו הכלכלית המושרשת, על פרנסתו המובטחת, ולעבור לארץ חדשה, שעתידו בה נתון בסימן של שאלה. חברו כאן גם האינסטינקטים המופשטים של האדם השואף לנוחיות וגם אי־ההבנה של המנהיגים והניחו את היסוד וליצור מדיני, שרק בשמו היה ציוני. כי צריך להודות: הציונות האמיתית מתה באותו יום, שבו הוצאה משאיפותיה תכנית החיסול המוחלט של הגלות. היא מתה ביום מותו של הרצל.

ומאז נחתם גורלה של הציונות הרשמית. מן הוויתור על תכנית החיסול נבעו כלי הניגודים הפנימיים בתורה ובהלכה הציונית: קודם כל, היחס החיובי לגלות, שהיה בו ממילא משום יחס שלילי לתוכנית החיסול בהיקפה ההיסטורי, ההרצלאי. מי שראה בגולה היהודית

תופעת-קבע בחיי עמנו, לא יכול היה לתמוך ולהאמין בציונות גדולה, שמתפקדה קודם כל לחסל את הפיזור, את הגלות. ומכאן נבעו כבר כל התופעות בציונות, שהוליכו אותה ממפלה למפלה.

ימי העלייה, ימי השגת ה"צ'רטר" ההרצלאי – הצהרת בלפור והמנדט – היו ימי מבחן לציונות. מבחן – שנכשלו בו. כי מן הרגע הראשון הועמדה כל בעית ה"צ'רטר", הזכויות הבינלאומיות לבניין מדינתנו, על בסיס זעיר ומוגבל, בסיס שביסודו הונח יחס של שלילה לצו חיסול-הגלות. אילו היו מנהיגי הציונות בימים ההם מבינים את ערכו של חלק זה בתורתו של הרצל, לא היו עוברים בשתיקה על תכנית נורדוי, תכנית להעברת שש מאות אלף יהודים לארץ ישראל, תכנית, שהגשמתה הייתה פותרת את כל הבעיה הארצישראלית על ידי יצירת רוב יהודי. ואולם לשם קבלת תכנית זו דרושה הייתה ההכנה הפוליטית והנפשית לרעיון החיסול הגמור של הגלות. והכנה זו נעדרה.

כל אסונות הציונות שרשם בחוסר הבנה והכנה זו. אם לא חיסול הגלות הרי אין צורך בעלייה המונית, ואם אין צורך בעלייה המונית, אין גם ההבנה בשביל מלחמה פוליטית עקשנית ליצירת התנאים הפוליטיים בשביל עליה כזו – ואם אין הבנה גם לצורך העלייה ההמונית וגם למלחמה להשגת תנאים נדחים לעליה כזו, הרי כבר מיוסדות ומובנות כל התוכניות של ציונות חלקית, קטנה, ציונות של חלוקה, דו-לאומית ופאריטי.

חוסר-ההבנה בשביל תכנית לחיסול-הגלות קבע גם את יחסי אומות-העולם אלינו. חזון החופש העברי, הקיבוץ לדוגמה, לא עניינו את מדינאי-אירופה. היה כאן, אפשר, מקום להתעניינותם של בעלי רחמים, של הוגי דעות, ואולם לא היה זה יכול לעניין מדינאים, המחפשים פתרונות לבעיות-היום. אילו היינו מציגים ברצינות לפני האנשים הללו את תכנית חיסול-הגלות של הרצל, תוכנית לפתרון של בעיה כאובה כל-כך כבעיה היהודית – אילו היינו נלחמים לתוכנית זו היינו יכולים לרכוש תומכים ואוהדים, שהיו עוזרים לנו בהגשמת רעיוננו. ולא רעיון המדינה העברית הוא שפתח לפני הרצל את דלתות שליטי העולם – אלא תכנית חיסול הגלות העברית דווקא היא שעניינה את המדינאים והשליטים.

היסוד המדיני, הממשי, יסוד הפתרון של בעיה זו היה כלול בהצהרת בלפור ובמנדט. אבל בפירוש הראשון, שנתנו למסמכים הללו המוסדות הציוניים נשלל מהם יסוד זה. ידוע, שהדעה השולטת בציונות הרשמית על

המסמכים הללו היא הדעה, שאלו היו מתנות, הוכחות של אדיבותה של האומה האנגלית, ולא אינטרס פוליטי טהור.

ההיסטוריה הציונית מיום מותו של הרצל הייתה היסטוריה של הרחקה הדרגתית של הציונות המדינית מאותו הבסיס הבריאי והטבעי, שהיה צריך לשמש, לפי הרצל, המניע של הגאולה: מן הבסיס של השאיבה לחיסולה הגמור של הגלות. מה שקרה בפוליטיקה הציונית אינו אלא תוצאה מעובדה זו.

ומובן, שמפנה באפשרויות ההגשמה הציונית, יכול לבוא אך ורק אם יבוא מפנה ביחס לחלק זה של מדיניות הרצל ששמו: חיסול-הגלות. שלושים וחמש שנים בגד העם בתורתו של הרצל. בגידה זו חדרה עמוק כל כך למוחותיו, שביום בו יצא מְחַדֵּשׁ הציונות ההרצלאית ז'בוטינסקי בדרישה לשוב לאחד מעקרונות הציונות, לשאיפה לחיסול הגלות; ביום בו הוכרז על תכנית האבקואציה, קמו המתנגדים החריפים ביותר במחנה הציוני דווקא. נלחמו בתוכנית זו כל אלה שלא הבינו את תורתו של הרצל, כל אלה שנשמותיהם נשאר גלותיות – כל אלה שהסכימו מראש, שרוב העם היהודי יישאר בגלותו.

ואולם המציאות ההיסטורית והפוליטית, חוקי החיים החברתיים, חוקים מתכניות נפסדות ותיאוריות נפסדות. והחיים הללו מזכירים מדי יום ביומו ביתר חוזק וביתר תוקף את האמת ההרצלאית, שאין פתרון לבעיה היהודית, אין ציונות בלא חיסול-הגלות. וחיסול הגלות זוהי אבקואציה, הגירה המונית. לשם הגשמת הצו ההיסטורי של חיסול-הגלות צריך להתחיל עכשיו במלחמה חדשה, מלחמה, שתוצאותיה היו מקדימות לבוא, אילו ירושתו הגדולה של הרצל, ביחד עם ה"צ'רטר", עם היסודות הבינלאומיים לעבודתנו, שהספר הלבן מחסלם – לא היו מבוזזים ע"י בני-אדם, שאף פעם לא הבינו את תורת המנהיג, שאף פעם לא העזו להסיק את המסקנה הטבעית מן "האני מאמין" הציוני: חיסול הגלות היא הדרך היחידה, המוליכה להקמת המדינה העברית.

פרץ ברנשטיין

לזיכרונו של הרצל

הבקר, 26 ביולי 1940, עמ' 2

118

א.

כשהביאו לקבורה, לפני ימים מספר, את הד"ר מכס בודנהיימר ז"ל, העלו המספידים את התפקיד החשוב שמילא המנוח בימי נעוריה של ההסתדרות הציונית, כעוזרו הנאמן של הרצל, והוזכרה גם כן הקירבה הרעיונית בתפיסת הבעיות הציוניות העיקריות שבין הרצל ובודנהיימר. גם ד"ר בודנהיימר היה כמו הרצל. ציוני פוליטי, ובאחד ממאמרי ההספד ראיתי ציטטות מכתבי הד"ר בודנהיימר המוכיחות, שגם הוא התנגד התנגדות קיצונית לכל עבודה התיישבותית בארץ, לפני שההסתדרות הציונית תבטיח בסיס פוליטי מספיק לעבודה זו. אולי באה הרגשה זו לא רק לשם הגדרת ההשקפות הציוניות של המנוח, אלא גם כן כדי להסביר, מדוע אחד מהמנהיגים הראשונים של התנועה, שרעננותו הרוחנית לא עזבה אותו עד ימיו האחרונים, היה נידון לעמוד מן הצד בכל התקופה שלאחר המלחמה הקודמת. ואנו כאילו מתבקשים להבין שלתפיסה המיוחדת של הציונות שציינה את הרצל ואת הד"ר בודנהיימר, דהיינו הציונות הפוליטית, לא היה מקום בתנועתנו בתקופה שלאחריי המלחמה, וגם לא לאנשים, שהוסיפו לצדד בהשקפות אלו, שהמציאות – לדעת מתנגדי הציונות הפוליטית – כביכול, לא הצדיקה אותן. לי נדמה, שאין דרך טובה יותר לכבד את זכרונו של הרצל מאשר במאמץ לפזר את הערפל המלאכותי שנוצר מסביב לסיסמת הציונות הפוליטית, כדי לפטור את הציונות ההרצלאית כשלב בלבד בהתפתחות הציונית, וכשלב, שהתנועה (לאשרה, כמו שאנו מתבקשים להבין) התגברה עליו. ולא רק את זיכרון הרצל נכבד ע"י כך: דווקא בימים הקשים והטרופים האלה, שאף ציונים טובים עומדים מבולבלים וישנה סכנה שישכחו את יסודות הכרתנו הלאומית, שאינם תלויים בתמורות בקונוונקטורה הפוליטית, יש מן הצורך,

להעמיד את הדברים על אמיתותם ולהגדיר הגדרה נכונה את תפקידה של הסיסמה של הציונות הפוליטית במסגרת עקרונות הציונות, כפי שהרצל קבע אותם.

ב.

לעג ההיסטוריה, שפגע בנו פגיעה קשה, אמנם גם לכך, שהנהגת הציונות עברה לידי מתנגדי הציונות הפוליטית דווקא ברגע, שהציונות השיגה את הבסיס הפוליטי, שבלעדיו לא רצו להתחיל בעבודה התיישבותית הציונים הפוליטיים. הרצל וחבריו לדעה התנגדו לכל "עבודה מעשית" לפני קבלת ה"צ'רט" מיוחד התוצאות הרעות, שהיו עלולות לבוא לכל "אינפילטרציה". עליה והתיישבות יהודית, כך טענו, גרמו תמיד בתולדות הגלות במוקדם ובמאוחר להפסקת העלייה ואחר כך אף לגירושים. ואי-אפשר היה להניח שהציונות תצליח, אם לא יעלה בידי הציונים, למנוע את התהליך הפוליטי ע"י רכישת זכויות פוליטיות, שתבטחנה את התיישבות הציונית מפני הגורל המסורתי. וגם הציונים ה"מעשיים" בעצם לא חלקו על נכונות ההשקפה הזו, אך הם קיוו, שהתחלה של אינפילטרציה תסייע לקבלת הבסיס הפוליטי, עוד לפני שהגורמים המגבילים את התפתחות הישוב החדש יופעלו. עם כל זה אין להכחיש, שהציונים ה"מעשיים" לא החשיבו באותה המידה את התנאים הפוליטיים, ובכלל נטו להזניח את הגורם הפוליטי בעבודה כלכלית המכוונת לקראת התיישבות לאומית. אבל ההבדל בין שני הכיוונים היה לפי מהותו הבדל תכסיסי, שלא היה צריך לפגוע. ובוודאי לא היה פוגע, בשום עקרון ציוני. אם לא היה מסתתרים מאחורי הניגוד שבין הסיסמאות ניגודים פנימיים לגמרי שונים.

על כל פנים לא היה מקום להמשך הוויכוח והריב בין ציונים פוליטיים לציונים מעשיים לאחר רכישת הבסיס הפוליטי, שלא היה שונה בעיקרו מהבסיס, שהרצל היה מוכן להסתפק בו. וחשוב מזה: לא היה מקום לתאר את הציונות הפוליטית כשלב ציוני שזמנו עבר, וכתורה ציונית, הממצה את הציונות ההרצלאית ושזמנה עבר גם כן.

ג.

הרצל הבין ככל אחד במחנה הציוני, שאי אפשר להגשים את הציונות בלי אותו התהליך הכלכלי הממושך, שקוראים לו התיישבות. אמנם: במחשבותיו

התרכזו יותר – והרבה יותר מאחרים – בתהליך החיסול הכלכלי בארצות הגולה ולמעשה נשאר היחידי שעיבד תוכניות מפורטות לחיסול הדרגתי של ההון היהודי בגולה לשם העברתו לארץ. יתכן, שהוא ראה את הצד השני של הפעולה הכלכלית, את בניין הארץ, באופן פשטני מדי. אין זה מקרה, שהוא לא עיבד תוכניות בניין, אלא נתן, בצורת רומן, תמונה של בנין שכבר מושלם במידה ידועה. "אלטנוילנד" הוא רומן אוטופי טיפוסי. היא נותן תמונה של עולם חדש, פרי געגועים ידועים, מבלי להגיד, כיצד עולם זה התהווה, והרי זהו העיקר, אם רוצים להתוות דרכים לתהליך של התיישבות ובנין. ידוע לי, שמטרת הרומן נבעה מהרצון לספק צרכי תעמולה. הרצל רצה להראות ליהודים המתבוללים, שהוא מעניק להם את הישגי הליברליות, דבר שהיה בבחינת חלום מחובב על היהדות באירופה בשלמותם המקסימלית, שבאירופה עצמה ודאי תישאר חלום. וע"י כך קיווה להתגבר על התנגדותם של חוגים אלה לציונות. עם זה אפשר להניח, שהרצל מטבעו ראה יותר במחשבתו את הבניין המושלם מאשר את תהליך הבניין. אבל גם הוא הבין, שכל העולם החדש הזה לא יקום ויהיה בין לילה, ולא בזה היה נבדל מהציונים "המעשיים", אלא בהכרח הנכונה מאד, שאין להגשים את הבניין בהיקף הדרוש ובטמפו הדרוש בלי תנאים

תל אביב

פוליטיים מתאימים, הממלאים את החסרונות ההכרחיים של כל עבודה כלכלית שיסודה, במובן הפוליטי-המשפטי – יסוד פרטי. (וכדי למנוע בעד כל אי-הבנה, תודגש העובדה, שגם התיישבות קולקטיבית היא עבודה כלכלית פרטית. אם אין היא נעשית על יסוד זכויות פוליטיות החלות על כל ההתיישבות).

הוויכוח והניגוד בין ציונות פוליטית לציונות מעשית היה משולל יסוד מאותו רגע, שהתחילה תקופת הבניין אחרי קבלת תנאים פוליטיים פחות או יותר מספיקים. ולא הציונות הפוליטית של הרצל וחבריו התבדתה ע"י התחלת תקופת הבניין. התבדו אלה, שקבלו את התנאים הפוליטיים מבלי להבין את ערכם המכריע ומבלי לשמור עליהם די הצורך. מתוך ההשקפה המוטעית, שגם עבודה כלכלית בלבד תספיק להגשמת המטרה הפוליטית. אך לא בהדגשת הצורך בתנאים פוליטיים מתאימים להתיישבות לאומית מתמצית הציונות ההרצלאית. ואף עוזרו של הרצל כד"ר בודנהיימר לא מצא את מקומו בציונות שלאחר המלחמה הקודמת, יש לזה סיבות נוספות, שאינן בניגוד בין ציונות פוליטית לציונות מעשית בלבד.

ד.

בזמנים של התרגשות פוליטית מתחדדת שאלת היהודים. הצורך במציאת מוצא לרגשי שנאה מוגברים, המציין כל משבר פוליטי, מוצא תמיד אובייקט נוח – נוח מכמה בחינות – ביהודים. הרצל עמד באותה צרפת. שעכשיו שוב פעם משתדלת לחסל את מורשת המהפכה הצרפתית, על אחד הניסיונות הקודמים, שלא הצליח להגשים את החיסול הזה. הניסיון הזה עמד כולו בסימן השנאה המוגברת ליהודים. המהפכה הליברלית ביקשה לחסל את שאלת היהודים ע"י חיסולם דרך התבוללות והתמזגות. המהפכה האנטי-ליברלית מבקשת לחסל את שאלת היהודים ע"י נישולם ממקורות קיומם וע"י גירושם. משפט דרייפוס היה ניסיון מהסוג השני. משפט דרייפוס פקח את עיני הרצל. אבל בזמן משפט דרייפוס לא הגיעו הדברים לידי כך, שהיהודים אמנם ינושלו ויגורשו, ואף זכויותיהם האזרחיות לא נפגעו. והרצל לא תכן את תוכניתו הציונית, כדי להציל יהודים נרדפים. הפחידה אותו השנאה העמוקה ליהודים, שהתגלתה בזמן משפט דרייפוס והוא הבין, שהרקע הרגשי הזה היה מוכרח להביא לידי אסונות במוקדם ובמאוחר. והוא פיתח את הרעיון הציוני כפתרון, שיש לו שני קווים אופייניים: להוציא

את היהודים מארצות הגולה עוד לפני שהשנאה הכבושה ליהודים תהפוך לשנאה גלויה שתביא לידי אסונות; ולהעמיד אותם בארץ משלהם ובמדינה משלהם במצב כזה, ששם תעלמנה התופעות האנטישמיות מאליהן, כי הוא ראה אותן ותיאר אותן כתוצאה מן המגע בין עמי הרוב ומיעוטים יהודיים בלבד. גם הרצל עשה פשרה כלשהיא. הוא אמר להוציא את היהודים לכל הפחות עד כדי כך, שהקיבוצים הנשארים יהיו כה קטנים עד שלא יעוררו שוב תגובות אנטישמיות. אבל את הרוב המכריע של העם היהודי אמר הרצל להוציא מארצות הגולה. התרופה לצרת המיעוטים היהודים הייתה בעיניו העברת האוכלוסים. בשטח זה לא חידשו הנאצים כלום. הרעיון הוא ישן. הוא רעיון הרצלאי.

הארץ, ארץ הריכוז הלאומי הייתה בעיני הרצל אמצעי לגאולת העם ולא העם האמצעי לגאולת הארץ. ואל תחשבו, שאין ההבדל הזה אלא הבדל דיאלקטי משולל ערך מעשי. אלה שבאו אחרי הרצל הזניחו את נקודת המוצא של הרצל שהיא בגאולת העם. הם היו מוכנים להסתפק בהקמת משהו בארץ, מרכז רוחני, עם יהודי בזעיר אנפין, חברה יהודית מתוקנת, נושא להתפארות בשביל יהודי הגולה שיוכיחו לאנטישמיים את כוח היצירה היהודי ועוד דברים טובים מעין אלה.

מצדדי הרעיונות האלה חשבו את עצמם לציונים גם הם ואולי קשה להתווכח אתם. השאיפה לציון היא עתיקת-ימים ואין היא המצאת הרצל. אפשר לאמור, ששאיפה זו עלולה ללבוש הרבה צורות שונות וביניהן צורות הנבדלות הבדל עקרי משאיפת הרצל.

אך אנו נושאים לשווא את שמו של הרצל ביום שאנו מעלים את זכרונו, אם אנו מכנים אותו סתם כ"ציוני פוליטי" ואם אנו משתדלים לעשות את הרושם, כאילו היינו, פרט לוויכוח על ציונות פוליטית ומעשית, במשך עשרים השנים האחרונות, שומרים נאמנים על מורשת הרצל.

בימים האלה יש צורך לא כל כך בהעלאת זכרונו של הרצל, אלא בלימוד קפדני מחדש של מה שהוא השתדל להורות לעם היהודי. כי השיעור נפסק באמצע. יורשיו של הרצל לא המשיכו בו. הם השכיחו אותו. ומה יש להם להציע כיום לעם היהודי בייסוריו?

ד. קמחי

אהבתנו להרצל

הארץ, 11 ביולי 1944, עמ' 3

123

מעצם ילדותי אני אוהב אותו. אנחנו, ילידי גלות גליציה שמימי־ראשית־הציונות שלו, נתחנכנו עליו ועל אגדת־חיינו. ואהבה זו אינה תלויה בעיקרה בציונות זו עצמה ובמדיניות היהודית שלו, אלא באדם, באידיאל שנשתמר לנו כנוף־ילדות רחוק, בתמונה יקרה וגדולה בתוך ציורי־הינקות, שאינם משתכחים לעולם. אודסה ואחד־העם רחוקים היו מאתנו עד־מאוד, ואילו ווינה והרצל קרובים היו. ולא, חלילה, משום קירבת־המקום, ממלכת אוסטריה שבימים ההם, אלא משום קירבת הלב והנפש. גליציה זו שלי לא הייתה רציונליסטית מעקרה, ומן ההשכלה נטלה לה את "אהבת ציון" של מאפו, שכן היא עצמה, גליציה זו, לא הייתה, אלא מעין חטיבת ארץ־ישראל קטנה, פליטה גדולה, שנעקרה פעם, לפני, מאדמת־מטעה ונשתלה בפולין זו, "הקדומה לתורה ולתעודה". וכיום דווקא, בימי היטלה, שחיק־עצמות, אנו עשויים לראות יהדות קטנה זו כגלות קטנה או גדולה, ששימרה בתוכה את כל הערכין הגדולים, מורשת אבות מדור־דורות – ירושלים קטנה שנשתלה בקרקוב ובלבוב, ובכל שאר העיירות, שהאגדה אמרה עליהן, שגיד מיוחד ניקשר מטבורה של ארץ ישראל ומתחבר אתן...

ואת העיירות הללו החייתה מאז האגדה. והנה באה האגדה האחרונה המשיחית ונרקמה ככל האגדות הרחוקות ההן, שסיפרו על גואל, שקם מרחוק מהיכלי מלכים, ויצא לראות בסבלות עמו; התלקח בייסוריו וניעור לגאולה מתוך הקריאה הגדולה, שבאה תמיד מתוך הסנה הבוער באש... ובאש זו המוארה ראינו את דמותו, והנה היא מופלאה כל־כך. ובכל בית ובית מקשטים את הכתלים בדמות זו, המופלאה, שהייתה כמנבאת מתוך עצמה ומוכיחה בלשון ברורה ואומרת: כלום לחינם נשלחה דמות זו לישראל בימי צרה ועוני אלה? כלום אין זה הגואל האמיתי; האמיתי לאחר הגואלים הבלתי־אמיתיים (הללו), שנקראו בתולדותינו בשם משיח־השקר), ששיב

את כבודו לעמו, וישיב אותו לארץ־הבחירה? ואנו האמנו בו והלכנו לאורו. ומשבאה לפני ארבעים שנה, כהיום הזה, הבשורה המחרידה על מותו, נטלני אבא שלי ז"ל בימינו, הרחיקני אל אחת הפינות שברחוב, קרן־של־בית, שלא ידאו בהתרגשותו (ואני נער עברי, ילד ציוני, בן י"ד) ואמר לי: הידעת, בני, היום נפטר הרצל! ובעיניו נקוות הדמעות, והוא מסלסל בפאותיו ומחליק בזקנו על־מנת להעלים את התרגשותו. וראש הציונים שבעיירה, אדם יהודי שעבר מאכילת־חזיר והניח תפילין בכל יום, ישב שבעה ימים על הארץ כעל אבלי־יחיד, ובעתון הקטן, היומי, "טאגעבלאט", שבא אלינו מלבוב, קראנו באותיות גדולות בכל יום ויום במשך שלושים יום "נפלה עטרת ראשנו". ואנו נשבעים לקום ולילך מיד לארץ־ישראל ולהמשיך "בכל האופנים", כפי שנאמר באותה "פרו־גרמני" קטנה של אותה מפלגה קטנה של בחורי ביהמ"ד, שכותב השורות הללו ייסד שם בימים ההם; "לעלות לארץ־ישראל בכל האופנים". ואמנם עלינו ובאנו עד הלום, והלכנו תמיד לאורו, ונלך תמיד לאורו, כי אהבת־ילדות היא, שאינה משתכחת לעולם; כי הוא היה המאור, כי ממנו בא לנו הכול, ולו אנחנו חייבים את־הכול.

ואני אוהב אותו. וכשנתגלגלה לידי הזכות לתרגם את "אלטנוילנד" שלו ואת סיפוריו ופיליטוניו ללשונו, חגגה עלי נפשי כל הימים על שאני זוכה; על שזכיתי לכך להריקו לאוצר זה, שרק בו תשתמר רוח ישראל לנצח. ובמקומות היקרים, שבהם רעדה נפשו של הרצל בשעת כתיבה, זעה גם נפשי לא־אחת, ומשהגעתי לאותן השורות הנפלאות, שבו מספיד ליטוואק את אמו (היינו הוא, הרצל, את אמו זו, היקרה, שנלוותה אליו אל כל הקונגרסים, כידוע), ובשעה שהיא עוד הייתה בחיים, זלגו עיני דמעות עמו יחד, ואני מבקש לי פינת סתר להסתיר התרגשותי, כאבא שלי ז"ל באותו יום־בשורה...

כי אהבנו אותו, אותנו, את האדם, את הנפש הנעלה, האנושית־התהומית־התמימה, שידעה לתת עצמה כולה קודש לרעיון זה, שהוא עצמו הבעירו כלפיד על מנת להישרף בו כליל, עולה לעמו.

וכל־אימת שבאים ימים קשים לישראל, ומתרגשות הגזירות והפורעניות עלינו, ועד לימי חירום־אלה, שלא היו עוד כמותם בגזירת־הדורות, אני עושה כמעשי־אבות, מסתכל בדמותו, ואומר לעצמי ומשנן לי, כשם ששינן לי אבא ז"ל: "לא, לא, הוא לא נשלח לחינם; לא, לא!" ולא רק שלא נשלח לחינם; אלא אפילו לארץ־ישראל קטנה זו של בית לאומי בלבד לא נשלח.

רק לגאולה שלימה הוא נשלח; לגאולה גדולה; לבשורה של "מנהר פרת ועד
נחל מצרים", ויהא זה באחרית הימים, ימינו.
וכל שאינו מאמין כן, מפחית בדמותו ומזלזל בה.
ואנו תמימי נערים עברים ילידי־ביניים של תקופת־התחייה, האמנו
כן, והלכנו לאורו השלם, שבישר אך גדולות־גדולות, כאשר בישרו כן כל
המבשרים הגדולים, שקמו לאנושיות מאז ומתמיד.
ואנו אהבנו אותו ונאהבהו לנצח.

יוחנן באדר

מדינה ושלטון

המשקיף, 27 ביולי 1948, עמ' 2

126

א.

פעם בשנה, ביום כ' בתמוז, רואים העיתונאים העבריים חובה לכתוב על אבי הציונות המודרנית. ודאי, השנה לא קשה למצוא את תוכן המאמר. די לקשר את הקמת מדינת ישראל עם "מדינת היהודים" של הרצל, להוציא מהקשר הזה כמה רעיונות ולהוסיף קצת רגש ומספר מליצות והנה המאמר. אולם אשר לי, התרגלתי לחוג את המועד באופן אחר: בימים אלה חוזר אני על כתבי המורה הגדול, עוד פעם ועוד הפעם, והריני תר אחרי הרעיונות הנידחים אשר עין קוראים עברה עליהם קודם בלי תגובה מיוחדת ושקיבלו פתאום מובן אקטואלי מאד. כי זהו ההבדל בין כתבי סופר, איש מן השוק, ולבין כתבי גאון ונביא: יצירות סופר סתם חיות רק בתקופה שהן התכוונו לה, ואילו בכתבי נביא ימצא לו כל דור ודור מובן חדש ורענן, תשובה לבעיותיו הוא. ואם יש למי שהוא ספיקות בגודל רוחו של תיאודור הרצל – הרי בקראו את ספרי הרצל יראה את סימני גאונותו, כי גם היום ימצא בהם לא רק חומר להבנת עבר הציונות אלא גם מורה-דרך לכל בעיות היום והעתיד שבפנינו.

הפעם חיפשתי לי תשובה לבעיה: מהו אופי ההנהגה המדינית הדרושה לעם בשעה שעומד בפניו התפקיד הכפול החשוב ביותר: לא רק להגן על מדינת ישראל הצעירה אלא גם להרחיב אותה באופן פיזי ומוסרי ל"מדינת היהודים" שתוכל לקבל את כל דורשי ציון, להשלים את האבקואציה, ולשים קץ ל"צרת היהודים" ולאנטישמיות בכלל.

ב.

תריסר שנים לפני שהוצא לאור הספר הריאליסטי והמר של מיכלס "לסוציולוגיה של מהות המפלגות בדמוקרטיה המודרנית", ידע הרצל להסביר

בקצור את אשר מיכלס לא ידע לבאר אלא בספר עבה וקשה להבנה. הרצל הבין היטב את ההבדל בין מדינאי מקצועי לבין הלוחם המתמיד, בין מקריב הקורבנות לשם המטרה המדינית, לבין מטרת הרעיון המדיני כשהוא נתון במיצה, בין נאמני העם השואפים לביטחוננו הנצחי בארצו ובמדינתו לבין השתדלנים המקובלים השואפים להבטחת רמת חייהם הם. לכן שמח הרצל בחלקה של המפלגה אשר לא תביא לחבריה אלא יגון וסבל וקורבנות מתמידים:

127

אין זו צרה שהשואפים והמדינאים המקצועיים מתרחקים מתנועתנו. אין מה לזכות, אין מה להרוויח בהכרזות על האמונות הפוליטיות. אנחנו זקוקים רק לבני-אדם המוכנים להקריב קורבנות.

ואחרי שהוא ניגש לעניין בצורה קלה, פיליטוניסטית כזו, הוא ממשיך ברצינות:

תקופת מבחן דרושה בשביל כל אלה שפעם יוטל עליהם לנהל את עניני הצבור היהודי. ויען כי תקופת מבחן זו תמשך זמן רב, שארכו אינו ידוע מראש, היא תספק לנו בני-אדם בעלי

טקס הכרזת המדינה

אופי חזק עד מאד. כאשר נגיע למטרה נצטרך לפתור בעיות לאין-ספור ולכן יהיו דרושים לנו אישים רבים... ואחרי שכבר נתגבר על הקשיים הגדולים ביותר, ישרצו בינינו "מצילי העם". אולם העם ידוע יידע איפה לחפש את ידידיו האמיתיים: בין אלה אשר בתוך התנועה הציונית לא חשבו על סיפוק האינטרסים האישיים שלהם, ובין אלה אשר סבלו ונלחמו בעד הציונות. בזמנים כשבעד פעולות כאלו רכשו לא כיבודים אלא עלבונות בלבד, כשבעד העבודה לא נהנו מכל יתרונות; אלא היה צריך להקריב קורבנות.

למלים אלו אין לי מה להוסיף. הגת (כך!) רעיון כללי שיש לו יחס לבעיות היום. למי מתאימים הרישומים הנ"ל? מי בימינו אנו עבר מכשולים כאלה, ניצח קשיים כאלה, עמד בניסיונות כאלה, ועומד בפני תפקידים כאלה כניסוחו של תיאודור הרצל לעיל?

ודאי, לו היה הרצל זוכה לראות את מלחמת השחרור, לו היה מביט על הניסיונות הקשים והארוכים של המחתרת העברית בארצנו, לו היה מסתכל ברוח הגבורה, הסבלנות והעקשנות, שזרעה בלבות הנוער – בתקופת־בחינות הארוכה של החיילים האלמונים שלנו, בדרכי המאבק הראוי לשמו – היה בטוח שדווקא משורות אלו יבואו האישים שיבטיחו לעם כולו את עתידו בארצו.

מובן מאליו שדברי הרצל אלו אינם מתכוונים לבעיית מבנה המנגנון במפלגות פוליטיות. גם בזמן הרצל היה ברור שעבודה פוליטית, כעבודה במנגנון הממשלתי, דורשת עבודה מתמדת של בני-אדם רבים ושאי אפשר לסמוך בה על ה"חובבים" בלבד. אך הרצל היה מוכן ומזומן להילחם בלי הפסק נגד כל בני אדם אשר בתפקיד ציבורי אינם רואים אלא תירוץ בכדי להתפרנס.

בעם שהמפלגות הפוליטיות שלו, ובעיקר המפלגות השולטות, אינן אלא קבוצות אינטרסנטים, השומרות על קיומן של ה"מסגרת" וה"צמרת", דרושה כעין מהפכה ציבורית, שתתן את אימון החברה לקבוצות שגדלו בייסורים, ושהם נצרפו מפני הסכנות של הגורמים האגואיסטיים, המחפשים בתפקיד ציבורי אך ורק פרנסת נוחה.

.ג.

הרצל ידע שההיגיון והאמת בעצמם אין להם כוח לביצוע הרעיון הציוני, הם אינם מספיקים לעורר את ההמונים לקורבנות ולמאמץ העליון הדרושים לתנועה הציונית בדרך להגשמת מטרתה. ולכן דרש הרצל ב"מדינת היהודים":

בפנותי אל התבונה והשכל הנני נותן לעצמי דין וחשבון כי השכל בלבד לא יספיק. אסירים וותיקים אינם עוזבים ברצון את בית-כלאם. נראה אם גדל לנו כבר הנוער שאנו זקוקים לו, אותו הנוער אשר ימשוך אחריו את הדור הישן, ישאהו על זרועותיו האמיצות ויהפוך את הנימוקים ההגיוניים לאש ההתלהבות.

129

ודאי, זמן רב חיכה העם לנוער הראוי לתקוות תאודור הרצל אלו. אך בטוחני שהנוער הלוחם המהפכני ייתן לעם גם את ההנהגה הפוליטית אשר הרצל ניסה לשווא לבנות בימיו ואשר יורשיו הבלתי מתאימים אפילו לא ניסו ליצור.

מאיר גרוסמן

חלום שהתגשם

המשקיף, 27 ביולי 1948, עמ' 2

130

מקרה נדיר הוא בקורות האדם, שחלום כפי רוחו של סופר ומדינאי, שנתרקם בניתוק מן המציאות, ללא מגע עם החיים כהווייתם ואף ללא ידיעת רקע חייה של האומה לה נועד – שחלום מעין זה ייהפך לממשות. כך הדבר קם והיה. ספר הוליד מדינה, כרוז הפעים אומה וחולל בה מהפכה! תולדותיה של הציונות, במידה שינקה מתיאודור הרצל, הן הוכחה נוספת, כי ראשיתו של כל מעשה, שתחילתה של כל יצירה, הם המילה, ההגות, עליית הנשמה. רק לאחר מכן באים המעש והביצוע בדרכים של חולין. דווקא משום שהקונטרס "מדינת היהודים", פרי עטו של הרצל, המשול לתרופה חריפה של חזון ותוכנית, היה במידה כזאת בלתי מציאותי, דמיוני, רב תעוזה, ללא קשר לממשות כמעט עד למידה של גיחוך – דווקא בגלל תכונה זו מצא הקונטרס הד כה רחב בין ההמונים היהודיים, מבלי לדבר על אותם חוגים שבליבותיהם כבר נשתרש עמוק רעיון חיבת ציון. החזון של מלכות ישראל הוליד על הכול התלהבות וגאווה לאומית ואפשר על ידי כך לעם לעמוד בתנאי ההשפלה של הגלות. בניגוד שבין האפרוריות של ההווה והזוהר של העתיד טמון סוד ההתהוות של מהפכות לאומיות וסוד הקשר המופלא שבין ההמונים והמנהיגים במהפכות אלו. פשוטי העם המנוהלים בחייהם בכוחם של חושים ושל יצרים, קשה עליהם לרדת לעומקן ולמידתן של בעיות. אין כוחם מגיע כדי יכולת של אנליזה בכלים של הגיון קה, ושל תמיכה עד תום. עם זאת, פשוטי העם יודעים להשיג בתחושתם את היסוד המשובח והמקורי הטמון בדבריו של מנהיג והוגה חזון עם, בדברים שמובנם הוא לפעמים כמוס, שיש והם עטורים פקעת מליצית או לקויים ביובש; וביסוד מקורי ומשובח זה פירושו – בשורת הפדות. ומשעה שפשוטי העם מקבלים את החזון, הם הולכים לאורו בנאמנות, בנאמנות שהיא כמעט עיוורת.

כך אירע, שהיהודי בן העיירה המופקרת בפולין או ברוסיה חש לפתי שהרצל הוא הגואל והפודה, זה שנשלח להגשים את חלום המלכות העברית. זכורני, כיצד נתגלגלו אלי, בשחר ילדותי, בפעם הראשונה, הרעיון הציוני והדמות של הרצל. הן הרעיון והן הדמות של הרצל נראו לי פשוטים, ממשיים ועם זאת ערפיליים קמעה. יהודים יהיו בקרוב בעליה של ארץ; יהודים יוכלו במהרה לנסוע לארץ-ישראל; מלכות ישראל תתנער לחיים כדרך תחיית המתים. אניות תבואנה לחופינו ותסיענה אותנו למכורה העתיקה. מחשבתם של ילדים ושל פשוטי העם היא תמיד מציאותית, כמעט מגוחכת בפשטותה. אחרי כן באו הימים הראשונים, התמימים, של ההגשמה. הופיעו הבולים התכולים של הקרן הקיימת, הבולים הצהובים של הבנק להתיישבות היהודים; הופיעו השקלים בצבע התכול לבן. נשתרש הנוהג של פגישות ממושכות בעתות ערב באיגודים ציוניים ובהסתדרויות נוער; פגישות, שבהן עוצב החינוך התרבותי והרוחני. זמן קצר לאחר מכן נפל סכסוך אוגנדה, שבו הלב היה נוטה לצד המנהיג והמוח לצד החולקים עליו. ככל שגדל הריחוק בין הבמות הציוניות, שעליהן נתחולל המאבק הפנימי והחיצוני, כן גדלו החיבה וההערצה לדמותו של הרצל, איש ווינה הרחוקה; דיוקנה של הדמות נתגדל, עטה פלא.

לא זכיתי לראות את הרצל. אולם זכרני עד עצם היום הזה כיצד התייפחתי מר שעה שהגיעה אלינו הידיעה על פטירתו של המנהיג. החווה נעקר מתוכנו אולם חזונו נותר מושרש עמוק בליבם ובמוחם של בני הדור.

ועתה הפך סוף-סוף החלום לממשות. ייתכן, שההגשמה הקדימה בהרבה מכפי שקיוונו. המדינה העברית שאותה ראה בחלום רוחו העיתונאי הווינאי המבולל למחצה היא ממשות חיה. היא עובדה, עובדה פוליטית; ודווקא לא באוגנדה קמה המדינה אלא בארץ-ישראל.

המדינה חיה, היא לוחמת, נושמת ומתבצרת. ובדרכם של יצורים עוליימים כן המדינה שלנו מעוותת תכופות את פניה בהעוויות המעוררות בנו חרון. אולם מה ערכן ומה משקלן של כל אותן אי-נעימויות של כל אותם פגמים הנופלים בעתות הבניין לעומת הנס של לידה ובריאה, לעומת הנס של ההגשמה?

טלו את "מדינת היהודים" של הרצל, הפכו בספריו ובימוניו ותשתוממו ממידת הנבואה, הטמונה בכל אחת. בכתביו של הרצל ניתן להשתמש ממש כמו בספר מורה-דרך. תמצאו שם את הדיוקן של כל הממשות של מדינת

ישראל; את הצבא, את הדגל, את החזון של צדק סוציאלי, את חיפה בין כעיר ובין כנמל, את ההסתדרות הציונית, את מוסדות ההון העצומים, את החיים בנוסח חדש. כתביו של הרצל אינם בחינת סיסמה. מעולים הם לתבנית, ההולכת עתה ומתגשמת.

לא את הכול ראה הרצל מראש, לא את הכול ניבא מראש. וזה בגלל שחסר היה את ידיעתה של המציאות היהודית כהווייתה. כן משולל היה ידיעה בנכסי הרוח של ישראל וברקע של העבר היהודי. אך ברכה הייתה באי־ידיעה זו. כי אחרת היה מעיין מרצו של הרצל חרב במהרה. חוזה פוליטי אינו אומן ואין זה מתפקידו לחבר תכניות מדיניות מדוקדקות. אין הוא חייב להשיב תשובות לכל הבעיות. עיסוקו בעיקרים: **בניתוח** המצב לאשורו, **בראיית הנולד** הגאונית, בהתוויית המעשים, העתידים לחולל את התמורה. כל זה בא לנו מידינו של הרצל.

*

רצה הגורל שהרצל ייעקר מתוכנו בטרם נעשתה דמותו חולין. דמות זו נשארה אגדה אפילו בעיני דורי שלי, שראה את הרצל מרחוק והלך בעקבותיו מבלי שיוודך ויכוון בצורה מדוקדקת. תכופות קמה בי השאלה: האמנם היה הרצל רחוק מן המציאות ושוגה בחלומות? האמת היא שהכרתו הגאונית־קנאית כי מדינת היהודים היא של ממשות, ושמדינה זו היא בלתי־נמנעת – הכרתו זו נבעה גם כן משיקולים מעשיים מפוכחים, מאחר שהרצל העלה את חלומו לא רק להלכה, אלא בעת ובעונה אחת עשה להגשמתו. כי הרצל לא רק ברקימת חלומו עסק אלא גם בהתקנת מכשירים לביצוען של התוכניות שהיו מפכים מתוכו, כמו מעיין לא אכזב.

הקונגרס, הבנקים, הגישה המדינית לשאלה היהודית, הקרנות, כל אלה הם פירות הרוח היוצרת של הרצל, פירות שהתגלמו לאבנים שהונחו ביסודותיה של מדינת ישראל, שזכינו להיות בין מקימיה. הרצל הפעיל את הכוחות הגנוזים בלאומיות העברית. הוא שעיצב את דמותו של היהודי החדש, הגאה והלוחם. ועל כן, ביום השנה להרצל מלאים לבותינו רגשות הודיה חמים לאיש שהוציא אותנו מן החולין, הרים אותנו מעל לשפל של הקיום הגלותי, נתן שפע תוכן לחיינו.

החלום התגשם. חלומם של האיש ושל דורו.

יצחק גרינבוים

”היום הנחתי את המסד למדינת היהודים”

על המשמר, 21 ביולי 1954, עמ' 2

133

חמישים שנה לאחר פטירתו הוכתר הרצל במדינת-ישראל בכתר חוזה המדינה. אין המבהירים מתכוונים, הלילה, למעט בכך את גודל-ערכו של יוצר הקונגרסים הציוניים, מארגן ההסתדרות הציונית ומכשיריה, מכונן האזרחות היהודית ומציב המטרה הלאומית-ממלכתית למדיניות העם היהודי השואף לגאולה. הכוונה היא לקבוע, שכתר זה לא הושם ער כה על ראשו של שום מנהיג ציוני. מכל-מקום טוענים בפנינו כי המימרה, שהרצל הוא שהקים את מדינת-היהודים-בדרך – מקורה באי-הבנה ונוגדת את עצם המושג מדינה, הקשור בארץ, בהכרת העמים ובמלוא השלטון שבידי אזרחיה.

האגדה המשיחית מספרת: המשיח יתגלה לעמו על-ידי הבעת השם המפורש בכל אותיותיו. הרצל נתגלה על-ידי מחברת קטנה, ששמה היה ”מדינת היהודים”, במחברת זו קבע, שאין פתרון לבעיית היהודים בעולם אלא בהקמת מדינת-היהודים. גם מושג זה נהפך בימי-הגלות הארוכים לשם מפורש, שאין הוגים אותו בפרהסיה, ואף קודמיו של הרצל כמו הס, לילינבלום ופינסקה, מבשרי תנועת השחרור והגאולה היהודית – לא הרהיבו עוז בנפשם לומר באותה פשטות המציינת את דברי הרצל, שלבעיית היהודים אשר אינם רוצים או אינם יכולים להיטמע – כלומד לעם היהודי המרגיש בעקת-הגלות ושואף לגאולה – אין פתרון אלא בהקמת מדינה. בציון הפתרון הזה, בהנפת הדגל הזה, משך הרצל אחריו את המוני העם שוחררי-הגאולה, שלא הלכו אחרי קודמיו ולא שעו לדברי-הבשורה שלהם. לא תוכנה של המחברת, שהרצל כתבה מתוך הרגשה כי כנפיים משקשקות מעל ראשו, לא ניתוח המציאות ואף לא תיאור המדינה

שתוקם – אלא עצם הגיית השם־המפורש שנגזר, הוא שכבש את הלבבות. פתיחת הפעולה הנמרצת והמסוערת לשם הקמת המדינה – היא שעשתה אותו למנהיג העם. אמנם נאלץ הרצל לקפל כביכול את דגלו ולנסח את מטרת ההסתדרות הציונית במושגים משפטיים, שתירשם לשם הסוואת המטרה: "מולדת מובטחת על־ידי משפט־הכלל". אך גם זו לא הייתה אלא מדינת־היהודים, והתרגומים הבלתי־נאותים, מסלפי משמעות־הנוסח, שנעשו בימים שלאחר הקונגרס הראשון, לא נעשו אלא משום פחד מפני העין הזרה, הרעה והעוינת. גם בכותבו את האוטופיה שלו, את "אלטנוילנד", תיאר הרצל את תמונת המדינה בלשון שתהא נשמעת לא רק להמוני העם היהודי, שואפי הגאולה, אלא גם לזרים ובתוכם גם לשלטון התורכי, אשר אליו שלח את ספרו, כדי להוכיח שהגשמת שאיפותיו לא תפגע בזכויות הסוברניות של הממלכה העותומנית.

לא היה הרצל חופשי לגלות את כל רוחו לאחד שניגש לפעולת ההכנה וההכשרה. אין איש־החזון מגשים, ואפילו הוא ניגש להגשמה. חזונו יקר לו, יקר מכדי שיתאימו לחוקי־המציאות האכזריים. אדם שכנפיים לו, המעלות אותו בחזון אל מרומי האידיאל, יודע שכל התגבשות מצמצמת את הדמות וכל התגשמות מורידה את האידיאל מזוהר־המרומים אל עמק־הבכא על כל ייסוריו וצעריו, על כל הגשמיות והבוץ והזיהום שבו. והרצל, מיום שנכח לדעת, שאף הנדיב הידוע והברון הירש נרתעו בשל פחד מפני הסכנות האורבות בדרך ההגשמה – החליט להיות לא רק חוזה לעמו, חוזה מדינתו, אלא מעורר ומארגן, מנהיג ומפעיל ובונה. החוזה, בעל־הכנפיים, נהפך למנהיג הפותח וסולל את דרך ההגשמה.

*

כל גדולתו של הרצל, כל גאוניותו – אינן אלא בגישתו שניגש למפעל־ההגשמה בפעולותיו המסועפות שנועדו לעורר את כוחות העם היהודי, לארגנם ולהכשירם לחיים ממלכתיים, לתת בידיהם מכשירים מתאימים למטרה זו, להעמידם על המשמר, כדי שיבחינו בכל שעת־כושר וינצלוהו, ואפילו היא מרחיקה כביכול מהמטרה.

הייתי בין אלה שלא קיבלו את תורתו של הרצל ושאר התנגדו לפעמים למעשיו. אולם כל שנה משנות חייו עשירי־הפעולה, ובייחוד ההתפתחות

שלאחר מותו, גילו כי הרצל הוא שהניח את אבן-הפינה למדינת-היהודים, הוא שהקימה כמדינה-בדרך, העשויה להפוך למדינה בפועל-ממש. משונה – טוענים בזמן האחרון: מדינה בדרך! אין קשר הגיוני בין שני המושגים: מדינה ודרך. העם הוא שיכול להתארגן בדרך ולהתכונן בעודו בגולה לעליה לארצו ומולדתו. זאת היא דרך שחרורו וגאולתו המדינית. ואלו המדינה היא יצור סוברני הנעוץ בהכרת-העמים, ואין מכירים במדינה המרפרפת באוויר, כלא שיהיו לה שורשים בארץ. מדינת-ישראל צמחה וגדלה מן היישוב, שהתרכזו וגדל בארץ תוך עליה מתמדת של יהודי הגולה. הללו ניערו מעליהם אח עפר הגלות ועלו ארצה. אם כי בתחילה לא הייתה מטרתם אלא תורה ותפילה, ובניין-הארץ היה זר להם. אולם בניהם אחריהם ניגשו למעשה-הבניין והצטרפו לעולים מן הגולה, שהבינו כי אין דרך לגדולה, למדינה, זולתי בעליה ובבניין הארץ. ציונות של קונגרסים, של יצירת מכשירים פיננסיים, של משא ומתן מדיני על זכות העלית והבניין – אמרו אלה – הריהם דברים שתועלתם מפוקפקת, שעשועים ובילוי-זמן והרגעת המצפון שנתעורר והטרדי.

בקונגרס השמיני הופיע יוסף אהרונוביץ הצעיר והטיח כלפי צירי הקונגרס דברי תוכחה וזעם; הוא האשים את כולם בבגידה בציונות, כיוון שנשארים הם בארצות מושבם וסבורים לצאת ידי חובתם בתרומות ובאסיפות

ארונו של הרצל בתל אביב, צילום: סם דיאמונד, ארכיון התצלומים הלאומי, לע"ם

ובקונגרסים. שמעו הצירים את דברי־התוכחה ולא נעלבו כלל. אדרבא – ראו בו בצעיר זה שליח נאמן לחלוצי התנועה, שכדאי להתייצב לצידם, לבל ייכשלו מהעדר עזרה מספיקה כמו שנכשלו קודמיהם הנחשונים.

הרצל כבר לא היה אז בין החיים, ובימיו האחרונים כבר הבין שהמדינה בדרך שהקים תתנוון ותתפורר אם לא תיגש לבניין הארץ ולחזיון היישוב וגידולו עוד לפני קבלת הזכויות הדרושות לעליה גדולה ולבניין מאורגן שמתקדם בכוחותיו העצמיים. אולם דרכו הייתה גם עתה דרך ממלכתית, בכל מעשה שעשה: הוא ייסד את הבנק הלאומי, את אנגלו־פלשטיין קומפני, כמכשיר כספי של פעולות־הבניין, שההסתדרות הציונית צריכה לעסוק בהן. והסתדרות זו, שהקים בקונגרס הציוני הראשון בבאזל, כלום מפלגה הייתה, או חברה כמתכונתן של החברות היהודיות הגדולות לעזרה והצלה (וגם לפעולה התיישבותית) שפעלו אז? לא. הייתה זאת הסתדרות ממין חדש, שניסתה לרכז את כל שואפי הגאולה, המוכנים לפעול להגשמתה; הסתדרות ששעריה היו פתוחים להמוני־העם, אשר נהפכו בה לאזרחים, בעלי זכויות ממלכתיות, בוחרים צירים לקונגרסים, שהנשיא והנהלה אחראים בפניהם ונבחרים על־ידם. וכלום היו הקונגרסים הציוניים דומים לאסיפות כלליות של אותן החברות הגדולות, אשר שלטו בעולם היהודי בכוח עיזבונוותיהם ותרומותיהם של גדולי העשירים, שלא היו תלויים בהמוני העם היהודי וברצונם? לא ולא! הקונגרסים היו מעין הפרלמנטים של העם היהודי המכריז על רצונו להילחם לגאולתו והפותר במלחמתו זו, שמתלוית לה פעולת הכשרה וחינוך לחיים ממלכתיים. בקונגרסים דנו בגלוי בבעיות חייו של העם היהודי, ביקרו ביקורת חריפה את התנאים שהעם נתון בהם בגולה, הגדירו את צרת היהודים, ששתי פנים לה: רדיפות מדיניות ולחץ כלכלי מזה, יחס רוחני של השפלה ובידוד – מזה. בקונגרסים התנגשו דעות ושאיפות, באו לידי ביטוי אינטרסים וצרכים, ומכל הוויכוחים וההתנגשויות נתגבשה דעה כללית על דרך הפעולה המשותפת; בקונגרסים נוצרו הסיעות והמפלגות, שמטרה משותפת הייתה להן – גאולת העם על־ידי הקמת מדינתו, לכשתיווצר הקוניונקטורה הבינלאומית הנוחה לכך – אלא שדרכיהן שונות, מקבילות ומצטלבות, כמו בכל עם ומדינה. ההסתדרות הציונית הייתה לברית מפלגות, שמטרה ממלכתית אחת להן, והן נלחמות בה לשלטון ולהשפעה על דרכי הפעולה. ואם משום סיבות שונות נדחתה סיעה מן הקונגרס או עזבה אותו – הרי לא עברו שנים

מועטות וההסתדרות הציונית, זו המדינה בדרך, יצאה מתוך זעזועיה וכישלונותיה לדרך-המלך המובילה למטרה והצליחה לנצל לטובתה את הקוניוקטורות הנוחות.

כשהתחילה ההסתדרות הציונית בפעולות בניין-הארץ והעמידה את כל כוחה ואונה לצידם של החלוצים, שלא ביקשו אלא יצירת אפשרויות להשגת מטרתם הציונית והסוציאליסטית, תוך מאמצים והקרבה – התלקחה מלחמה עזה בתוכה, מלחמת-מעמדות ממש. והייתה המדינה-בדרך למעין מדינה בשביל היישוב בארץ. בקונגרס, זה הפרלמנט שלה, ובוועידות הנהלתה-ממשלתה נידונו ונתקבלו החוקים אשר לפיהם פעל ויצר היישוב באותם תחומי-פעולה ששלטון-המנדט הניח לו ושההסתדרות הציונית טיפלה בהם.

*

אין העלייה כשהיא-לעצמה, גורם-מכריע ראשי, אלא אם כן היא עליית עם כובש ומשעבד, שמשליט בארץ-עלייתו את חוקיו ואורח-חיינו. עליה שאין מאחוריה כוח היוצר תנאים ואפשרויות, המספק קרקע ואמצעים, המארגן הגנה בכל צורותיה – עליה כזו סופה להסתגל לרובו של היישוב הנמצא בארץ, ואם מצבם התרבותי של הנכנסים עולה על זה של תושבי הארץ, סופם להתלכד עם השכבה השלטת, להיטמע בה או להסתגל אליה פחות-או-יותר – הכוח לפי מספרם ולפי התפתחות התנאים המדיניים והכלכליים. גורם העלייה הבלתי-חלוצית הוא בעיקרו-של-דבר התקווה לשפר את תנאי-הקיום, וכאשר אין תקווה זו מתקיימת – באה עזובה, ירידה, התנוונות, התפוררות. עליה יוצרת, הכובשת את השממה, המחדשת את צורת-החיים – אינה יכולה להיות אלא עליה חלוצית, שמוכנה לסבל והקרבה ושיודעת את שליחותה הלאומית. כשמצטרפת אליה גם שליחות סוציאלית – והיא מצטרפת תמיד – הרי משתפרים תנאי-הקיום או נוצרות צורות-חיים חדשות, סוציאליסטיות שמחזקות את מחנה העולים ומגדילות את כוחם.

ההסתדרות הציונית, מדינת-היהודים בדרך, מילאה את התפקידים הארגוניים והמכוונים לגבי העלייה החלוצית הזאת. היא עשתה דבר זה בעזרת מוסדות עצמאיים, שהוקמו בידי מחנה-העולים ושקיבלו עליהם את

מרותה. הוא הדין לגבי הסתדרות העובדים הכללית ומוסדותיה, ואפילו לגבי התאחדות האיכרים, שנשארה מחוץ למחנה אך לא היה לאל ידה להתגבר על כוחה של המדינה־בדרך ולהשתחרר מהשפעתה. מוסדות ההסתדרות הציונית, שהונם נצטבר מתרומות המוני־העם, מנעו את התפתחותו של היישוב כיישוב של אפנדים יהודים, של "בועזים" המנצלים את הפלח ואת האריס הערבי. אלמלא מניעה זו היה היישוב בארץ, במקרה הטוב ביותר, מגיע למעמד בדומה לזה של המרוניטים בלבנון. ואז גם תוכנה של הצהרת בלפור היה אחר.

המדינה־בדרך מנעה התפתחות זו וגרמה שלהצהרת־בלפור יהיה תוכן ממלכתי, הנובע מהכרה ברורה בעובדה, שבית לאומי זה המתכוון ב"פלשתיין" הוא ביתו הלאומי של העם היהודי הקיים בעולם. עם זה עדיין איננו אומה, אבל נמצא בדרך־ההתפתחות מ"פיפל" ל"ניישן".

*

לפי האמונה שהייתה שולטת בהסתדרות הציונית עוד מימי הרצל – המדינה היהודית שתוקם תהיה המשכה של המדינה־בדרך. בהתאם למגמה זו הוקמו מוסדותיה – הבנק ובייחוד הקרן הקיימת לישראל; שנועדה להבטיח כי הקרקע תהיה קניינו של העם. השלטון בימי מלחמת־השחרור, לפני פלישתם של צבאות־ערב, נתרכזו בידי ההנהלה הציונית, כלומר בידי ממשלתה של המדינה־בדרך. היא שניתקה את הקשר עם בעלת־המנדט, לאחר שזו דחתה את דרישותיה. היא שהתכוננה למלחמת־השחרור, היא שניהלה את המשא־ומתן עם או"ם. היא שצירפה את נציגות הוועד־הלאומי ו"אגודת ישראל" לממשלה הזמנית לאחר שהכריזה על הקמת מדינת ישראל. אולם לאחר הדברים האלה נכנס הגורם האמריקני, ששני צדדים לו: חששותיה של הגולה היהודית הגדולה בארה"ב, ותביעותיה ועצותיה של הממשלה האמריקנית. בעטיו של גורם זה התחיל תהליך ההתרחקות מהמדינה־בדרך, שנהפכה למדינה בחלקה של ארץ־ישראל; התחילה דחיקתה של ההסתדרות הציונית, שנחלשה לאחר חורבן יהדות־אירופה ולרגל עלייתה של יהדות אמריקה למעמד של הגמוניה בתפוצות ישראל, בכוח ממונה והשפעתה המדינית בארצה. בלחץ הגורם הזה נקראה המדינה בשם מדינת־ישראל, ללמדך שאין מדינה זו מדינת־היהודים, אשר הרצל

חשב שהניח את יסודותיה בקונגרס הציוני הראשון. כביכול אין היא מדינה של העם היהודי, אלא רק של היישוב היהודי בארץ – וגם של הערבים היושבים בה, במדינה, שהם אזרחים. ואלו העם היהודי אין לו שייכות וקשר למדינת־ישראל זו. רק יהודים המשתקעים בארץ שותפים למדינה. אמנם, כל יהודי שמורה לו זכות לעלות ולהיות לאזרח המדינה. אלא זכות זו מעוררת חששות במדינות הערביות וספקות אצל מעצמות־המערב עם ארצות־הבריה בראשן, שבצילן אנו קיימים.

עוד המלים קיבוץ־גלויות שגורות בפינו, אולם הרצל כבר נהפך לחוזה מדינת היהודים וחדל להיות מניח יסודותיה, מקים המדינה־בדרך, שנועדה להיהפך למדינה של העם היהודי, כשם שכל מדינה בעולם היא מדינתו של העם שהקימה בדמו ובמאמצי־עמלו. עוד מדברים אנו גבוהה־גבוהה על הרצל חוזה המדינה, אך כבר נשמעים רעיונות על השתלבות במזרח־התיכון ועל הידמות למדינות האזור, דוגמת לבנון, שבחלקה היא מארונית־נוצרית והערבים והמוסלמים הם מיעוט בה. כך תפתח מדינת־ישראל, המדינה־ברוך תיעלם וזכרה יימחה בשל התרופפות הקשר עם הגולה. ההסתדרות הציונית תצמצם את פעולותיה אך תרחיב את גבולותיה ותהיה לאחת החברות הגדולות בישראל ובתפוצות הגולה. היא תגנוז – למען השלום ולפי דרישות מאמריקה – מלים מסוכנות כגון "גאולה", "מדינת היהודים" וכיו"ב.

האמנם זו תהיה ההתפתחות? לא ולא! צורכי הגולה וייסוריה שוב יעלו ממעמקי־חיינו גל של התמרדות, ובמדינתנו יישבר שלטון־השובע של מעטים, המבוסס על מצוקת הרבים. ואז תתחדש החלוציות וההקרבה ותיבנה אותה מדינה שעליה חלמנו. וייאמנו דברי הרצל שכתב ביומנו עם שובו בבוקר השכם משיבת־הנעילה של הקונגרס הציוני הראשון: "היום הנחתי את המסד למדינת היהודים".

רוברט וואלטש

זמנו של תיאודור הרצל באספקלריה של המאה ה־20

הארץ, 21 ביולי 1954, עמ' 3

140

ביום זיכרון לאומי כזה, יום השנה למות תיאודור הרצל, אנו רגילים להעריך הישגים היסטוריים הקשורים בשמו של המנוח, והחגיגה והשבחים עשויים להיהפך לשגרה. הכול יודעים שהרצל היה אבי המדינה, דמות לאומית, אבל יש לי ספיקות אם הדור שבגיל 30 ולמטה, ואולי גם 40 יכול להבין את האיש וזמנו. על אחת כמה וכמה. צבר בן 30, אדם שנולד ונתחנך בישראל, מהו בשבילו השם הרצל? איש גיבור ומנהיג, שמת לפני 50 שנה, ושומה עלינו לכבדו ולהעלות את זכרו. הוא רחוק וזמנו רחוק, והרקע שלו אינו מובן, ובמידה רבה גם אינו מענין את הדור החדש.

עולמו של הרצל נעלם ולפעמים נדמה לי שבשביל הצבר הצעיר תקופת הושע בן נון יותר קרובה ויותר מובנת מאשר תקופת הרצל, כי תקופת הושע קשורה בארץ זו, בגוף שלא נשתנה במשך אלפי שנים, ואף חלק מהאוכלוסייה חיו בצורות שאינן שונות הרבה מצורות החיים של איכרים ורועים בימי התנ"ך; הכוונה היא, כמובן, לא למשק מודרני עם טרקטורים ולא לתושבי העיר במלבוש אירופי, אלא לערבים שהיו בארצנו עד לפני שמונה שנים והיו ממשיכי המנהגים מימי קדם, עד שעשרות סופרים שביקרו בארץ אחרי מלחמת העולם הראשונה התפלספו על קיומה זה בצד זה של שני עולמות, אחד עתיק, תנ"כי, ואחד מודרני שבא עם עלות יהודי אירופה. שמו של הרצל קשור עם רעיון ארץ ישראל, אבל זהו קשר רעיוני בלבד, מבחינה גאוגרפית היה רחוק מהארץ, וצורת חייו הייתה שונה לחלוטין מהחיים בארץ ישראל של ימינו. כשכתב הרצל את ספרו "מדינת היהודים", לא ידע את הארץ. גם אחר כך, כשכבר נוסדה התנועה הציונית וכשדיבר הרצל בנאומיו על מטרתו להחזיר את העם היהודי לארצו, לא

ידע ולא ראה את הארץ הזאת – עד שבא לביקור במחוז טורקי זה יותר מאוחר, וגם זה למטרה פוליטית גרידא, הנראית גם היא מוזרה בעינינו, היינו כדי לברך את הקיסר הגרמני בשעת ביקורו בירושלים (ביקור זה היה אמנם צעד בתוכניתו הפוליטית של קיסר זה, ששאף אז לכבוש השפעה במזרח וביחוד בטורקיה).

ארץ ישראל הייתה בשביל הרצל מושג מופשט. הוא היה מושפע מהלך רוח אירופי "קולוניאלי" האופייני לתקופתו, כשהמעצמות חילקו ביניהן את אפריקה ולא התחשבו הרבה בילידי הארץ. אולי עובדה זו עשויה להסביר את הכרזתו על מטרת תנועתו, כלומר לתת "לעם נטול ארץ את הארץ נטולת עם". זוהי בוודאי נוסחה פשוטה מדי ותמימה מדי, וסימן שהוא לא ידע את הארץ, שלא הייתה ריקה אלא הייתה בה אוכלוסייה שעבדה את האדמה, אמנם באופן פרימיטיבי, כפי שהיה נהוג בחלק זה של העולם. בשביל הרצל לא הארץ וגורמיה המציאותיים היו העיקר, אלא הרעיון. הוא האמין בכוח הרעיון. "אין להעתיק עם שלם ממקום מושבו (או ממקומות מושבו) למקום אחר בכוח או בהבטחות; דבר כזה יכול לבצע רק הרעיון" – כך אמר (לדאבוני אני מצטט על פי הזיכרון, כי אני כותב בדרך, כשאינ מסמכים בידי).

העולם שבו חי הרצל שקע ואיננו. הוא היה וינאי, כשעיר זו הייתה בירה של מעצמה גדולה ורבגונית עם מסורת ארוכה מימי הביניים, ועיתונו "נויה פרייה פרסה" היה בטאון בעל השפעה גדולה באירופה. אבל הרעיון שנולד בליבו של הרצל ותפס אותו בכל הכוח של סערה נפשית, נשאר ולבש צורה מוחשית. אמנם אין זהות בין הרעיון להגשמתו. דרך ההגשמה היא ארוכה מאד, ובדרך זו משתנה הרבה. הגורמים המציאותיים, שהרצל לא ידע או הזניח אותם, דורשים את שלהם, משניתנה רשות הדיבור למציאות. תהליך השינויים האלה גורם לכך שהדור העומד לפני המציאות, ומקבל בחייו את ההגשמה כדבר המובן מאליו, דבר כמעט יום-יומי, קשה לו להבין את האיש שבשבילו היה כל זה רק חלום, ענין בלתי מציאותי ולכן חגיגי מאד. תמיד יוצר הניגוד בין חלום למציאות מעין קסם מיוחד במינו, עולם אגדתי, זאת הסנסציה העצומה שברצון לבצע את התוכנית, להגשים את החלום, להיות יוצר.

רגש זה היה פעיל בליבו של הרצל: שבא אליו הרעיון להקים מדינה ליהודים – רעיון בחלל ריק, כי לא הייתה לו ארץ ולא היה לו עם: הארץ

הייתה מחוז בקיסרות העות'מאנית, בפינה נידחת ומוזנחת, מיושבת ערבים ובלתי ידועה לבעל המחשבה, והעם לא היה מאורגן, היה מפוזר בכל כנפי הארץ, בין עמים אחרים, במידה רבה במצב של התפוררות ובלי כל רצון להתכנס למקום אחד. אחד התלמידים של הרצל בתוך התנועה הציונית, אדולף באם, שכתב את דברי ימי הציונות (עד 1925 בערך) – גם הוא ודאי ידוע רק למעטים מהצברים שלנו – אמר פעם בנאומו לנוער היהודי, אם אינני טועה היה הדבר בשנת 1912 בווינה, שעליהם להרגיש לפי דברו של ניטשה: "אושר יחשב לכם ללחוך את ידיכם על המציאות כעל שעווה" – זהו משפט הרצלאי טיפוס, כי הוא היה כיוצר עם חומר חי בידו, והוא האמין כי הרצון מספיק כדי להפוך את המציאות לשעווה הניתנת לעיצוב. הוא נתאכזב בפעולתו הפוליטית, כי לא התקדם בניסיונותיו התמימים ביותר, וגם העם היהודי שהיה מוכשר להאזין לו, כלומר החלק (המיעוט) שהיה לו רגש לאומי, לא הזדהה אתו; רבים מגדולי התנועה הלאומית התקוממו נגדו בגלל בערותו בעניינים יהודיים, הרצל היה תוצאת הטמיעה היהודית במערב אירופה. הוא לא התחנך על ערכים יהודיים, לא למד ב"חדר" או ב"ישיבה" שהיו בתי הספר העיקריים של יהודי מזרח אירופה, אלא נכנס לעולם האירופי, שרעיונו המרכזי בימים

המצבה הזמנית, הר הרצל

ההם הייתה אנושיות, הומאניות, מורשת המאה ה־18 שהייתה מקובלת במאה ה־19 כ"הגישה האנושית" בה"א הידועה בחוגי המשכילים בתוך החברה הבורגנית שכבשה את השלטון החברתי בתקופה התעשייתית. זו הייתה המורשת של הספרות הצרפתית הגדולה ושל האנציקלופדיסטים, של הליברליזם האנגלי והפילוסופיה הפרגמטית, של הספרות הקלאסית הגרמנית והאידיאלים של קאנט ושילה, של המהפכה האמריקאית והצרפתית. איש לא ערער על אידיאלים אלה באופן רציני.

תופעה כמו הרצל אין להבין מחוץ לאווירה זו. הציונות שלו לא הייתה תוצאת געגועים לחיים יהודיים מלאים (הוא אף לא ידע מה הם "חיים יהודיים" – האם יודעים אנחנו?), לא הייתה תוצאת מצוקה חמרית או כדומה, אלא תגובה לפגיעה ברגש הכבוד שלו. הוא קיבל מהרוח האירופית את רגש האבירות, האצילות, הדורש להגן על כבוד האדם יותר מאשר על כל קנין אחר. היה אדם בעל קומה זקופה, שדחה כפיפת גב, בעל גאווה אישית, הסבור שכוח השכנוע של אישיות חזקה בעלת מעלות מוסריות וביטוי של אופי הם היתרונות החשובים ביותר גם בפוליטיקה, וביחוד כשמישהו בא עם דרישה חדשה ומפתיעה. בתת־הכרתו היה כנראה הלקח שכל הדור הזה במרכזו אירופה, לרבות היהודים דוברי־גרמנית וגם רבים מדוברי־אידיש, ינקו ממחזות הגדולים של פרידריך שילה, בהם גיבורי הדיבור הצח הטיפו לאידיאלים כגון חירות, אנושיות, נדיבות, גדולת הנפש. ברור לי שגם בארץ כל יוצאי אירופה המרכזית מושפעים משירה זו עד היום הזה, אבל כמה מביניהם, שלא לדבר על חוגים אחרים – יודעים כיום את המחזה "דון קרלוס", בו מתייצב רודאריק (מארקו פוזא) לפני העריץ פיליפ מלך ספרד, ומבקש צדק וחירות לעמים המשועבדים בארץ פלנדריה, באחד הנאומים הגדולים שיש בספרות הדרמטית, אמנם בפאתוס הנחשב בלתי מודרני כיום, אבל יש בו כוח הנוגע עד הלב, כשהיא עומד גאה, על אף הסכנה, לפני המלך האדוק וקורא: "תן חופש הדעה!", והמלך מושפע מאד, כי לא ראה אדם כזה מעולם, הרי סביבו רק חנפים שאינם מעיזים לדבר בגילוי לב, ועל אף אמרו "בעל חלומות מוזר!" הוא מבקש את ידידות האיש המגן על אידיאלים אנושיים. אינני יודע אם באיזשהו בית ספר בארץ לומדים התלמידים – אף באופן חטוף ביותר – על מחזה זה, אבל נדמה לי שיש קשר ישיר ממנו לעולמו ולאופיו של תיאודור הרצל, ואין ספק שהציונות חייבת הרבה לרוח זו המתבטאת במפעלים ספרותיים כאלה. הרי

הרצל היה איש ספרות, והאקלים האינטלקטואלי של סוף המאה ה־19 היה פרי הרוח של תנועת ההשכלה האירופית ואמונתה בערכים אנושיים. דבר אופייני בתופעות הרעיוניות של תקופה זו הוא השאיפה לשכלול כללי, התאמת המטרה, שאליה אני קולע, לכל האידיאלים שיש, מכל הבחינות. זוהי בעצם "אוטופיה", כלומר מעלות טובות שאין למצוא אותן יחד במקום ממשי אלא רק במקום דמיוני שאינו במציאות, הרי פירוש המלה היוונית "אוטופיה" הוא "ללא מקום". הרצל רצה שגם במדינה שלו, שהייתה קיימת רק בדמיון ולא במציאות החמרית החמורה והגסה, יהיו כל היתרונות הסוציאליים והמודרניים, והמוסר יעמוד על הרמה הקיצונית. עלינו להבין שהתקופה הביאה את הנציונליזם ואת הסוציאליזם בפעם הראשונה אל הבמה הפוליטית כתנועות מאורגנות. זו הייתה תוצאת הליברליזם בתקופה התעשייתית, כשהמצפון דרש לשפר את גורלם של המעמדות המקופחים ושל העמים שהיו תחת שלטון זה. הסיסמה "שוויון" הביאה לידי שינוי יסודי של המנגנון הדמוקרטי, כי זכות ההצבעה בבחירות ניתנה לכל. אווירה כזאת אמנם לא הייתה טובה לתוכנית הרצל, כי ההתקדמות המהירה בהשלת שוויון עוררה תקוות בלבנות היהודים שגם להם יינתן שוויון, כלומר שוויון לכל יחיד להתבולל ולהיות בתוך החברה בה היה קשור בהשכלתו ובפעולתו הכלכלית. הדרישה של הרצל, לתת שוויון גם לעם היהודי כעם, הייתה אבסורדית בעיני יהודי אירופה המערבית, אבל שפתו הפונה לרגש הצדק והשוויון הייתה שפתם. בדרישתו היה מעוף שהשפיע על הטובים שבהם. היה ברעיונו יופי רומנטי, מעין תרופה ללבנות הסובלים השפלה ומרגישים שנאה. ויהודי המערב, שעמהם נמנה הרצל, הרגישו גם חובה לעזור לאחיהם במזרח אירופה שחיו תחת משטר אוטוקראטי ונתקלו ברדיפות ובפוגרומים, ברוסיה הצארית וברומניה, ומשם רצו להגר לארץ אחרת, ולכן מדוע לא יסלול להם הרצל דרך לא"י, לא מדינה כמובן, אבל מקלט. הרצל רצה דבר גדול, לא דבר קטן. הוא ביקש פתרון יסודי ורדיקאלי ולא ידע ש"אין דרך המלך לפתרון כזה" (כפי שכן ידע ווייצמן, הנוסחה היא שלו). אנו יודעים שהרצל נכשל בניסיונותיו, ושהוא טעה טעויות רבות, אבל גישתו גרמה למהפכה בפסיכולוגיה היהודית, וכך טמנה באדמה את הגרעין שהעלה ניצנים.

השעה ההיסטורית הייתה כשרה בגלל תסיסה זו בפרוס מלחמת העולם, שאמנם איש לא פילל שתביא, אבל משהו היה מורגש, איזו שואה קרובה,

וספיקות רבים בעולם הקיים. אמנם איש לא חשב שתקום מפלצת כגון המדינה הטוטליטרית, ואיש לא הטיל ספק בשיטת המדינה הליבראלית, שאין לה רשות להתערב בענייני הפרט. רק בימי הליברליזם הייתה אפשרית לידת התנועה הציונית. הדור ההוא הביט על יסודות מדינה אלה כעל דבר מובן מאליה, לא עלתה דעה שיכול להיות אחרת. אזרחים וקבוצות אזרחים דרשו את הזכות להשיג את מטרותיהם ולהתארגן למען. בתחום הבינלאומי החליטו "המעצמות", כלומר "הקונצרט האירופי". את פתרון בעיות עולמיות תיאר לעצמו הרצל בצורת קונגרס אירופי שדוגמתו הייתה הקונגרס הברלינאי משנת 1878 (רק עשרים שנה בערך לפני הקונגרס הציוני). כל זה עזר לו לשקול בדעתו את הדרכים שיוליכוהו למטרתו. אולם העיקר היה תגלית הטכניקה. היה זה השלב הראשון בהתהוות החברה הטכנולוגית, שהיא המהפכה המכרעת בזמננו. הודות לניסי המכניקה יש להשיג כל מטרה, שהרצון האמתי מכוון אליה, ורק עובדה זו מרשה להגיש תוכנית עצומה כזאת, הנראית בלתי אפשרית בעיני כל אלה שלא תפסו את המפנה שבא. יחד עם האמונה בטכנולוגיה השפיע על הרצל גם הרעיון האימפריאלי החדש שהתבטא ביחוד בקיסרות הבריטית, ואחרים – כגון הגרמנים – רק חיקו אותה. האנגלים מפלמרסטון עד דיזרואלי, עם כל "הפרוקונסולים" הגדולים מהטיפוס של לורד קרומה, היו בוני קיסרות, בוני עולמות חדשים, מפיצי הציביליזציה והרעיון הליבראלי, המביאים חירות לקצה העולם, משחררים מברבריות ארצות מפרגות; המופת בעיני הרצל היה בן זמנו, ססיל רודס, בעל התוכנית הגדולה לפיתוח היבשת האפריקאית, אימפריאליסט גדול, קולוניזטור גדול. המנטליות הקולוניאלית לגבי אפריקה הייתה דבר טבעי, איש לא חלם אז על אפשרות של נציונליזם של העמים הילידים. והמעצמות האירופיות יזמו אותו תהליך במקומות אחרים: חלוקת סין וקולוניזציה אירופית שם, חלוקת הקיסרות העות'מאנית החולה, כשיגיע המועד. א"י הייתה חלק של קיסרית זו, לכן הייתה כאן נקודת מוצא למחשבתו של הרצל על אפשרות הגשמת התוכנית, כשיצליח לרכוש את אהדת המעצמות.

בדרך להגשמה השתנו כל הסיבות; קמו כוחות חדשים בעולם, התמוטטו מעצמות גדולות, העולם נזדעזע ע"י שתי מלחמות גלובאליות וע"י מהפכות, באה גם רדיפת היהודים האכזרית ביותר בהיסטוריה; התברר שלא "הרעיון" מעתיק בני אדם, כפי שהאמין הרצל, אלא יד הרוצח

מגרשת ומבריחה אותם. חזונו של הרצל התאמת בחלקיו העגומים. נוצר גם נציונליזם יהודי שהרצל לא פילל לו, השפה העברית שינתה את העם היושב בישראל, וייתכן שגם רעיונו כי הקמת המדינה היהודית תקל מעל שאר חלקי העם בתפוצות להתבולל ולהיעלם יתאמת. בשבילנו נהפך הרצל לדמות היסטורית. על דברים רבים החשובים ביותר לדור הצעיר שלנו לא היו להרצל דעות. הבעיות הפנימיות של חיי העם לא היו לא ידועות, חוץ מאשר במידה שהסתבכו בבעיות הארגוניות. אחד העם התקיף אותו בגלל בערותו. ביאליק הצטער על הפוליטיזציה של העם, שעוררה בו את האינסטינקטים הרעים ביותר. הרצל לא ראה סכנות כאלה. אצלו הייתה גם פעולה פוליטית קשורה קשר הדוק עם אידיאלים גבוהים, ושומה עליו לרכז את כל כוחו בהגשמה, והוא ראה קטנות אנושית בכל המכשולים שהושמו על דרכו. כמו אצל כל מנהיג יש בגורלו טרגדיה אנושית לא רק משום שנתקל באי הבנה ובהתנגדות פעילה – זה טבעי בכל דבר חדש – אלא גם משום שהעובדות אינן הולמות את הרעיון וגורמים אובייקטיביים לא פחות מגורמים פסיכולוגיים מסלפים את המטרה. יש גם קצת טרגדיה בכך שהיורשים הבאים אחריו אינם יוזמים הרבה על תכונותיו ועל מאבקו הנפשי ועושים אותו לסמל העלול להיפך לגלופה נטולת נשמה.

על אף השינויים שחלו בעולם ומרחיקים את עולמו של הרצל מאתנו, יש במפעלו הספרותי ערכים אנושיים שהם חומר מאלף ומעודד גם לזמננו. הספר האחרון שלו, הרומן "אלטנוילנד", מראה לנו את תקוותו לגבי העתיד והמוסר החברתי במדינה שחזה. רומן זה היה נישא לאחד הפולמוסים המפורסמים ביותר בדברי ימי הציונות כשאחד העם התקיף את הספר בכל כוחו משום שחסרה בו הנימה היהודית הספציפית, מדינה בלי תוכן לאומי ובלי שרשים היסטוריים. אחד העם צדק, וכשאני הייתי צעיר לא פקפקתי שעלינו להסכים לביקורת שלו. בינתיים אולי נשתנה דבר זה. לפני יותר מ־50 שנה, כשהופיע "אלטנוילנד" וכשיצא אחד העם נגדו, הייתה דרישתו של אחד העם לתת לחיים החברתיים אופי יהודי ולהשליט בהם את השפה העברית, חידוש יסודי לגבי התנועה הציונית, שהגזימה כפעילה פוליטית ובתעמולה ארגונית והזניחה את התוכן התרבותי. היום אין צורך לכפות על החברה היהודית בישראל את השפה או את התרבות העברית, עד כמה שישנה. מאידך גיסא לא מובן מאליו בימינו מה שהיה מובן מאליו בתודעה של אדם ליבראלי אירופי לפני 50 שנה, ומתוך תיאורו של הרצל ברומן

"אלטנוילנד" יכולים אנו ללמוד איך העריך את האידיאלים האנושיים, שבלעדיהם לא היה ערך אמיתי וחיובי לחיים של עם ישראל בארצו. האיש שהאשימו אותו יריביו במחנה היהודי בהגזמה בפוליטיקה, אפילו לא החזיק במושג "מדינה", אלא העדיף לקרוא לשוב "חברה חדשה", כי העיקר היה התוכן החברתי ולא היצירה הפוליטית. העיקר היה היחס של האדם לזולת, רוח הסבלנות והאחוה, סילוק הגסות והשחיתות, ביטול של שנאת חנם, הומאניות אמיתית ושוויון לכל אדם ללא הבדל גזע ודת. זו הייתה חברה אידיאלית, אוטופיסטית, אולי בלתי אפשרית, אבל התיאור קובע את הכיוון. מאמץ גדול כזה, כפי שהיה דרוש להקמת מדינה זו, לא היה כדאי אם הנולד אינו הישג אנושי איכותי המגלה את הטיב האנושי שבעם עתיק זה ראוי למסורת הנביאים שלו. זאת הייתה צוואתו של תיאודור הרצל, והיא נעשתה אקטואלית בימים אלה, כשכבר אין סכסוכים רבים על האופי העברי של החברה אבל חסר לחברה זו לפעמים האידיאל האנושי, וההכרה שלאומיות שאינה משולבת באנושיות מסתכנת להיהפך לברבריות, ושבזמננו כל עם נתון בסכנה כזו יותר מאשר בזמנו של תיאודור הרצל.

נחום גולדמן

מקץ יובל

הארץ, 21 ביולי 1954, עמ' 3

148

את הרצל הביאה אל הציונות לא הרחמנות על ההמונים היהודיים המתלבטים, שכמעט לא הכיר אותם; לא הדאגה להמשך קיומה של התרבות היהודית, שהייתה זרה לו; לא הכרת הרציפות ההיסטורית, שהייתה המניע לאנשים כאחד-העם או כפינסקה, שצמחו מתוך שפעת העבר היהודי. המניע המכריע אצלו היה הפגיעה בהכרת הכבוד של אדם גאה. כשחזה בעינו את משפט דרייפוס, ונתבהר בהכרתו מה עלול לעלות בגורלו של מיעוט יהודי אף בארץ בעלת תרבות גבוהה בצרפת, ארץ האמנציפציה הגמורה של היהודים – או אז התפרץ רגש הגאווה שלו כאדם וכיהודי, והפך אותו לציוני.

הרצל חש במישרין את חוסר הכבוד וההשפלה של הקיום היהודי בגולה, מצבו של אדם שבשום מקום אינו אדון לגורלו, שבשום מקום אינו בביתו לגמרי, התלות ברצונם הטוב או הרע של העמים המארחים. חוש הכבוד שלו, שהיה חזק ביותר, התקומם למצב זה, וזו הייתה המוטיבציה המכרעת שלו. הרצל היה דמות מלכותית ביהדות המודרנית; אריסטוקרט מלידה, אציל במובן הנעלה של המלה, גם במראהו ובהתנהגותו, וגם בהופעתו ובמידותיו. כל מי שבא במגע עמו תאר את הרושם המכריע שעשה אדם אציל זה על זולתו.

העולם היה רגיל ביהודים פיקחים, ביהודים מצליחים, לעתים ביהודים רבי השפעה – אולם תופעת יהודי גאה לא הייתה רגילה כלל בעולם לפני הרצל. בהופעתו התגבר על אלפיים שנות חיי גלות וגטו. הוא דיבר כאילו מאחוריו כבר עומד עם נורמאלי, על ארצו ועל מדינתו, ובדמותו הקדים את הפתרון הציוני של שאלת היהודים. הוא הופיע בעיני העולם לא כמייסד ארגון אוטופי, דון-קישוטי, שמנקודת ראות אובייקטיבית לא הייתה לו אז משמעות כלל, אלא כשליט או כמנהיג פוליטי של מדינת יהודים קיימת.

באופן זה התגבר לעצמו, ובאופן סמלי גם למען העם, על המצב המשפיל של עם חסר זכויות וחסר מולדת. הוא דיבר ופעל כאילו מצב זה כבר לא היה בימיו.

אצולה חדשה

לעם היהודי בגטו לא הייתה אריסטוקרטיה. האצולה שהייתה הייתה אצולת הרוח: רבנים, פילוסופים, משוררים. והנה הופיע בתחום הסוציאלי והפוליטי אדם המדבר בשם ההמונים הללו והמופיע כאריסטוקרט – זו הייתה הוויה חדשה, מכרעת; וככל שכבד חוסר הזכויות של ההמונים, כך הייתה מכרעת יותר הווייתם נוכח טיפוס חדש זה של מנהיג יהודי אריסטוקראטי. והעובדה שבעיצומו של דבר היה זר למהותם, אך הגבירה את ההשפעה. כבר מקץ שנים מעטות נהפך הרצל לנושא אגדה במלוא מובן המלה; וזה יובלות, ובודאי בדור האחרון, לא זכה שום מנהיג יהודי להערצה כתיאודור הרצל. לא אשכח כיצד נתקבלה, בהיותי ילד בבית הורי, הידיעה על מות הרצל, וכיצד התיפחה אמי בבכי מזעזע, אף שלא ראתה אותו ולא הכירה אותו מימיה. החוויה של דמות מנהיג זה כשהיא לעצמה, השפיעה השפעה גואלת על נפש העם היהודי.

בשלושה תחומים גדולים נתגלה מסע הניצחון של הרעיון הציוני. הוא הצליח למשוך אליו את רוב העם היהודי, אף שבראשיתו התלכד אל הרצל אך מיעוט. הוא הצליח לקנות את דעת הקהל העולמית, ביחוד את חלקה המתקדם וההומאני. שתי הצלחות אלו אפשרו את ההצלחה השלישית והמכרעת – ההגשמה המוחשית עם הכרזת מדינת ישראל.

הצד המפואר והחיובי של הצלחה זו מובן מאליו; ומעשיותו עושה רושם חזק כל כך, עד שמיותר להיכנס להרצאת פרטים. חשוב הרבה יותר, לדעת, להפיץ אור על הצד האחר של המטבע, ולהרהר מתוך ביקורת עצמית ורצון לכנות, עד כמה שלוש הצלחות אלה יציבות ומתמידות, ומה הן חסרות עדיין לשלימותן.

כאמור, הרעיון הציוני שכנע את רוב העם היהודי, ואין זה מפריע אם כל מי שמחייב את הרעיון או את המציאות של מדינת היהודים, היה או הווה חבר ההסתדרות הציונות העולמית. אך כלום די בכך, שנוכל לומר, כי במובן מעמיק ויסודי יותר, שבאמת רובו של העם ציוני הוא!

המדינה אינה תכלית לעצמה

שום מדינה אינה תכלית לעצמה, וגם לא המדינה היהודית. מדינות הן מכשירים לפיתוח עמים ותרבויותיהם – ואף אינן מכשירים הכרחיים לכך. בתקופה שהעמים מאורגנים במדינות לאומיות, זקוק היה גם עם ישראל למכשיר מדיני להבטיח עתידו. אך יתכן שיבואו ימים – ואני מקווה שיבואו – שהמדינה הלאומית הריבונית תהיה נחלת העבר; וכבר מורות בכיוון זה המגמות המכריעות של ימינו, החותרות לקיבוצים אזוריים ולגופים מדיניים בינלאומיים. תכליתה של מדינת היהודים הייתה קיום העם היהודי, שהיה צפוי לסכנה בגלל האמנציפציה וההתבוללות, ובגלל צורות חיו בגולה. מי ששיג כך את הציונות, יפקפק בצדק בהשפעה הממשית של העובדה-לכאורה כי רוב העם היהודי קיבל את הרעיון הציוני.

אותו חלק של העם היהודי שהיה ציוני באופן טבעי בגלל מסורתו וצורת חיו – יהדות מזרח אירופה – הושמד באופן פסי במאורעות עשרים השנים האחרונות, או הוצא מתוך חברת החיים היוצרת היהודית. החלק הראשון של הנוסחה ההרצלית "העם ללא ארץ" התייחס מבחינה מציאותית ליהדות מזרח אירופה; והפרדוכס הטראגי של מצבנו כיום הוא שברגע שקיבלנו את הארץ כבר לא היה חלק גדול מן העם בשביל ארץ זו. את המיליונים הפוטנציאליים והמתקבלים על הדעת בשביל ישראל חיסל היטלר במחנות ההשמדה.

היאך תקושר הגולה בישראל?

מה שנותר מן העם היהודי אינו "עם ללא ארץ", ביחוד לא בהכרתו. הוא מקבל את המציאות של מדינת ישראל, ומוכן לעזור לה, אבל רובו עדיין לא התקדם עד כדי הפיכת מציאותה של ישראל לחלק מחיו שלו. ניסיון פשוט מדי הוא לבוא ולפתור שאלה זו – שהיא השאלה הגורלית של הציונות – בנוסחה הפשוטה שכל ציוני חייב לעלות לישראל. לא זו בלבד שנוסחה זו הייתה מצמצמת התנועה ומעמידתה על ממדי מסד חלוצי קטן, אלא שהדבר לא היה פותר כלל את הבעיה ההיסטורית, כיצד ייקנה למען הציונות לבו של העם היהודי, כפי שהוא עומד לפנינו כיום אחרי היטלר.

השאלה המכרעת היא לקשור בישראל את היהודי היחיד ואת העם בשלמותו לא רק באמצעות החלטות ותרומות אלא כחלק מן החיים היהודיים, האינדיווידואליים והקולקטיביים. יש צורך שתימצא לעם היהודי בדרך שתימצא צורת חיים שישראל היא חלק ממשי ממנה. התקשרות זו יכולה להגיע לכלל ביטוי בצורות רבות – החל בצודה השטחית ביותר, צורת התמיכה החמרית, וגמור בצורה החזקה ביותר, צורת העלייה האישית. אך צריך להיות ברור כי כל עוד לא נמצא פתרון קונסטרוקטיבי לשאלה זו, לא תוכל הציונות לטעון שהצלחתה־לכאורה בכבוש העם היהודי מתמידה ומוצקה.

151

מה הבטחנו לאומות העולם?

מה על השפעתנו על דעת הקהל של העולם, על ההצלחה הגדולה השנייה של הציונות ביובל הראשון של היסטוריה זו? בלעדי אהדת העולם, או על כל פנים בלעדי אהדת החלק המתקדם שלו, לא היינו נוחלים את הניצחון הפוליטי של מדינת היהודים – דבר זה בוודאי ברור לכולנו. קנינו את דעת הקהל, מפני שהבהרנו לה שהעם היהודי לא יוכל להמשיך לחיות במצב הישן, ושחוסר המולדת שלו הוא אנומלית, והבטחנו לה את ההבטחה הנועזה שנתגבר על אנומליה זו. גם אותם לא־יהודים שלא קיבלו את דעתנו בניתוח שאלות היהודים, הוכרחו להודות בנכונותה לאחר שהיטלר הדגים אותנו הדגמה מעשית ברצח ששה מיליוני יהודים.

עם זה אמרנו לעצמנו ולעולם עוד דבר. דרשנו את הזכות להוסיף ולפתח את הרעיונות היוצרים הגדולים של התרבות היהודית והעבר היהודי, וחשוב מזה: את הזכות להגשים אותם. תמיכתה של דעת־הקהל נבעה במקצת ממצוקת היהודים, אך לא פחות מזה ממצבנו ההיסטורי כעם התנ"ך והנביאים. הבטחנו לעולם יותר מאשר עוד מדינה לאומית קטנה. ציוניותנו שאפה תמיד ליותר מאשר להיות רק תנועה פוליטית לאומנית. ובשאיפה טובה זו לא היה איש שאפתן יותר מהרצל עצמו, שספרו "אלטנוילנד" הציב אידיאל – נאיבי לפעמים בצורותיו, אבל מפואר במגמתו היסודית – של צורה חדשה של חבורת־עם יהודית במדינתה שלה.

גם מבחינה זו הייתה המדינה שבילנו רק אמצעי לתכלית. רצינו ליצור לעצמנו את המכשיר לא רק כדי לתת בית ליהודים מעונים וחסרי־בית ולאפשר להם לשים קץ לנדודיהם, אלא גם מכשיר כדי להגשים במציאות

שלנו את הרעיונות הגדולים של התרבות היהודית שבמשך שנות מאות רק הטפנו להם.

כיוון ההגשמה הוא הקובע

היכולים אנו לומר בצידוק כן כי מבחינה זו הגיעה הציונות להגשמה? יודע אני שילדותי ואבסורדי הוא לצפות להגשמה כזאת מצד מדינה יהודית מקץ שש שנות קיום בלבד. דברים כאלה מצריכים ימי דורות. לא בניצחונות צבאיים יושגו ולא בתמרונים פוליטיים. הם תובעים עבודה קשה של דורות, שנות עשור של מאבק ועמל, כי אין דבר התובע אורך רוח סבלנות גדולה ועמל צנוע, יותר מתרגום רעיונות למציאות של אירועים היסטוריים. אמת־המידה כיום לחריצת משפט על בחינה זו, בחינת מה שהשגנו ולא השגנו מנקודת ראות זו, אינה יכולה להיות דרגת ההגשמה, אלא הכיוון וקביעת המטרה למען החתירה אל הגשמה.

לא הוגן יהיה אף רק להציג את השאלה, מה מן השאיפות האנושיות הגדולות הללו של הציוניות כבר הוגשם בישראל זו, שעוד כיום ובמשך שנים תהיה טרודה בעיקר במשימותיה האלמנטאריות של התבצרות פוליטית וכלכלית וסוציאלית, ביחוד לאחר התקופה הראשונה של עליית המונים ללא ברירה. אבל יש צידוק וצורך לשאול, מה רוצה ישראל? הגשמת

קבר הרצל

גדולות מצריכה זמן, שעדיין לא עמד לרשותה של ישראל, אבל אי אפשר להגשים גדולות כשאינן רוצים בגדולות.

כאן קיימות סכנות ותופעות בחיי ישראל של היום, שאסור להתעלם מהן; ביחוד הסכנה שבשיכרון ובהתלהבות נוכח יסוד המדינה מקץ אלפיים שנות חוסר מדינה יימצא סיפוק נפשי שאינו מניח מקום לשאיפות גדולות יותר. גם זה מובן, אם לא יימשך זמן רב מדי, ואם לא יוליך לשאיפה צנועה יותר מדי שלא לרצות להיות שונים וטובים מן האחרים – ביחוד שישאל נמצאת בסביבה גאוגרפית שבה ההשוואה עם האחרים תמיד נוחה יותר מדי.

153

כמות ואיכות

ישראל וארץ-ישראל הישנה לא היו גדולות מעולם מנקודת ראות כמותית, ולעולם לא יהיו גדולות. ככל שתגדל העלייה לישראל, תמיד תהיה מדינה ננסית, ביחוד בתקופה זו של מדינות-ענקים עולמיות. חשיבותה של ישראל הישנה הייתה נעוצה בתחום האיכותי, וכך תצטרך להיות גם בעתיד. לנו ולישראל ידיעה זאת צריכה להכריע; ואפילו תצטרך האיכות להיסוג לזמן מה מפני הכמות, חשוב שנסווה לנגדנו תמיד את העובדה שלכל ההצלחות הכמותיות יש טעם רק כשהן באות כתנאים אובייקטיביים להתפתחות האיכות. מכרעת – אצל עמים כאצל יחידים – הדרך שבה הם יוצאים אל הקריירה שלהם. ואם יש מקום לדאגה, וחובה להביעה – הרי זה פחות בגלל המצב הממשי הנוכחי בישראל מאשר בגלל הכיוון והמגמה שבהם החלה המדינה, ושדומה שבהם היא מתפתחת לפעמים התפתחות חד-צדדית.

פרצופה זה של ישראל כיום שונה בתכלית מן הפרצוף שהיה לה, לכאורה, לפני ייסוד המדינה וברגע הראשון של הכרזתה. כבר שילמנו בעד זה מחיר גבוה מבחינת השפעתנו על החלקים הטובים ביותר של דעת הקהל העולמית. ישראל עודה עומדת בשלב מוקדם למדי בהתפתחות-ראשיתה, ועוד תוכל לשנות את פרצופה. אך העיקר הוא שישאל ואנו נבין כי אסור לנו להפקיר את הבחינה המוסרית-האנושית של האידיאל הציוני למען ניצחונות-כוח לאומניים זולים ולמען קבל בקלות שיטות פוליטיות מקובלות מארצות אחרות.

נחוץ חזון מוסרי

פתרון שאלת היהודים על ידי יצירת מולדת לעם היהודי היה רעיון דמיוני בשעה שהכריזו הרצל. הכרזת מדינת ישראל הייתה מעשה דמיוני של אומץ־לב, שנתאפשר בזכות מצב מיוחד במינו. לקיים את ישראל ולהבטיחה – זו תהיה תמיד, מטעמים רבים, משימה קשה הרבה יותר מאשר אצל מדינות אחרות, שאין להן גולה, המוקפות גזעים קרובים, המבוצרות בזכות היסטוריה ארוכה. זכינו למקרה היחיד במינו של הגשמת המדינה היהודית תוך יובל אחד. משום שכל זה היה יוצא מן הכלל כל כך, יחיד במינו ודמיוני. אני משוכנע שיהיה צורך באותן השיטות שבהן נחלנו את ההצלחה הראשונה, כדי להבטיח הצלחה זו להבא. ישראל, כעוד מדינה קטנה אחת במזרח הקרוב, אינה יכולה לעורר את הדמיון ואת הרצון הטוב של העולם. ישראל כתופעה מיוחדת במינה, כתולדת ההיסטוריה המיוחדת, הטראגית וההרואית של עמנו, כניסיון להגשים את טעם סבלותינו – גורלנו הבלתי־רגיל, להעניק משמעות לסבלנו ולענותנו, היא עניין גדול, ותוכל לקוות בצדק – ולדעתי גם בהצלחה, כפי שהוכיח העבר – לאהדה ולתמיכה מצד החלקים הטובים ביותר של דעת הקהל.

בעיית הגודל המדיני של ישראל

כשיצאנו להשתקע בארץ־ישראל הייתה רחוקה מהיות "ארץ ללא עם". הרצל, בהפשטה המפוארת שלו לא ראה את הבעיה הערבית, במקצת גם מפני שאמנם היו אז ערביים, אך כמעט לא היו עמים ערביים במובן פוליטי אקטיבי.

זוהי בעיה פסיכולוגית יותר מפוליטית. הבעיות הבודדות הנדונות כאן: ירושלים, גבולות המדינה, הפליטים הערביים – לא הן הגורמים המכריעים של הבעיה. מתוך רצון טוב משני הצדדים לא קשה ביותר לפתור אותן, כשרואים אותן ראה אובייקטיבית. המדינות הערביות רחבות־הידיים אינן סובלות מרעב לקרקע, ואינן זקוקות לקטעי טריטוריה ישראלית כדי להבטיח את עתידן. הפליטים הערביים יכולים למצוא בשטחים השוממים והפורים של המדינות השכנות עתיד כלכלי טוב יותר ותנאי חיים קלים יותר מבחינה נפשית, מאשר בישראל; ובנאום ירושלים החדשה אין לה

חשיבות ממשית לרוב המדינות הערביות. כברוב שאלות הפוליטיקה הגישה אל הבעיות היא המכבידה את פתרון, ולא הגורמים האובייקטיביים של הבעיות. ברצון טוב קל למצוא פשרה; רצון רע יהפוך כל פרס למכשול שאין להתגבר עליו.

העולם הודה בישראל כמדינה וקיבל אותה כמדינה, ולפי אמת-המידה של זמן-קיומה הקצר זוהי הצלחה בלתי רגילה. אולם עדיין נעדרת קבלת ישראל כמדינה על ידי עולם המזרח הקרוב, שרק היא תיצור לישראל את האפשרות להתבצר מבחינה פוליטית וכלכלית, ונוסף על כך לפתוח פרספקטיבות גדולות להישג-יצירה של העם היהודי בישראל: לשתף פעולה בשיקום חלק זה של העולם, שהיה פעם אחד המרכזים הגדולים של תרבות האדם, ואם אין כל הסימנים מטעים, שוב יהיה בתקופות הבאות תחום מרכזי להיסטוריה של האנושות. שיבת העם היהודי לארץ-ישראל היא מבוא לשיבת העם אל המזרח הקרוב. החלק הראשון עומד בראשית הגשמתו; בחלק השני אפשר יהיה להתחיל רק לאחר שיהיו שאר חלקי המזרח התיכון מוכנים לקבל את ישראל כגורם שווה-זכויות וכחלק בלתי נפרד מעולם זה.

משבר התנועות המהפכניות

הציונות עומדת עכשיו במשבר המוסרי והרוחני החמור ביותר בקיומה. משבר זה ייווצר אצל כל תנועה היסטורית ומהפכנית גדולה, כשמתחילות הצלחותיה הנראות הראשונות. הצלחות אלה גוררות את הסכנה שהתחלת ההישגים תתחלף בהצלחה הסופית. שיאמינו כי כבר הושג העיקר; שיאבד המעוף המהפכני הגדול; שיתגאו יותר מדי במה שהושג, ויבקשו לשבת בשלווה ולשקוט על השמרים. במשבר זה של כל התנועות ההיסטוריות התמוטטו רובן. תכופות משיגות מהפכות את מטרתן הראשונה, ושוב אין להן הכוח לפרוץ אל מטרות נוספות, וסופן – מסלפות את מטרת-הראשית, מקלקלות את דמותה ומאבדות אותה. זוהי הסכנה המאיימת על התנועה הציונית כיום מנקודת הראות של פרספקטיבה היסטורית.

מי ייתן ובשנת החמישים הזאת לפטירתו של הרצל נלמד לקח מהופעתו המפוארת ונקבל בשביל התנועה את התכונות שהעניקו לו את גדלותו: אומץ הלב לרדיקאליות, האמונה המתמדת בהגשמה, ההכרה שלא רק למען

העם היהודי נעשות גדולות, אלא שנתרמת תרומה רבת־משמעות למען התפתחות האנושות.

ונלמד נא לקח גם מפרשת־חיייו הטראגית. כמוהו כמנהיגים רבים התמוסס באמצע דרכו. הייתה זו הטרגיקה של משה והטרגיקה של הרצל: הם זכו לראות את הארץ המובטחת, ולא זכו לנחול את חווייתה. התנועה הציונית זכתה עד כה לנחול את חוויית הארץ המובטחת בראשית תחילתה. הלוואי ותאזור כוח שלא להתמוסס באמצע הדרך, אלא ללכת – באותה נשימה ארוכה וקשיות העורף, שהן תכונות טיפוסיות של עמנו, ושרק הן מסבירות את גורלו המיוחד במינו – עד סוף הדרך, ככל שתהיה ארוכה וקשה.

הרצל

הצפה, 21 ביולי 1954, עמ' 2

157

בהופעתו ראה בו כל העם שליח ההשגחה העליונה. הִלְפָּךְ נעשה אגדה בעודנו בחיים ומוכר למדינאי מרחיק־ראות חמישים שנה אחרי מותו. דור השואה והמדינה מסוגל מאין כמותו להעריך גדולתו של הרצל. הוא ראה ראייה עמוקה ביותר את אסון הגלות: "האבן מתגלגלת במורד ההר למטה, למטה כליל. עלינו להציל את עצמנו". הוא הציע פתרון פשוט וגאוני, מנוסח בבהירות מוחלטת: מדינת יהודים. "ואם תרצו – אין זו אגדה". אך אם בחרתם בחיים ולא במוות רצו והקימו תיכף ומיד את מדינתכם. קדמו לו חולמי חלום־ציון, אישים מצוינים, ניסיונות ארגוניים ומעשיים. אבל בהיותו חזיון ניסי, שליחו של שומר־ישראל, הרי הופעתו כבשה, הסעירה, עשתה ציונות לממשות יומיומית. בתוך "גן־עדן של כסילים", לכאורה מרוחק מפורענות, כשהנמצאים בפנים מתחממים בחמלתה המזויפת של אמנציפציה, קם הוא כצופר אזעקה אדיר, ששמע ארבעים שנה לפני השואה חריקת קרונות־המוות המוליכים מיליוני יהודים לחנק, שראה את אדמת אירופה כבית־מטבחיים ענקי לבני עמו – שמע, ראה והזהיר במילים ברורות: מילטו עצמכם בעוד מועד מגיא ההריגה ועלו לארץ ישראל והקימו בה מדינת היהודים.

בשעתו העריצוהו להפליאו דמותו המלכותית הקוסמת, בחינת "כל אחת מאצבעותיו־מפיקה הוד מלכות"; הכירו בכוחותיו המדיניים, בגאונו היה די וברחמיו העמוקים על בני עמו; ראו בו אישיות מושלמת בסגולותיה ובמידותיה בלעדי גאון של בן לעם ישראל לא היה מדבר בביטחון כזה אל אדירי עולם. בלא רחמים לא היה בא אל ציונות. בלא טוהר לנפש לא היה מעז לדרוש דרישותיו. תום וחוכמה, עוז ורוך, דמעה ובת שחוק, ששון ותוגה, כל הניגודים הללו נתמזגו בו ויצרו את הדמות הפלאית. אך אותו עם לא הפך בשעתו את קריאתו לתנופה מדינית מעשית רבה. הוא יצר

מדיניות של ההשגה הגדולה, ודיבר עוז באוזני קיסרים, משום שהיה סבור שמייצג מיליוני בני-מלכים, המוכנים מיד לעזוב את ארצות הגולה ולעלות לארץ. אך למעשה, חלקים קטנים בלבד של העם נענו בראשונה לקריאתו. הפטיש האדיר לא מצא את סדנו. ובינתיים, יצק מציונים בודדים ומאגודות קטנות – הסתדרות ציונית עולמית, הגוף המדיני המאורגן של עם ישראל, ה"מדינה בדרך" הפך קטוביץ של חובבי ציון לקונגרס רב השפעה, במה מדינית לעם מחוסר בית; ייסד מכשירים כספיים גדולים וקושר קשרים מדיניים מסועפים ברחבי עולם. במפעלים הללו הכניס את נפשו. בזכותם נבנה היישוב, הופעלו רבבות לעלייה, הוקם "הבית הלאומי", קמה והייתה: מדינת ישראל.

בתוך אימי השואה נזכרו בחזותו ובתביעתו ושאלו על שום מה לא שמעו לקולו לפני בוא הפורענות. משראו שנתקיימה אזהרתו האימה, נזדרזו לקיים את פתרונו האחד – עצמאות ישראל. כל מה שקם בארץ מכוח ומכוח כוחו קם. אולם גם היום אינם רוצים מיליוני-היהודים בתפוצות, שארית הפליטה מן השואה להסיק את מסקנותיו של הרצל – קיימת מדינה – ורוב העם שוכן עדיין בניכר. ואזהרתו של הרצל אקטואלית היום כלפני חמישים שנה. "אנו קרובים לירושלים באותה המידה שאנו רוצים בה". מימרתו זאת אושרה על ידי המציאות. רז ביטחוננו, הישגינו, קיומנו כעם וכמדינה, ברצון-הממשי של כל חלקי העם להיגאל. אין מנוס משריפת הגוף ושריפת הנשמה אלא כאן, בחיים ריבוניים בארץ ישראל.

הרצל היה שרוי, כידוע, מרבית שנותיו בעולם של התבוללות ולא ידע עמו ותורתו. ומשבא מן הניכר אל עמו ויצר את הציונות המדינית לא הספיק לתפוס במלוא היקפו את החיזיון הרוחני הכביר של ישראל. הוא היה מבוער-בראשית. ראשון. מכאן רעננותו, עוזו וגבורתו. ומכאן ראייתו הווה ועתיד בעין בהירה. משק כנפי נשר, ששמע בעת כתיבת סיפרו "מדינת-היהודים", כפי שבעצמו מספר, משק כנפיים זה ריחף מעל לדאשו כל שמונה שנות חייו האחרונות, שנות גילויו הציוני. אך דעת תורה קונים בלימוד רב שנים, בלינה לעומקה, ולא עלה בידו לקנותה. אי-ידיעתו מנעתו מלתפוס את שרשיה הדתיים של הציונות. אך מעצם טבעו היה בעל נפש דתית, שתהה על חידות הבריאה וגם חש את המיוחד שבנו, עם סגולה. הוא אמר: "אלוקים לא היה מקיים את עמו עד היום אילולא היה מוטל עליו למלא תעודה בדברי ימי האנושות". ומשהכירו אותו אבות הציונות הדתית,

הרב שמואל מוהליבר והרב יצחק יעקב ריינס, תפסו את מהות אישיותו כשל אישיות מאמינה בישועה ובגאולה והלכו אחריו. משאמר את אמירתו הנודעת, ש"הציונות היא שיבה ליהדות, לפני שובנו לארץ היהודים", הביע אולי בלא יודעים את האמת שככלות הכול ציונות אינה התעוררות חוץ בלבד, פתרון לצרת היהודים, אלא היא התעוררות פנים, השאיפה המשיחית של הדורות. משום כך השכיל להבין את מטרותיה של תנועת המזרחי מהיווסדה וראה בה "חלוץ, העובר לפני המחנה הציוני" וקרא לה לרכז סביבה את "כל היהודים המאמינים בנצחיות העם היהודי ובקדושת הארץ". בתחושתו תפס את חשיבותה של הציונות הדתית לשם הפצת הרעיון הציוני בקרב העם והפעלת רצונו לבניין הארץ. בני דורו מספרים על יחסו, יחס כבוד, ליהודים דתיים בכלל ולרבני ישראל בפרט. הם מציינים, לפי התרשמותם, שאילו נשאר בחיים היה דורש לשמור על עיקרים מסורתיים בחיי ארץ ישראל.

הרצל האמין בעם הזה, בחיוניותו העצומה. "עם טוב הוא העם הזה". על חייו המשוחררים ואשרו מסר נפשו, שרף חייו. "אימתי ייראה לי כמוצלח כל עמלי על אדמות – הוא כותב – כשצעירי היהודים הדלים ייהפכו ליהודים צעירים גאים". דורנו ראה את היהודים הגאים בהרי עציין, בסמטאות ירושלים, באפיקי הנגב, בכל מקום שנערכה המלחמה על חירות ישראל. דורנו הקים את המדינה והעלה לארץ שבטים שלמים. אך אנו עומדים עדיין בבראשית בשיבת העם לארצו. יוצר הציונות המדינית כיוון אל כל חלקי העם, החיים בגלויות אפילות ובגלויות מרווחות, באמרו ש"הגיעה השעה שנחיה חפשים על אדמתנו ונמות שאננים בארץ מולדתנו". והיום ומחר ומוחרתיים נהיה זקוקים לרצונו הציוני המוחלט, שמכיר בפתרון אחד ואין שני לו.

חמישים שנה אחרי הרצל אימתו את ראייתו, חזותו ופתרונו והיום כלפני חמישים שנה, העם קרוא לציית להרצל ולעלות במיליוניו למדינת היהודים.

תיאודור התלגי

תיאודור הרצל – חמישים למותו חידת הופעתו של החוזה

זמנים, 21 ביולי 1954, עמ' 3

160

מה השיב אל חיק היהדות את בן המשפחה המתבוללת מבודפשט? מה העלה למנהיגות עמו עיתונאי מצליח מווינה, כותב הפיליטונים ב"נוייה פרייה פרסה", מחבר המחזות הסאטיריים-הדידקטיים, שהחלו קונים להם את זכות העלייה על בימות התיאטראות בערי הממלכה האוסטרו-הונגרית, איש-שיחה נעים-הליכות מבת-הקפה של פאריס ומדריד? איזה כוח נסתר דחף אותו לנטוש את הברק המזהיר של טרקליני אירופה משנות ה-90 ולרדת אל משעול החוחים של עם מפוזר ונרדף כדי להוציאו לדרך-המלך, ולהוליכו בה, ולהראות לו את קץ הליכתו המפרכת, ולהתקדש בליבו כאשר לא נתקדש מאדם מאז נושא עשרת הדיברות??

כיצד קרה הדבר, שהבית הקטן שלידי בית-הכנסת בבודפשט יימשל בהיסטוריה הישראלית לתיבת הגומא שבסוף על שפת היאור: כי צעקת נפשו של איש החברה המהודרת מווינה, בראותו את האספסוף המשתולל ברחובות פאריס בימי דרייפוס, תעורר הד דומה לזה שנתעורר בנפש חניך חצר-הפאר של פרעה בראות איש מצרי מכה איש עיברי מאחיו; כי מעמד הקזינו העירוני בבזל יהא למעמד הר סיני חדש ונוע-היד האחרון בבאד-אדלאך ידמה להצבעת זרוע מהר נבו?

סופות ורעמים ליוו את עליית משה להר סיני, ממנו הביא לאומתו את דבר ייחודה; בהטביעו את המלים הראשונות על דפי "מדינת היהודים" בחדר בית-מלון פריסאי, רשם תיאודור הרצל ביומנו: "מרגיש אני, כאילו שמעתי מעל לראשי את משק כנפי ההיסטוריה". דומה, כי בהרגשה זו אצור היה הכוח, שבו חולל הרצל את המפנה בחיי עמו עד לעיצוב חדש של ישראל העתיק. דומה, כי באותה תחושה נפשית מונח גם סוד ההקבלה

שבין שני אישים אלו, אשר מרחק של שלושת אלפים שנה ושלושת אלפי מיל רובץ ביניהם; שניהם ילודי־הגולה, שניהם חניכי התרבות הנכרית, שניהם זרים לעמם בראשית חייהם, שניהם הלכו אחרי קול פנימי, שבו אל גזעם וניצבו בראשו בדרך למולדת האבודה, שניהם נתנו בידו כלים לשיבה הגדולה והם הסתלקו בטרם היות הנבואה למציאות.

הרצל אמה, כי "מדינת היהודים קוב תקום, מפני שהיא צורך העולם". אך כלום היה בין היהודים ובין הגויים מי שחשב באמת ובתמים, כי מדינה זו היא צורך העולם וכי משום כך קום תקום, בטרם אמת פשוטה, אך מהפכנית זו, נהגתה, נאמרה, נכתבה ונזעקה מפני העיתונאי הווינאי בעל ה"אידיאה־פיקס"? אמירתם של דברים אלה, היא אשר קבעה את הכרתם על־ידי החברה, ואת הגשמתם.

הרצל אמר: "אם תרצו, אין זו אגדה". אך כלום לא היה הרצון נשאר בגדר אגדה, לולא השליך חולמו את כל עוצמת אישיותו על מאזני ההיסטוריה למען תכריע כף ההגשמה את כף האגדה?

האנושות לא ראתה מעודה חיזיון כזה של שיבת אומה משבעים גלויות למולדת, של תחיית ניב־אבות נשכח מדורות, של תקומת מלכות אחר עת כה רבה של חידלון. ובייחודו של החיזיון, כן ייחודו של החזון שהצמיחו, וייחודו של הנביא־החווה.

נביא – ורק בשר ודם. חווה – ותקופת חייו ופעלו היא תקופת הרציונליזם האירופי המנצה, המאמין בעדיפות השכל הישר על האמוציה,

קריית שמונה

הלועג לניסים שביקום ושבהיסטוריה, המכנה בשם טרוף את המחשבה, כי אורח־הקבע של בתי־הקפה "אינטלקטואליים" של וינה, של ברלין ושל פרנקפורט, ייאנסו להיזכר בשותפות גורלם עם "יהודים פשוטים" מגיטאות ורשה, קישינוב וקובלנקה וייאלצו ביום מן הימים לנדוד יחד עמם לארץ לבנטינית צרובת־שמש ואכולת־קדחת.

אפשר לטעון, כי אמונתו המשיחית־הנצחית של העם בשיבת ציון הכשירה את הלבבות לקבלת תורתו המדינית של הרצל; אפשר לטעון, כי מצוקת המוני היהודים ב"תחום המושב" ובארצות המזרח הייתה גורם משכנע ומסייע לקבלת תורה זו; אפשר לטעון, כי הרבה ממה שנעשה בשדה בניין הארץ ובזירת המלחמה המדינית למען שחרורה, נעשה בידי תלמידיו של הרצל ויורשי תורתו; אפשר לטעון, כי ההתרחשויות הפוליטיות באירופה לאחר פטירתו של הרצל עזרו, שלב אחר שלב, להגשמת ציוניותו הלכה למעשה עד צאת אחרית השלטון הזר את המולדת.

אולם כל אלה אין בהם עדיין כדי להשיב על שאלת היסוד: כיצד נולד החיזיון, ששמו הרצל?

הדוגלים בפילוסופיה של "הכרחיות היסטורית" אומרים, כי בתקופות הדרמטיות של התפתחותה, מולידה החברה מקרבה את האישיות הנועדת לחולל בה גדולות. אולם הרצל קדם בשנים למה שאפשר לראות כיום כשיא הדרמה בהיסטוריה היהודית המודרנית בגולה; הדוגלים בפילוסופיה של השפעת־גומלין טבעית בין האדם לסביבתו, אומרים, כי הסביבה היא המעצבת בתוכה, בתהליך בלתי־נמנע, את מנהיגיה העתידיים, אולם הרצל לא גדל בסביבה יהודית, כי אם בא אליה מבחוץ והתבונן בה כמתבונן נוכרי בהווי המוזר של אחיו־לדם, שכל תרבותם אומרת לו זרות.

החיזיון ששמו תאודור הרצל, לא יוסבר. אולי יש הסבר לחיזיון־מעשיו והמעשים שנתחוללו בזכותו, אך חיזיון־אישיותו של הרצל – אותו אב־גרעין שממנו צמחה האידיאה וממנו תחילת כל מאטרייה – יישאר תעלומה. אל ננסה לפענחה. נישא אותה בלבנו, מסתורית, אצורה ולא־מובנת – וכזאת נורישנה אבות לבנים מדור לדור.

ניצחוננו של הרצל

חרות, 21 ביולי 1954, עמ' 2

163

היום, במלאת חמישים שנה להסתלקותו של יוצר הציונות המדינית הד"ר בנימין זאב הרצל ז"ל, יעלו המונים אל קברו להתייחד עם זכרו של חוזה מדינת-ישראל, המנהיג ומורה הדרך, אשר נפשו האצילה נשרפה בלהבת האהבה לעמו, ובלבת הגעש הממלכתי אשר פרץ מלבו הגדול.

עוד בימי חייו הפך האיש לאגדה, אגדת פלאים לחסידיו ומתנגדיו גם יחד. אגדה למעריציו: המוני בית-ישראל אשר ראו בו ארשת לכמיהת לבבותיהם במשך דורות על דורות, והתגשמות ממשית וריאלית של החזון המשיחי לאלתר – ואגדה למתנגדיו אשר ראו בו את האגדה בלבד, היפה כשלעצמה, האגדה, המרחפת על כנפי החזון, הרחוקה מהמציאות היום-יומית והעומדת בסתירה גמורה לשפת המעשה.

ואכן, בשוני שבתפיסת מהותה של התופעה ההיסטורית הכבירה אשר שמה הוא "הד"ר הרצל", תופעה אשר שינתה את פני העם היהודי בדור האחרון מן הקצה אל הקצה – כלול המאבק העצום, אשר התנהל, ואשר ממשיך להתנהל גם כיום בין תלמידיו, אנשי-הציונות הגדולה, הציונות הממלכתית, ובין אנשי הציונות הקטנה.

הד"ר הרצל יצר את הציונות – הציונות במובנה הנעלה הייתה טבועה בדמו של היהודי באשר הוא יהודי. היא מצאה את ביטויה בימי חג ושמחה, יגון ואבל. ובעשרות השנים האחרונות שקדמו להרצל היא מצאה לה אף את דפוסי הארגוניים בתנועת "חובבי-ציון".

ייחודו של הרצל וגדלותו היו בהעלאת כמיהת הדורות על הפסים הממלכתיים, בדרך להגשמה מיידית; בחריגה מארחות עקלקלות לדרך המלך ובהחשת הקצב. במלים אחרות: לא התיישבות בארץ ישראל, אלא הקמה מדינה יהודית כמטרה; לא מלאכת שתדלנות, אלא משפט גלוי כלפי העמים – כדרך להגשמה; ולא "דונם אחר דונם" אלא פעולה ממלכתית

מיידית להקמת המדינה לאלתר. בשלשת אלה כלולה תורת הציונות ההרצלאית על רגל אחת – ובאלה סוד קסמה, גדלותה ואמתותה. על עקרונות אלה ניטש הוויכוח החריף בין הרצל ומתנגדיו, אשר דימו לראות בהסתדרות הציונית מעין תנועת חובבי ציון במהדורה הדשה יותר, ומודרנית יותר.

עם פטירתו של הד"ר הרצל, השתלטו "חובבי ציון" על ההסתדרות הציונית, דחקו הצדה את הד"ר מקס נורדוי, שריד דור הענקים אשר נלחם להמשכת הקו הציוני הממלכתי – והפכו את ההסתדרות הציונית לאגודת חובבי-ציון חדשה ומחודשת. המטרה שונתה – לא מדינת יהודים זה המונח ה"ריאקציוני", שאסור היה להזכירו, אלא "התיישבות ויישוב"; לא משפט גלוי אלא פעולות שתדלנות לפעולה התיישבותית זו או אחרת, וקצב של "עוד עז ועוד דונם", כשהסיסמא חיה "יבוא העתיד וידאג לעתיד".

יורשו של הרצל, זאב ז'בוטינסקי, הניף מחדש את דגל הציונות הממלכתית, ובמאבק איתנים העלה את הציונות לפסים הממלכתיים של עם ככל העמים, השואף למדינה, החותר לעצמאות והלוחם לחרות. ארבעים וארבע שנים לאחר מותו של הד"ר הרצל נצחה תורתו ע"י בניו, תלמידי ראש בית"ר שהגשימו בדמם ובמלחמתם. הייתה זו הפעם השנייה בה מנצחת תורת הרצל, תורת הציונות הגדולה, את הציונות הקטנה – על-אף כל מקטיני הקומה וממעטי הדמות, הוקמה מדינת ישראל בחלקה של המולדת, הוקמה העצמאות, ונדמה היה כי העם היהודי עלה על הפסים הממלכתיים, ככל העמים. אך שוב, כלאחר פטירתו של הרצל השתלטו אנשי הציונות הקטנה על המדינה, וכשם שהפכו את ההסתדרות הציונית ההרצלאית לתנועת חובבי ציון – יהפכו את המדינה "לישוב", שדמי בניו נשפכים ללא-הרף. שמפקחים זרים פוסקים בה הלכות וקובעים בה עניינים; שהפחד מפני ה"גויים" מאבן את ידי שליטיה, וכובל ומגביל ומצמצם את אופקיהם עד לשפל המדרגה.

היום במלאת חמשים שנה למות יוצר הציונות המדינית, בעלות המוני בית ישראל להשתטח על קברו של המנהיג הדגול, תינושא התפילה לניצחונו השלישי של הרצל – הניצחון הסופי והמושלם: מדינת ישראל בגבולותיה ההיסטוריים, והצבתה על יסודות ממלכתיים איתנים כעם בין העמים. כחזון אשר יחזה הד"ר בנימין זאב הרצל, זכרונו לברכה – ולניצחון.

דוד בן-גוריון יובל משנה

דבר, 27 באוגוסט 1954, עמ' 2

165

השנה מלאו חמישים שנה למות חוזה מדינת היהודים, וההסתדרות הציונית הכריזה על שנה זו כשנת הרצל.

הרעיון הציוני ימיו כימי העם היהודי, והרצל ידע שלא הוא המציא רעיון זה. גם ניתוח מצב העם היהודי בגולה כפי שנעשה על ידי הרצל במחברתו ההיסטורית – ניתן לו ביטוי יותר מעמיק וקולע שנים רבות לפני הרצל, על ידי ד"ר ל. פינסקר בקונטרסו "אוטו-אמנציפציה". והרצל בעצמו הודה, שאילו קרא מקודם את פינסקר לא היה כותב את "מדינת היהודים". הרצל היה פעיל בתנועה הציונית רק זמן קצר, כשמונה שנים, כי בעודו צעיר, רק בן ארבעים וארבע, נשבר לבו ונסתלק מאתנו, וכמעט כל מה שעשה בתקופה קצרה זו למען הגשמת הציוניות – עלה בתוהו: הניסיון לכבוש לבו של ברוך הירש ושל שאר עשירי ישראל: המו"מ עם השולטן התורכי; השיחות עם הקיסר הגרמני, המגע עם פלווה הרוסי. הצלחה מדינית יחידה הייתה להרצל במו"מ עם הממשלה הבריטית: זו הגישה לו הצעת אוגנדה. אולם הציונים "הבלתי-מעשיים" דחו הצעה זו מתוך תחושה היסטורית עמוקה. הנכס הקיים היחיד שהוריש לנו הרצל היא ההסתדרות הציונית, אבל רוב ערכי התנועה הציונית לא באו מהרצל, אלא, להיפך, הרצל קיבל אותם מהתנועה הציונית, כגון הזיקה למולדת הקדומים. כפינסקר לפניו כן גם הרצל לא הציע לכתחילה דווקא א"י כפתרון בעיית העם היהודי. הרצל לא ידע הזיקה הנפשית העמוקה של העם היהודי לארץ אבותיו. גם הלשון העברית – הרצל היה סבור שהיהודים במדינתם יוסיפו לדבר כל אחד בלשון גלותו, כי אין להעלות על הדעת שנדבר בינינו עברית, כי "מי יודע במידה מספיקה לשון זו כדי לבקש כרטיס רכבת בעברית? איש לא יודע", קובע הרצל בוודאות במחברתו. הרצל לא הכיר התרבות העברית והמורשה ההיסטורית של העם היהודי. הוא ראה ביהודים רק קבוצת אנשים מדוכאים

ונעלבים והוא ידע שרעיון גואל מסוגל להפוך סבל-המונים לכוח משחרר ויוצר, אבל הוא לא ידע את היהודים כעם היסטורי מושרש בעברו, מעורה בתרבותו וקשור יחד בתקוות-עולם משיחית. בעיני הרצל היו היהודים, "עם אחד – על אפו ועל חמתו, כי רק אויבינו עשו אותם לעם אחד". הרצל לא האמין בפעולה התיישבותית ובעליה לפני השגת זכויות ממלכתיות, ולא החשיב מה שנעשה בארץ לפניו והתנגד להמשך פעולה זו מאז עמד בראש התנועה. הוא שלל פעולות "אינפיליטרציה".

אבל הרצל קנה עולמו בהיסטוריה היהודית בשתי מלים: "מדינת היהודים". שתי מלים אלה שנאמרו על-ידי הרצל בפשטות גאונית, באמונה עמוקה, בלהט מידבק, בכוח דינמי, הפיחו נשמה חדשה בעם היהודי, זקפו קומתו והפעילו תקווה ישנה-נושנה שהייתה נרדמת בלב העם כל הדורות. בשתי מלים אלה שמע העם בשורת-גאולה שציפה לה כל השנים, והמבשר היה ראוי לבשורה. החוזה שבה לב העם לא פחות מחזונו. הופעתו של הרצל הייתה מבורכת בחן של אמן, בחכמה של מדינאי, ברצינות של הוגה דעות, בזוהר של גואל, בקסמים של מנהיג. עוד בחייו הקצרים נהפך הרצל לאגדה חייה.

ובשורת הרצל נתאמתה: מדינת היהודים קמה.

הרצל תאר לעצמו התגשמות הציוניות בשני שלבים. תחילה – המדינה, אחר כך – יציאת אירופה. המדינה תוקם על ידי מו"מ עם האומות המעוניינות. "ממשלות כל הארצות הנגועות באנטישמיות יביאו תועלת לעצמן אם יסייעו לנו להשיג הריבונות שאנו שואפים אליה" – "אין אנו צריכים אלא ריבונות על שטח מסוים של כדור הארץ שיהיה רחב כל צרכו לספק דרישות האומה. את השאר נסדר בעצמנו". אחרי היווסד המדינה, יתרכז העם היהודי במשך עשר – חמש-עשרה שנה בארצו.

המדינה לא קמה בדרך שתיאר לעצמו הרצל. קדמו להקמת המדינה – עליה והתיישבות וגיבוש כוח יהודי בארץ, ואלה אשר יצרו והקימו המדינה. המלים שרשם הרצל ביומנו בקונגרס הציוני הראשון: "היום יסדתי מדינת-היהודים", היו רשאים להגיד בזכות לא פחותה סלומון ושטמפר אשר יסדו את פתח-תקוה עשרים שנה לפני הקונגרס הציוני הראשון. בלי המפעל החלוצי של מייסדי פתח-תקוה וממשיכיהם היה הקונגרס הציוני נהפך לאפיזודה מכזיבה בהיסטוריה היהודית, ככל התנועות המשיחיות הקודמות, אשר לא נתלוו פעולות חלוציות של הגשמה ממשית. קונגרסים של יהודים

היושבים ברוסיה, באוסטריה וברומניה – אין ביכולתם לייסד מדינה בא"י. מהרצל לא נעלם סודה האמתי של הגשמת הציוניות, והוא מיצה סוד זה באמרה קצרה ושנונה: "הציוניות – אמר – זהו העם היהודי בדרך". ורק ציונים מעטים הבינו אמת תמציתית זו והסיקו ממנה כל המסקנות. לתנועה הציונית היה כוח מוסרי להתנגד להרצל ולדחות הצעת אוגנדה, שעלה בידי המנהיג הציוני להשיג במו"מ מדיני, מאת המעצמה האדירה ביותר בעולם בימים ההם. אולם ההסתדרות הציונית ורוב עסקניה שכחו והשכיחו ההגדרה העמוקה של הציוניות, כפי שניסח אותה הרצל, ובמקומו המציאו תחליף תפל, כאילו ההסתדרות הציונית היא מדינת היהודים בדרך. וזה למעלה מחמשים שנה הם משחקים "במדינה בדרך", ואם המשחק לא נשאר עקר לגמרי, אין זאת אלא באשר דברי הרצל על "עם יהודי בדרך" לא היו דברים בעלמא, אלא הביעו אמת דינמית, טרגית ויוצרת, גם יחד. לפני הקונגרס הראשון ולאחריו היו יהודים אשר החזון הציוני – היה להם לא חזון־דברים אלא צו־חיים וגזירת־קיום, אם מתוך מצוקה חמרית ומדינית ואם מתוך הכרח נפשי ותביעה מוסרית או מתוך שניהם גם יחד. אלה מצאו הדרך למחוז החפץ הציוני – דרך החיים, העבודה, היצירה והמאבק בציון. הדרך היחידה של הציוניות, הדרך היחידה לציוניות. ורק דרך זו – הביאה אותנו למדינת ישראל.

"מדינה בדרך" – היא מליצה בטלנית, תפלה. יש רק דרך למדינה, ואלה שאין להם צורך, רצון וכוח ללכת בדרך זו מוסיפים להשתעשע ב"מדינה בדרך" כתחליף לציוניות מתגשמת. וההסתדרות הציונית משולה לדבר־אנשים שקנו לעצמם כרטיס־נסיעה למחוז־חפץ היסטורי, אבל לא נכנסו לרכבת המובילה למחוז־חפץ זה, אלא נתיישבו בקרון צמוד למקומו, והם מנפנים כל הזמן בכרטיס־הנסיעה כביכול, ונהנים מזיו הכתובת אשר בכרטיסם. ואם בשורת "מדינת היהודים" של הרצל לא נתבדתה – אין זאת אלא באשר נמצאו יהודים תמימי־דרך אשר נכנסו לקרנות מועדים ליציאה, וקשורים לקטר ההיסטוריה. והם בעצמם נהגו ברכבת והגיעו למחוז־חפצם.

בשנת 1904 מת הרצל ובשנת 1904 החלה העלייה השנייה לארץ. ושנה זו היא לא רק שנת החמישים למות מבשר־המדינה, אלא שנת היובל לראשית העלייה, שחיייה ומפעלה היו קדושים לבניין המדינה ולהקמתה. העלייה השנייה נפתחה בימי שפל ודכדוך לתנועה הציונית. עם

התנדפות חלום הצ'רטור, עם מות מייסד ההסתדרות הציונית – השתררו בתנועה רפיון רוח, אזלת־יד ומבוכה רעיונית ומעשית. התגבר גם פולמוס אוגנדה, והוקמה הסתדרות מתחרה בהסתדרות הציונית, הסתדרות טריטוריאליסטית, שבראשה התייצב אחד מעוזריו ומקורביו המחוננים ביותר של הרצל – ישראל זנגוויל, משורר הגיטו בלשון האנגלית. רובם של בני הישוב בארץ ובראשם בן־יהודה נתנו ידם לרעיון הטריטוריאליסטי. כי יותר משהשתררה מבוכה בשורות התנועה הציונית – גדלה האכזבה בארץ־ישראל. קדר האופק הציוני – וחשכו פני המפעל הארצישראלי. משה סמילנסקי ז"ל, מוותיקי המתיישבים ומראשוני החלוצים בארץ, סיכם תוצאות פעולת ההתיישבות בארץ במשך מחצית היובל הראשונה, עד ראשית העלייה השנייה, במלים אלה:

"ההתיישבות העברית עלתה בסכום של תשעים מיליון פרנק (המדובר – בפרנק זהב!), וכמעט כל הסכום הזה נכנס אל הישוב הנוכרי. חלק מן ההון הזה, מחיר הקרקע, מחיר חומרי הבניין, היה צריך להיכנס בידי אחרים בהכרח – אבל החלק הגדול נכנס לידי אחדים שלא בהכרח אלא ברצון, ולא נהיה כלל מן המגזימים אם נאמה, כי חצי הקפיטל הנ"ל עבר לידי הערבים בתור תשלום עבודתם! ואם יש לנו כיום בא"י בערך אלף איכרים – כל אחד מהם מכלכל במספר הבינוני שלוש משפחות של ערביים".

אלף איכרים יהודים, שלושת אלפים פועלים ערבים במושבות, תשעים מיליון פרנק הוצאות – אלה היו התוצאות של עשרים וחמש שנות התיישבותנו הראשונות בארץ. כלומר כל איכר עלה באופן ממוצע תשעים אלף פרנק זהב (כחמישים אלף ל"י!) והעסיק במושבה היהודית שלושה פועלים ערבים. מישוב זה, כפי שציין נכונה אחד־העם, לא תקום אף פעם מדינה יהודית. למעשה זוהי גלות חדשה ויקרה – בארץ אבות.

בימים ההם החלה לזרום ארצה העלייה השנייה, עלית מעטים ובודדים, שסללו דרך חדשה לרבים – דרך ההגשמה הנאמנה והנועזת.

אנשי העלייה השנייה לא חידשו תורות משלהם ולא הגו רעיונית חדשים. הם לא המציאו רעיון העליה ואפילו לא רעיון העבודה והשמירה, אף לא הצורך בתמורת המבנה הכלכלי של העם. עוד בוועידת חובבי־ציון בקטוביץ, שנתכנסה לפני שבעים שנה, ציין ד"ר ל. פינסקר בנאום הפתיחה, כי "המעמד הנורא של העם היהודי לא ישתנה לטובה בלתי אם על

ידי שנוי מקום ואורחות חיים, אם נסול להם מסילה חדשה במשלח־יד ויגיע־כפים – כל הגויים יושבים איש על אדמתו, מרבית בני העם המה איכרים – מעמל כפיהם יראו טובתם – עלינו אפוא לחגור את שארית כוחנו לצאת למרחב – תאחו נא ידנו באת ומחרשה, תחת אשר החזקנו עד היום באמת־הסוחרים ובמאזני־כנען”.

גם מייסדי פתח־תקה, ראשון־לציון, זכרון־יעקב וראש־פינה ידעו היטב ערך העבודה לתחיית־המולדת. מאיר דיזנגוף ואהרון אייזנברג וחבריהם יסדו בארץ חמש שנים לפני הקונגרס הציוני הראשון אגודת פועלים בשם “הארץ והעבודה”, ששמה מעיד על כיוונה ותוכניה. ובקונטרסו ההיסטורי “מדינת היהודים” הכריז הרצל, כי “תחת דגל העבודה ישובו היהודים לארצם החדשה”. ורעיון העבודה לא הייתה המצאה חדשה של העלייה השנייה.

היו כמובן בעלייה השנייה הוגי־דעות מקוריים שהעשירו מחשבת ישראל – סבא המתנער לחיים חדשים. לא כל דור בישראל זכה לענקי מחשבה עצמית כברל כצנלסון וא. ד. גורדון. אולם חשיבותה ההיסטורית של העלייה השנייה היא לא ברעיונותיה החדשים – אלא במפעל־חיה ובתכונות הנפשיות של טיפוס יהודי חדש בתולדות העם.

קם אדם חדש בישראל, שראה עצמו אחראי לגורל העם, כאילו הכול תלוי אך ורק בו, וקיבל על עצמו, בלי תנאי ובלי שיו, צו ההגשמה העצמית, כצו חייו האישיים, יום יום ולילה לילה. אדם שאינו נרתע מגדולות ואינו בז לקטנות ואינו נסוג מפני כל קושי וסכנה. אדם שאינו כבול לשום הלכה ודוגמה שקבעו אחרים, ויהיו המורים המוסמכים והמקובלים ביותר גם בעולם הציוני וגם בעולם הסוציאליסטי, אלא הוא מקשיב תמיד לקול לבו ומצפוננו, ובוחן הכול לאור היעוד ההיסטורי המכוון דרכו, והוא תובע מעצמו, ורק מעצמו, ואינו מתנה נאמנותו והתמסרותו הוא לשליחות־חיינו בנאמנות הזולת ובהיענות הזולת. אדם שאינו חושש לפסול תורות והלכות מוסכמות ומקודשות, אם אינן הולמות הנסיבות והצרכים של שליחותו ההיסטורית, ואינו מהסס להיות איש ריב ומדון גם לרוב הישוב וגם לרוב העם – למען היות נאמן לצרכי הישוב ולצרכי העם. אדם שאינו מכיר בכל מחיצה בין הרעיון והמעשה, בין החזון ובין המציאות, ורואה בהגשמה אישית שליחות חיו.

ובכוח יהודי חדש זה הוקם בארץ מפעל העבודה העברית בכל ענפי

המשק בכפר ובעיה, ביבשה, בים ובאוויר, אשר הוא ורק הוא, הכשיר בואה של העצמאות הממלכתית היהודית. הוא הקים מפעל־השמירה וההגנה והכוח המזוין היהודי; הוא והמורה העברי חברו והפכו הלשון העברית ללשון מדוברת; הוא יצר ההתיישבות העובדת; הקים ברית־בוני־המדינה שנקראה בשם הסתדרות כללית של העובדים העברים בארץ; אירגן מפעלי עזרה הדדית שאין דומיהם בשום תנועת־פועלים בעולם; והוא טיפח ערכים ונכסים ששימשו אבן שואבת לנוער היהודי בתפוצות ומכשירי־קליטה להמוני עולים.

העלייה השנייה יצרה דור חדש של שליחי ההיסטוריה העברית, מהפכנים ויוצרים, אשר שינה פני הישוב, חינוך ממשיכים נאמנים בכל קצות הגולה, ופילס דרך לעצמאות העם ולחברה חדשה בישראל. ממשיכי העלייה השנייה לאחר מלחמת העולם הראשונה הגבירו והאדירו מפעל מורי־דרכם מבני העלייה השנייה, ובכוח מפעל זה קמה מדינת־ישראל.

העלייה השנייה לא דגלה ב"תורת הרצל". רוב המעשים שעשו בחייהם ובמותם לא נרמזו כלל בכתבי הרצל ובנאומיו. עליה לארץ בכל התנאים; הגשמה חלוצית; דיבור עברי; עבודה עצמית; טיפוח מורשת העבר; שוויון האישה ושותפותה המלאה במפעל העבודה, ההגנה והתרבות; יסוד הקבוצה והמושב; פיתוח עזרה הדדית, ועוד. כל אלה לא נמצאו ב"תורת הרצל".

אנשי העלייה השנייה לא נעשו ציונים מתוך לחץ האנטישמיות, ולא שבו ליהדות לאחר היותם לציונים, אלא להיפך. הם נולדו יהודים והתחנכו בהווי יהודי ובתרבות יהודית; אם כי שום דבר אנושי לא היה זר להם; ועם יהדותם ספגו לתוכם השאיפה והאמונה הציונית. אולם בשני דברים מרכזיים ועקרוניים ראו עצמם קרובים קרבת נפש ורעיון למחולל התנועה הציונית המדינית: בלהט למדינה יהודית ובאמונה במדינה־למופת. צוואה כפולה של הרצל – אנשי העלייה השנייה וממשיכיהם קיבלו על עצמם להגשים בחייהם, והם רואים מבחן הציוניות בנאמנות לצוואה זו.

יוסף ימבור

החלום על הרצל

על המשמר, 10 ביולי 1955, עמ' 2

171

עדיין שקודים אנו לגלות את סוד אישיותו של הרצל... אין הדבר פשוט כל-כך...

"באורו המבליח של משפט-דרייפוס – כך אומרים הביוגרפים – חזה הרצל לפתע את כל עומקה של בעיית-היהודים".

זוהי האמת, אך עדיין אין זאת כל האמת...

הרי גם אחרים חזו, לאורה של פרשת-דרייפוס, את כל עומקה של בעיית-היהודים. גם אחרים – יהודים מתבוללים-לגמרי או מתבוללים-למחצה, סופרים ואמנים ומלומדים – תפסו אז בחוש את כל אימת הטרגדיה היהודית.

גם אחרים הבינו, שהבעיה היהודית טעונה פתרון מיוחד-במינו. הם הבינו – והמשיכו במסלול-חייהם הבטוח והנוח, במסלול-החיים של ההתבוללות.

מה שאין כן הרצל.

הדבר שהעלה לדרגת מנהיג-בעמו היה – רגש-כבוד בלתי-רגיל. כיוון שהכיר את האמת – הקדיש את כל חייו לשירות האמת. "לגבי-דידי נפסקו החיים הפרטיים – כתב עם הופעת "מדינת היהודים" – והתחילה ההיסטוריה העולמית".

בכותבו את "מדינת היהודים" כתב הרצל, בעצם, מין פמפלט. פמפלט מהו?

פנייתו של איש-העט אל איש-המעשה.

תפקידו מסתיים בעצם קריאת עלה-ההגהה האחרון והחזרתו לבית-הדפוס.

ואז ניגש איש-המעשה – אל המעשה.

ואולם הפמפלט של הרצל זעזע קודם-כול – את הרצל עצמו.

הקונטרס שלו גרם בראש-זראשונה שהוא-עצמו ייהפך לאיש-מעשה. מזועזע על-ידי הפמפלט שלו נטש הרצל את חדר עבודתו, את הקריירה הספרותית שלו, את קיומו האזרחי, את חיי-המשפחה הזעיר-בורגניים המאושרים שלו – ועלה על זירת המדיניות העולמית, על זירת העם היהודי – שהוא-עצמו לא הסכין להכירו – כמו עד אז. כאן סוד השגב של אישיותו...

*

גדול פותר-החלומות של המאה הי"ט והכ', פרויד – הוא-גופו בעל-חלומות היה. והיש דבר מעניין יותר מאשר חלומו של מלך כל החלומות? פרויד לא הכיר את הרצל מקרוב. ימים רבים אף לא ראהו פנים – ובכל זאת הינה לו המקרה לחלום עליו. בסדרת-ההרצאות שלו "חלומות ופתרון-חלומות", שהשמיע באוניברסיטת ווינה שנים אחדות אחרי פטירת הרצל, מספר פרויד את חלומו בזו הלשון: "דמות-נסיך הופיעה לנגד עיני בחלומי. פניו שחומי-עור היו, בעלי גוון חיוור, עטורים זקן שחור-משחור. מעיניו נשקף עצב עמוק. הדמות ביקשה לשכנעני, שמצבו של העם היהודי מחייב פעולה דחופה. הדברים שאמר חדורים היו הגיון משכנע ולהט-אמונה". "לא ראיתי את הרצל במו-עיני לפני אותו חלום והאידיאלים שלו לא העסיקוני – מוסיף פרויד. רק ימים רבים לאחר החלום ראיתי את הרצל פעם אחד בחשמלית בדבלינג* ויכולתי להיווכח, שדמות-חלומי זהה לגמרי עם הדמות שבמציאות".

*

כה אמר פרויד בעל-החלומות הגדול. עתים נדמה, שהעם היהודי כולו חלם את הרצל.

* הרובע בווינה בו נמצא בית העלמין בו נטמן הרצל.

פנחס הלר

מהו הרצל לאומה העברית?

צרת מדינת־היהודים

סלם, 17 ביוני 1956, עמ' 7

173

הגיע הזמן וזה אף מעשי מאוד להימנע מהשימוש במושג "ציונות פוליטית" אף על פי שהרצל יצרו. מושג זה היה לטרפה, לאחר שמשמעותו נשחקה ואחר כך אף נמחקה כליל על ידי מסלפי דמות מאז ועד עתה, עתה פי כמה וכמה.

מושג זה בא על טוהרו וחד משמעותו במובנו ותוכנו רק אז כשהוא נקרא: הרצלייניות; מהי אם כן ההרצלייניות?

מקבילית מושגים פוליטית. מקבילית אנליטית, תראפויטית. צלעותיה מצד האחד של המקבילית מעלות את הפתולוגיה הפוליטית, פותחות את הפצעים. צלעותיה מהצד השני פירושן הסרת התופעה הפתולוגית, ריפוי המלא. שניהם קשורים קשר הדוק ביותר; הקשר הוא טוטלי מעיקרו. הטוטליות היא בכך, שאין כאן כל אפשרות של פתרון חלקי. לא שאיבת הרעל ממקום המוקד, לא איתור, כי אם חיסול ניתוחי מוחלט של המחלה, כדי שהריפוי לא יהא מדומה, כדי שבסופו של דבר – מה שעלול להיות עם חלקיותו של הריפוי – לא יועבר, לא יתפשט על הגוף כולו.

המקבילית הפוליטית של ההרצלייניות: שאלת היהודים – צרת היהודים; מדינת־היהודים – פתרון. שאלת היהודים.

שאלת היהודים עומדת בסימנה של צרת היהודים. וזו מהותה היא שבכל אתר ואתר שחיים בו יהודים במספר די ניכר, מן ההכרח שתצוף במקומם או במאוחר, בצורה האחת או האחרת – האנטישמיות. האנטישמיות איננה היוצא־דופן, כי אם התוצאה ההכרחית של מצב היוצא־דופן. והוא המצב שאומה שלמה וגדולה מפוזרת ומפוצלת כמעט בין כל העמים על פני כדור הארץ, אם במקום אחד בכמויות המוניות ובעוני ודחוקות, אם במקום שני

במת־מעט אך ברמת חיים גבוהה מן הרגיל, בכל מקום במעמד סוציאלי בלתי־בריא במדרגה עליונה ביותר, ועל כן בכל מקום מיעוט פוליטי חסר אונים מעצם טבעו. מעובדת יסוד זו נובעים כל הפגעים המרים החורגים ממסגרת העניינים הפוליטיים ומחוללים את התופעה, שהיהודי אינו יכול לא לחיות את חייו הטבעיים כיהודי ולא להיבלע כאדם־אזרח־בתוך־מדינה מתוך רצון להיטמע או גם מוטמע לכאורה (כולל המרת־דת). יש ארצות, בהן צרת יהודים זו היא תופעה מתמדת של חיי יום־יום, ויש ארצות שבהן קיימת תחילה הרגשת־מה של בטחון, אך היא מצטמקת והולכת ופונה מקום להרגשת אי־נחת, ובכל הארצות יחד, האחת המקדימה, אחת המשתהה, באה בתוקף הכרחיות בלתי נמנעת שעת האימים, המוחשת ומוחרפת לעתים על ידי נסיבות חיצוניות, שעת חורבן דמים. תהליך זה הוא אובייקטיבי בלתי תלוי מצורתו ומהותו של המשטר בכל ארץ וארץ. ומכיוון שכך, אין לצאת מנקודת המוצא של תופעת התוצאה, האנטישמיות, כי אם מנקודת המוצא של המקור עצמו, המצב היוצא־דופן, היא פזורת היהודים. יש לקבצם שוב קיבוץ טריטוריאלי בדגל החידוש הפוליטי של מדינת היהודים. יציאת היהודים מארצות הגולה, מכל ארצות הגולה, וריכוזם במדינת היהודים, רק זהו חיסולה של צרת היהודים, פתרונה של בעיית היהודים. ללא פתרון זה, ללא יציאת הגלויות כולן, צרת היהודים אינה פוסקת, ושאלת היהודים אינה נפתרת.

זהו תמציתה וגרעינה של תורת ההרצלייניות, וכל דבר אחר, וייכנה בכל שם שייכנה, ציונות תרבותית, או מעשית, או סוציאליסטית או דתית או אפילו פוליטית, אם אין פירושו יציאה זו איננו בגדר הרצלייניות. כאן אין כל אפשרות של זיווגים, סינתזות, תוספות או חיבורים!

*

מה מצב העניינים מאז?

הנה קיימת מדינת יהודים, מדינת ישראל. אם כן? האין עוד צרת יהודים בנמצא ושאלת היהודים האם נפתרה? לא זו אף זו. וכמעט גם ולא ימצא איש אשר יעז לטעון זאת.

אם כן, לא צדק הרצל?

אדרבא. הרצל צדק פי־כמה.

*

ראשית כל הן נאלמו, נסתמו משום מה כל הטענות שנטענו נגד הנחת היסוד שלו על חורבן הדמים הצפוי. השתקת טענות אלו עלתה במחיר של ששה מיליונים טבוחים. אך אולי העקרון הטוטליטרי הוא שלא הוכיח את אמיתותו, אולי מובנם היה: מדינת היהודים אפשרית – והרי היא לפניכם – ואף על פי כן לא הגיעו הדברים בהכרח ליציאת הגלויות בשלמותן, לשיבת האומה כולה.

דא עקא.

175

מכיוון שלא הייתה היציאה יציאת הגלויות כולן, ומכיוון שקיימת כאשר קיימת הייתה מאז ומתמיד בעיית היהודים בעולם כולו – מברוקלין עד קזבלנקה – על כן נוספה צרה עוד אחת: צרת־מדינת־היהודים. מדינת ישראל לא פתרה את בעיית היהודים, כי אין היא המדינה של תיאודור הרצל, כי לא קם בכוח יציאת רוב רובה של האומה מהגלות. ומכיוון שקמה בצורה כזאת כפי שקמה, היא שייכת יותר לאחד־העם מאשר להרצל, אם לא גרוע מזה, כי נוסף לבעיית היהודים במרוקו קיימת מעתה בעיית מדינת היהודים במזרח התיכון. כי מדינת ישראל אינה אלא פתרון חלקי של בעיית היהודים, בסופו של דבר, בסופו הרע של דבר, אין היא מביאה עמה אלא את העברתה והרחבתה של המחלה.

*

נאצה, דאלס וכרושצ'וב הם הסימפטומים של צרת מדינת היהודים. יען כי העקרון הטוטלי של פתרון בעיית היהודים מיסודו של הרצל הושלך לתל אשפתות על ידי יורשיו של הרצל.

וקיימת תהיה צרת מדינת היהודים זו (והיא תיהפך גם בשטח טריטוריאלי זה לבעיית יהודים רגילה) עד אשר לא יועלה שוב הפתרון הטוטלי של הרצל.

הלל דנציג

דמוקרטיה ותיאוקרטיה ב"מדינת היהודים"

דבר, 8 ביולי 1958, עמ' 2

176

יום־השנה ה־54 לפטירתו של חוזה "מדינת היהודים" חל בימי משבר ממשלתי במדינת ישראל. המשבר הזה נוגע לבעיות היסוד והאופי של המדינה – בעיות שהעסיקו והדאיגו גם את הרצל בשעה שכתב "תחת משק־הכנפיים" של ההיסטוריה את "מדינת־היהודים".

פסקנו מלדפדף בכתבי הקלסיקונים של הציונות; אין זה מן האופנה בימינו, ימי בנין המדינה וביסוסה. והרי לא מיצינו עדיין את כל האמיתות שבספרות זו לגבי ההווה והעתיד של תחייתנו הלאומית.

הנה הפרק "חוקה" בחיבורו של הרצל על המדינה העתידה. כאן מרגישים אנו בכל שורה לבטים, דאגה וחרדה עמוקים לגבי שאלת המשמר והממשל הפוליטי. רעיון אחד ודאי ייראה כיום מוזר ומיושן בעינינו: "חושב אני את המונרכיה הדמוקרטית ואת הרפובליקה האריסטוקרטית לצורות־המדינה הנאות ביותר. ידיד משוכנע אני למוסדות מונרכיים, שהם מאפשרים מדיניות של קבע...". הרצל מצטער שאינו יכול להמליץ על משטר כזה, שעצם הניסיון לכונן אותו "תשולח בו מארת המגוחך", בגלל הפסקת הרציפות ההיסטורית.

אך אם נסתכל בתמונת עולמנו המדיני, נמצא כי אף בהערכתו של הרצל את המשטר הזה נעוץ שמץ של נבואה. תהא השקפתנו מנוגדת למונרכיה כאשר תהיה – לא נוכל להכחיש, כי הדמוקרטיה המסודרות, היציבות והתרבותיות ביותר של ימינו הן דווקא "המונרכיות הדמוקרטיות" כמדינות סקנדינביה, בנלוקס, אנגליה. המונרכיות העריצות ירדו רובן לטמיון בסופות של מהפכות, מלחמות ורודנויות טוטליטריות. ונשאר לפליטה בעיקר המונרכיות, שהפכו משלטון של דיכוי לסמל הרציפות ההיסטורית, שתחת

חסותו בוצעו "מהפכות שקטות" וגובשו דמוקרטייות מתקדמות, חופשיות ועצמאיות. תמונה זו יותר משהיא משבחת את המשטר המלוכני היא מבליטה את ליקוייהם של משטרים אחרים בעולם.

*

גם הדמוקרטיה הרפובליקאית שלנו אינה נקיה מליקויים. והרגליה מעלים בעיות רציניות למדי לגבי העתיד. בעיות שהדאיגו מאוד את הרצל במלאכת־הקודש של ציור דמותה של מדינת היהודים. איך יתלכד העם בחופש דמוקרטי בלי משקל־שכנגד של מונרך? ואיך ישפיע "הלהג הפרלמנטרי של פוליטיקאים מקצועיים"? משום "שאין העמים בזמן הזה מסוגלים לדמוקרטיה בלתי־מוגבלת. וסבורני, שלעתיד יכשרו לה פחות ופחות. כי הדמוקרטיה הטהורה מותנה במידות ובנימוסים פשוטים מאוד, ומידותינו ונימוסינו נעשים... מסובכים יותר ויותר... אינני מאמין בצדקותנו הפוליטית. מפני שלא שונים אנו מיתר בני האדם המודרניים, ומפני שבצאתנו לחירות תזוח דעתנו עלינו מתחילה."

לפני 61 שנה נכתבו משפטים אלה על־ידי אדם שהכיר היטב את העולם של התקופה ההיא. את שליטיו מדינאיו ומגמותיו הרוחניות – באמצעות התלונות של "עיר הקיסרים", מערכת "נויה פרייה פרסה" ו"פאלה בורבוך"; אך את עמו, את המוני היהודים לא הכיר אלא מרחוק, באופן שטחי ומתוך אינסטינקט בלבד. והאם יהיה זה "מגוחך" או מוגזם להדביק על קירות הכנסת ואולמות המפלגות שלנו את דברי האוהדת (כך!) הנ"ל על הסכנות הנשקפות לדמוקרטיה הטהורה. האין מוצדקת ואקטואלית ביותר הדרישה לנימוסים פוליטיים טובים יותר ולמידות של הגינות פוליטית ביחסים שבין המפלגות וגם בתוכן?

*

אך לא רק בעיית הדמוקרטיה והפרלמנטריזם עמדה לנגד עיני הרצל בכל חומרתה, כי אם גם בעיית התיאוקרטיה: "ובכן, לבסוף תהיה לנו תיאוקרטיה?" ותשובתו ברורה ומוחלטת: "לא! האמונה תלכדנו, המדע יעשנו חופשיים. על כן לא ניתן לאיוויים התיאוקרטיים של כוהני־דתנו

לבצבץ כלל. אנו נדע להחזיקם במקדשיהם, כמו שנחזיק את צבא־המגן שלנו בקסרקטינים. צבא וכהונה יכבדו מאוד, כראוי וכיאות לתפקידיהם הנאים. בעסקי המדינה, המציינת אותם ביקה, לא להם לחוות דעה, פן יביאו עליה לבטים מבית ומחוץ."

זאת ועוד: "כל אדם יהי חופשי ובלתי־מוגבל באמונתו או בכפירתו, כמו בלאומיותו. ואם יקרה שגם בני אמונה אחרת, בני אומה אחרת ישבו בתוכנו, ניתן להם מחסה־כבוד ושוויון חוקי".

האין כאן בעקיפין משום תשובה גם על הבעיות הנעוצות במשבר הממשלתי של הימים האלה ובוויכוח המתרחב ומתעמס סביבו יותר ויותר?

חזון הרצל

על המשמר, 30 ביוני 1964, עמ' 2

ששים שנה למות הרצל. תקופה רבת זעזועים והכרעות כבדות-גורל. בתקופה זו קם גם חזונו של הרצל. האיש שהעמיד עצמו לשירות רעיון גדול, כשהוא בודד ואף מולעג תחילה, שמו נעשה לאגדה, ואילו אגדתו – למציאות. רעיון הניזון ממצוקתו של עם, משאיפתו לתקומה [...] ומרצונו הנחרץ [...] ונורא היה המחיר ששילם, אובדן שלישי מבני-עמנו, אך הרעיון המופשט – קרם עור וגידים.

מעטים החוזים-החולמים, שזכו שרעיונם יגיע לכלל מימוש בתקופה כה קצרה לפי הערך, כפי שזכה לכך חוזה העצמאות היהודית. ששים שנה בחיי עם אינם פרק-זמן ארוך, לא-כל-שכן בחיי העם, הנתון מאות על מאות שנים בתנאים נואשים, מפוזר ומוטמע למחצה. אם התרחש הדבר, הוא התרחש בכוח הגורמים שהרצל עמד עליהם מייד לכל היקפם: המצוקה היהודית על הדחף והלחץ שבה, והרצון העז לחיים תקינים, רצונם של היהודים שאינם יכולים ואינם רוצים להתבולל. שוב הוכח איזה רעיון מגיע לכלל הגשמה – זה שמוצא את הנושא ההברתי המפלס לו נתיב בעקשנות ובמסירות-נפש. המצוקה והחזון שחברו יחד, הרעיון שנישא על-ידי דור חלוצי – חוללו פלאים.

במשך כל התקופה ההיסטורית הזאת הייתה בחיי העם היהודי התחרות טראגית בין קצב הבניין לקצב החורבן. לא רק הבניין הראה הישגים גדולים, גם החורבן יש לו "מאזן" משלו, חמור וטראגי ביותר, הכולל שלישי של עם. ההתחרות הזאת עדיין נמשכת. ואין צוו אקטואלי יותר אלא להגדיל את קצב הבניין, הריכוז וקיבוץ-גלויות.

הרצל חזה את מדינת-היהודים כמשולבת במסורת הקידמה הסוציאליטית והטכנית, בניצחון המדע לרווחתו של האדם. בפתרון המצוקה החברתית וסילוק הפגמים של המדינות "הישנות" הרכושניות-הקיימות.

על מחשבותיו ותוכניותיו של הרצל מרחפת הרוח הגדולה של אוטופיה סוציאלית, הרוח הגדולה של מדינה מתקדמת, לפי מיטב המורשת ההומאניסטית.

כן, כוחנו איתנו להקים מדינה־למופת – מכריז הוא מייד בפתח ספרו "מדינת־היהודים". מדינה זו תשקוד על רווחתם של המוני העם; בשם העבודה ידגלו היהודים ההולכים אל הארץ החדשה, יום־העבודה הרגיל יהיה בן שבע שעות; מדינה הזאת תרסן עשירים ומתעשרים. "אוי לנוכלים אשר יאמרו להתעשר בעוניים של ישראל; בשבילם ננהיג את העונושים החמורים ביותר"; היא תטפח את אופייה הניטרלי, וצבאה יהיה צבא־הגנה־ושלום; הדת תופרד מן המדינה. יינתן לה כל הכבוד, אך רק בתחומיה־שלה! כל ניסיון לחרוג מתחומים אלה, כל "נדנד־עף של כוהנינו" לחרוג מגבולותיהם ולהנהיג שררה – ירוסן ביד תקיפה. הם יהיו מוחזקים – אמר הרצל – בבתי־הכנסת, בדומה לצבא, המוחזק במחנות שלו והממונה על תפקידו הבטחוני בלבד. כך אמר הרצל חוזה מדינת היהודים. חזון המדינה היהודית, בת־החורין, המדינה־למופת, הביא את הרצל, בדרך־הטבע, למחשבה מפליגה מקיפה־יותר:

"מנצנצת בי המחשבה – הוא אומר במקום אחד – שאני אולי פותר הרבה־יותר משאלת היהודים בלבד, דהיינו – את כל השאלה החברתית.

יקבלו עלי שאני עוסק בסוציאליזם מדיני, מה שאינו רע כלל, בתנאי, שהמדינה תעשה את הישר. היינו: לא תועלתו של חוג או שיכבה, כי־אם עלייתה המדורגת של כל החברה אל המטרות הנעלות של האנושות..."

אכן, רוח גדולה של מנהיגי־עם, שהם בה־בשעה בהכרח גם מבשרים ומתקני־חברה.

רח' הרצל, ברוקלין, ניו יורק

תל אביב

ספר זה, הרואה אור לציון 120 שנה למותו של הרצל, הוא אסופה של מאמרים לזכרו של הרצל. מאמרים אלה שרטטו במילים את דמות דיוקנו של חוזה המדינה וניסחו כל אחד בדרכו את הרלוונטיות הנמשכת שלו למפעל הציוני. לצד מאמרים אלה נפרשים לעיני הקוראים מבעים חזותיים נבחרים המנציחים את שמו ודיוקנו של הרצל בתרבות הציונית.

הקטעים היוצרים את אגדת הרצל המובאים באסופה זו הם על קצה המזלג, טעימה בלבד, היכולה ללמד על העושר העצום הצפון במילים ובעצמים, ההופכים את הרצל לזיכרון חי ולמורשת הנמסרת מדור לדור תוך כדי עדכונה בהתאם לצרכים המשתנים ולאתגרים החדשים.

הציור שעל העטיפה:

הרמן שטרוק, דיוקן תיאודור הרצל, 1903.

מס"ב: 978-965-92974-9-8 ISBN

מוסד הרצל לחקר הציונות
אוניברסיטת חיפה